ePublishing

Byzantina Symmeikta

Vol 25 (2015)

BYZANTINA SYMMEIKTA 25

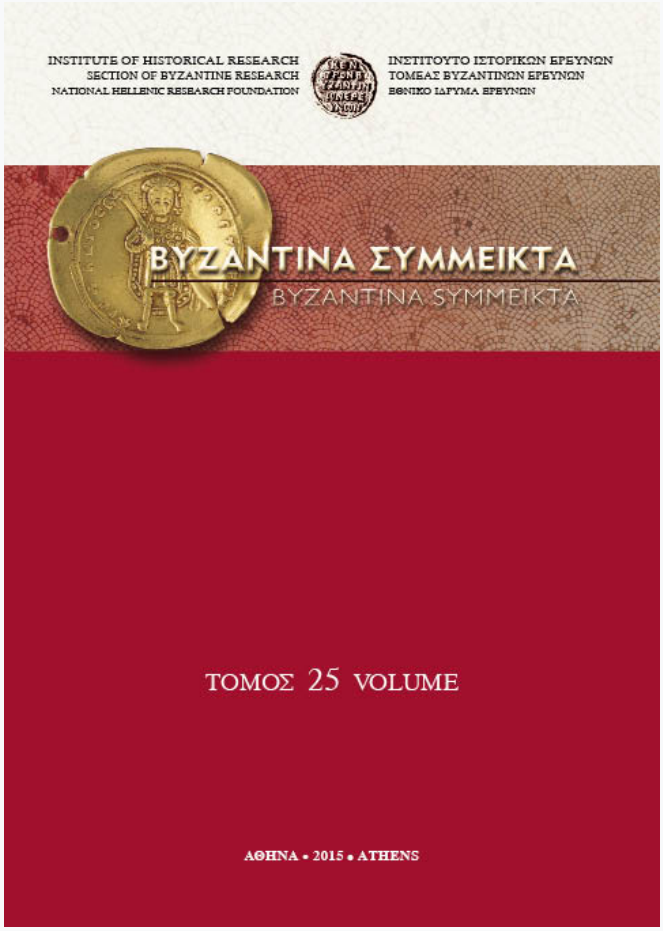

Οι πόλεμοι μεταξύ του Νικηφόρου Φωκά και των Αράβων.

Κωνσταντίνος ΤΑΚΙΡΤΑΚΟΓΛΟΥ

doi: 10.12681/byzsym.1121

Copyright © 2015

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

ΤΑΚΙΡΤΑΚΟΓΛΟΥ Κ. (2015). Οι πόλεμοι μεταξύ του Νικηφόρου Φωκά και των Αράβων. *Byzantina Symmeikta*, *25*, 57–114. https://doi.org/10.12681/byzsym.1121

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 27/04/2024 23:21:27

INSTITUTE OF HISTORICAL RESEARCH
SECTION OF BYZANTINE RESEARCH
NATIONAL HELLENIC RESEARCH FOUNDATION

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ
BYZANTINA SYMMEIKTA

Κωνσταντινος Α. Τακιρτακογλου

Οι Πολεμοι μεταξυ του Νικηφορου Φωκα και των Αραβων

ΑΘΗΝΑ • 2015 • ATHENS

Κωνσταντινος Α. Τακιρτακογλου

Οι Πολεμοι Μεταξυ του Νικηφορου Φωκα και των Αραβων

Οι πρώτες επιτυχίες του Νικηφόρου

Γεγονός είναι ότι ο Νικηφόρος Φωκάς, πριν ακόμη ανέλθει στον βυζαντινό θρόνο, υπήρξε εξαιρετικά δημοφιλής ανάμεσα στους Βυζαντινούς. Το ότι ο Νικηφόρος κατόρθωσε να ξεχωρίσει από πλειάδα άλλων στρατιωτικών, οι περισσότεροι εκ των οποίων ανήκαν σε μεγάλες αριστοκρατικές οικογένειες της Μικράς Ασίας, όπως άλλωστε και ο ίδιος[1], το όφειλε πρωτίστως στην επιτυχία του να επαναφέρει στους κόλπους της αυτοκρατορίας την Κρήτη. Το μεγαλύτερο νησί του Αιγαίου είχε κατακτηθεί από τους Άραβες του Abū Ḥafṣ ʻUmar bn Shuʻayb al-Ballūtī περίπου ενάμισυ αιώνα πριν[2] και το εμιράτο της Κρήτης είχε κατορθώσει να αντι-

1. Ο Νικηφόρος Φωκάς αντιπροσώπευε, περισσότερο από όλους, τις αξίες και τα ιδανικά της βυζαντινής επαρχιακής στρατιωτικής αριστοκρατίας, όπως αυτά διαμορφώθηκαν κατά τον 10ο αιώνα, βλ. A. Kazhdan, The Aristocracy and the Imperial Ideal, στο: M. Angold (ed.), *The Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries*, Oxford 1984, 43-58, κυρίως 47-8. Πολύ ενδιαφέρον το άρθρο της R. Morris, The two faces of Nikephoros Phocas, *BMGS* 12 (1980), 83-115, που πραγματεύεται την εικόνα του Νικηφόρου στις βυζαντινές πηγές. Βλ. και Θ. Δετοράκης, Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς στὴν ἱστορία καὶ στὴ λογοτεχνία, *Παλίμψηστον*, τεύχ. 9/10 Παράρτημα, Δεκ. 1989-Ιούν. 1990, 127-149.

2. Η βιβλιογραφία τόσο περί της αραβικής κατάκτησης της Κρήτης, όσο και περί της ανακατάληψής της, είναι εκτενέστατη· βλ. ενδεικτικά, μεταξύ άλλων, E. W. Brooks, The Arab Occupation of Crete, *English Historical Review* 28 (1913), 431-444. A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes. Tome I. La dynastie d'Amorium (820-867)*, Bruxelles 1935, 49-61. N. M. Παναγιωτακης, Ζητήματά τινα τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων, *Κρητικὰ Χρονικὰ* 15-16 (1961-1962) [=*Πεπραγμένα Α΄ Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*], τεύχ. Β΄, 9-41. V. Christides, *The conquest of Crete by the Arabs (ca. 824). A turning point in the struggle between Byzantium and Islam*, Αθήνα 1984. D. Tsougarakis, *Byzantine Crete. From*

σταθεί με επιτυχία σε αρκετές βυζαντινές εκστρατείες[3]. Η σημασία της κατάκτησης της Κρήτης από τους Άραβες γίνεται καλύτερα κατανοητή από το γεγονός ότι ο Β. Χρηστίδης την θεωρεί αφετηρία της περιόδου που ο ίδιος ονομάζει περίοδο της «αραβικής θαλασσοκρατορίας» (824-6 –965)[4]. Καθ' όλη τη διάρκεια αυτών των δύο αιώνων, η Κρήτη έπαιξε τον ρόλο της ναυτικής βάσης για αραβικές επιχειρήσεις σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο. Οι θαλάσσιοι οδοί του Αιγαίου είχαν πάψει να είναι ασφαλείς για τους Βυζαντινούς, ενώ ο φόβος των αραβικών καταδρομών οδήγησε τους πληθυσμούς πολλών μικρών νησιών να τα εγκαταλείψουν, αφήνοντας τα έτσι να χρησιμοποιηθούν από τους Σαρακηνούς ως ορμητήρια για επιχειρήσεις εναντίον του βυζαντινού, κυρίως εμπορικού, στόλου. Την αντιμετώπιση ενός μεμονωμένου αραβικού πειρατικού πλοίου[5] που

---

the 5th Century to the Venetian Conquest, Αθήνα 1988, 30-41. M. Kremp, *Arabisches Kreta. Das Emirat der Andalusier*, Frankfurt 1995. N. Γιγουρτάκης, «Ἀκρωτηρίῳ τῷ Χάρακι»: Αρχικές παρατηρήσεις για το σημείο απόβασης των Αράβων του Abū Ḥafṣ Omar στην Κρήτη, *Graeco-Arabica* 11 (2011), 73-95. Στην επιτυχία της αραβικής κατάκτησης της Κρήτης είχε συντελέσει σε μεγάλο βαθμό η καταστροφή του βυζαντινού στόλου κατά τη διάρκεια της επανάστασης του Θωμά του Σλάβου (821-3), βλ. V. Christides, Arab-Byzantine Struggle in the Sea: Naval Tactics (7th-11th c. A.D): Theory and Practice, στο: Y. Y. Al-Hijl – V. Christides (ed.), *Aspects of Arab Seafaring. An Attempt to fill in the Gaps of Maritime History*, Αθήνα 2002, 87-106, κυρίως 99. T. C. Lounghis, *Byzantium in the Eastern Mediterranean: Safeguarding East Roman identity (407-1204)* [Cyprus Research Center. Texts and Studies in the History of Cyprus LXIII], Nicosia 2010, 83-85.

3. Για τις βυζαντινές απόπειρες ανακατάληψης της Κρήτης βλ. Θ. Δετοράκης, *Ἱστορία τῆς Κρήτης*, Ηράκλειο 1990, 147-149. C. Makrypoulias, Byzantine Expeditions against the Emirate of Crete c. 825-949, *Graeco-Arabica* 7-8 (2000), 347-362. V. Christides, The Cycle of the Arab-Byzantine Struggle in Crete (ca 824/6-961 AD) in the Illuminated Manuscript of Skylitzes, *Graeco-Arabica* 11 (2011), 35-37. P. Yannopoulos, Quelques "à côté" des expéditions byzantines contre l'émirat de Crète en 911 et 949, *Graeco-Arabica* 11 (2011), 135-164.

4. Christides, Arab-Byzantine Struggle, 91.

5. Πρέπει να αναφερθεί ότι δεν γίνεται πλέον αποδεκτή η παλαιότερα διαδεδομένη άποψη που ήθελε τους Άραβες της Κρήτης απλούς πειρατές και τη νήσο «άντρο πειρατών», βλ. V. Christides, The raids of the Moslems of Crete in the Aegean Sea. Piracy and Conquest, *Byz* 51 (1981), 76-111. Του Ιδιου, The *Conquest of Crete*, 38-9 και πβλ. N. A. Οικονομιδης, Ὁ βίος τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου Κυθήρων (10ος αἰ.), *Πρακτικά Γ΄ Πανιονίου Συνεδρίου (23-29 Σεπτ. 1965)*, τ. 1, Αθήνα 1967, 264-291, κυρίως 273-4, και G. C. Miles, A provisional reconstruction of the Genealogy of the Arab Emirs of Crete, *Κρητικὰ Χρονικὰ* 15-16 (1961-

ενέδρευε στα Κύθηρα για παράδειγμα αφηγείται εκτενώς ο ανώνυμος βιογράφος του Αγίου Θεοδώρου Κυθήρων[6].

Χάρη πάντως στην επιμονή του Ιωσήφ Βρίγγα, το 960, οργανώθηκε νέα εκστρατεία εναντίον της Κρήτης και με την προτροπή αυτού του ευνούχου ο Ρωμανός Β΄ διόρισε αρχιστράτηγο της όλης επιχείρησης τον Νικηφόρο Φωκά[7]. Τα στρατεύματα των Βυζαντινών, τα οποία έλαβαν

1962) [=*Πεπραγμένα Α΄ Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*], τεύχ. Β΄, 59-73. Αντίθετα η Κρήτη διαδραμάτισε τον ίδιο, τηρουμένων των αναλογιών, στρατηγικό ρόλο που είχε αιώνες αργότερα για τη Ναζιστική Γερμανία η ναυτική βάση της Lorient στη κατεχόμενη Γαλλία· εκεί ήταν το κέντρο επιχειρήσεων των γερμανικών υποβρυχίων, που είχαν στόχο τον αποκλεισμό της Μεγάλης Βρετανίας μέσω των συνεχών επιθέσεων στους εμπορικούς της στόλους. Σε αντίθεση μάλιστα με τα U-boats τα αραβικά shawānī (δρόμωνες) είχαν τη δυνατότητα να προσβάλλουν περιοχές της ακτογραμμής με περιορισμένη άμυνα, με χαρακτηριστικό βέβαια παράδειγμα τη λεηλασία της Θεσσαλονίκης το 904.

6. Οικονομιδης, Ὁ βίος τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου Κυθήρων, 287: *Μικρὸν δὲ ἀναστάντες ἀπ' αὐτῶν οἱ πλευστικοί, πρὸς τὸ ἕτερον μέρος τῆς νήσου εὗρον πλοῖον Ἀγαρηνῶν... Οἱ καὶ ἀντέστησαν τῇ ρωμαϊκῇ πλευσίᾳ γενναίως, ἀλλὰ τῇ ὁρμῇ τοῦ πυρὸς ἡττήθησαν.* Ανάλογα παραδείγματα παρομοίων καταδρομικών επιθέσεων του αραβικού στόλου αναφέρονται συχνά σε αγιολογικά κείμενα, βλ. π.χ. στον βίο της Αγίας Θεοκτίστης, όπου μαρτυρείται αραβική επίθεση εναντίον της Λέσβου και της Πάρου: βλ. Ν. Β. Τωμαδακης, Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Ἁγίας Θεοκτίστης τῆς Λεσβίας καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἑορτῆς της εἰς τὸ ἑορτολόγιον, *Χαριστήριον εἰς Ἀναστάσιον Κ. Ὀρλάνδον*, τ. 1, Αθήνα 1965, 108-116, ιδίως 109 [=Του Ιδιου, *Βυζαντινὰ καὶ Μεταβυζαντινά*, τεύχ. Α΄, Αθήνα 1978, 122-130], και Δ. Ζ. Σοφιανος, Ὁ Βίος τῆς ὁσίας Θεοκτίστης τῆς Λεσβίας ὡς πηγὴ ἱστορική, φιλολογικὴ καὶ ἀρχαιολογική, στο: *Ἡ Ἑκατονταπυλιανὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ Πάρος. Πρακτικὰ Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου (Πάρος 15-19 Σεπτεμβρίου 1996)*, Πάρος 1998, 253-268, κυρίως 260.

7. Συνεχιστής Θεοφάνους, έκδ. I. Bekker, Βόννη 1838, 473-5. Ιωάννης Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, έκδ. I. Thurn, Berlin-New York 1973 [CFHB 5], 249. Μιχαὴλ Ψελλός, *Ἱστορία Σύντομος*, έκδ. W. J. Aerts, Βερολίνο 1990 [CFHB 30], 96. Μιχαὴλ Γλυκάς, *Βίβλος Χρονική*, έκδ. I. Bekker, Βόννη 1836, 565. G. Schlumberger, *Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκᾶς*, μετάφρ. I. Λαμπρίδης, Αθήνα 1905, 55. Εκτός από τα συνήθως χρησιμοποιούμενα εγχειρίδια βυζαντινής ιστορίας βλ. και Ṭahu Khadar 'Abīd, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους 324-1453 μ.Χ.* [στα αραβικά], Amman 2010, 157. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο Ιωσήφ Βρίγγας πρότεινε να δοθεί η αρχιστρατηγία της επιχείρησης στον Νικηφόρο Φωκά, με σκοπό να τερματιστεί άδοξα η στρατιωτική σταδιοδρομία του τελευταίου από την προβλεπόμενη, από πολλούς Βυζαντινούς, αποτυχία της επιχείρησης: βλ. Β. Ν. Βλυσιδου, *Αριστοκρατικές Οικογένειες και Εξουσία (9ος-10ος αι.). Έρευνες πάνω στα διαδοχικά στάδια αντιμετώπισης της αρμενο-παφλαγονικής και της καππαδοκικής αριστοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 2001, 110.

μέρος στην επιχείρηση, ανέρχονταν, σύμφωνα με τον Yaḳūt (1179-1229), σε 72.000 άνδρες[8].

Το πρώτο μέλημα του Νικηφόρου, αφού έφθασε στην Κρήτη, ήταν ο ναυτικός αποκλεισμός του νησιού[9]. Με αυτόν τον τρόπο κατέστησε αδύνατη την αποτελεσματική παροχή βοήθειας στους πολιορκημένους, από τον Φατιμίδη χαλίφη al-Múizz[10] ή από τους Ιχσιντίδες του Kāfūr[11], βοήθεια για την οποία τους είχαν εκλιπαρήσει οι μουσουλμάνοι της Κρήτης. Παρότι αβοήθητοι από τον αραβικό κόσμο, οι Άραβες της Κρήτης προέβαλαν σθεναρή αντίσταση στα βυζαντινά στρατεύματα και μόνο το 961/350, έπειτα από πολύμηνη πολιορκία[12], κατόρθωσε ο Νικηφόρος να κυριεύσει τον Χάνδακα[13]. Μετά την επιτυχία τους, οι Βυζαντινοί αιχμα-

---

8. Yaḳūt Al-Ḥamawī, *Mujam al-Buldān,* 8 τόμοι, έκδ. Dār Iḥīāʾ al-turāth al-arabī, Βηρυτός 2008, τ. 1, 190: " في اثنين وسبعين ألفا ". Βλ. και αγγλική μετάφραση A. Tibi, Two sources on Arab Crete: Al Majālis wa'l Musāyarāt and Muʿjam Al Buldān, *Graeco-Arabica* 11 (2011), 118-122, κυρίως 121. Πβλ. Ν. Μ. Παναγιωτακης (έκδ.), *Θεοδόσιος ὁ Διάκονος καὶ τὸ ποίημα αὐτοῦ «Ἅλωσις τῆς Κρήτης»*, Ηράκλειο 1960, 47 και σημ. 137.

9. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, έκδ. C. B. Hase, Bonn 1828, 8. Πβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 95. Khadar ʻAbīd, *Ιστορία*, 157. I. Khamīs –I.-Ḥassan ʻAbd Al-Whāb-Sahīr I. Níaiňa, *Χαρακτηριστικά της Βυζαντινής Ιστορίας (Πολιτικής και Πολιτισμικής)* [στα αραβικά], Αλεξάνδρεια 2003, 224.

10. Al-Numān, Al-*madjālis wa al-musāyarāt,* έκδ. Al-Ḥabib Al-Faki, κ.α, Βηρυτός 1996, 446: " و لمّا قدم عليه رسول ألله أقريطش ... و استرحامهم ".

Συνεχιστής Θεοφάνους, *Χρονογραφία*, 477: *Ὁ δὲ ἀμηρᾶς τῆς Κρήτης, ὁ λεγόμενος Κουρούπας, τὰ συμβάντα πρὸς τοὺς ὁμόρους Ἀγαρηνοὺς τῆς Σπανίας καὶ Ἀφρικῆς ἐδηλοποίησεν καὶ βοήθειαν καὶ συμμαχίαν ᾔτει.* Πβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 99. A. Tibi, Byzantine-Fatimid Relations in the Reign of Al-Múizz Li-Din Allah (c. 953-975 A.D.) as Reflected in Primary Arabic Sources, *Graeco-Arabica* 4 (1991), 92-3.

11. Numān, al-*madjālis,* 44 " و استمدّ أهل أقريطش هؤلاء صاحب مصر ". Tibi, Byzantine-Fatimid Relations, 92. Για την αδυναμία των Ιχσιντιδών να προσφέρουν οποιαδήποτε βοήθεια, βλ. V. Christides, *The Image of Cyprus in the Arabic Sources*, Λευκωσία 2006, Appendix C, 154-155: «An Unsuccessful Attempt by the Ikhshīdids of Egypt to assist the besieged Arabs of Crete in 960».

12. Οκτώ μήνες αναφέρονται στον Yaḥyā, ενώ αλλού δέκα, βλ. Yaḥyā b. Said b. Yaḥyā al Anṭaḳī, T*a ʾrīkh al-Anṭaḳī,* έκδ. ʻUmar ʻAbd al Salam Tadmurī, Τρίπολη 1990, 96:

" و حاصرها ثمانية أشهر ". Ανωνύμου (ψευδο-Yaḥyā Al-Anṭaḳī), Κώδικας AR-288 Εθνικής Βιβλιοθήκης Παρισιού στο Yaḥyā b. Saīd b. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta ʾrīkh al-Anṭaḳī,* έκδ. Tadmurī, σσ. 443-63, Τρίπολη 1990, 443: " و فتحها بعد حصار عشرة أشهر ".

13. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm al-Zahira fī Mulūk Miṣr wa ʻl-Ḳāhira*, έκδ. Dār al-

λώτισαν αρκετούς μουσουλμάνους του νησιού, ενώ στον Κώδικα AR-288 του Παρισιού αναφέρεται, ότι γλύτωσαν από τον εξανδραποδισμό μόνο *μια μικρή ομάδα ανδρών, οι οποίοι αναρριχήθηκαν στις κορυφές των βουνών*[14]. Σε αντίθεση με την παραπάνω μαρτυρία, υπάρχουν αναφορές αραβικών πηγών που φανερώνουν ότι ο αραβικός στόλος της Κρήτης διασώθηκε και μετέφερε μεγάλο αριθμό Αράβων του νησιού σε Αλεξάνδρεια, Ανδαλουσία και Σικελία[15].

Σύμφωνα με τις πηγές, τη βυζαντινή κατάκτηση της Κρήτης ακολούθησε επιχείρηση ξεριζωμού οποιουδήποτε ισλαμικού στοιχείου[16], στην οποία φυσικά περιλαμβάνονταν καταστροφές των τζαμιών[17], ενώ χιλιάδες μουσουλμάνοι μεταφέρθηκαν αιχμάλωτοι στην Κωνσταντινούπολη[18]. Ανάμεσα σε αυτούς βρισκόταν και ο ίδιος ο εμίρης της Κρήτης, ο΄Abd al-΄Azīz b. Shúaīb[19], στον οποίο οι Βυζαντινοί επιφύλαξαν πολύ καλή μεταχείριση, ενώ ο γιος του εμίρη, ο al- Númān, γνωστός στις βυζαντινές πηγές ως Ανεμάς, αφού βαπτίστηκε χριστιανός, προσχώρησε στον βυζαντινό στρατό

Kutub al-Miṣriyya, (τόμοι 3-4), Κάιρο 1932-1933, τ. 3, 327. Ανωνύμου, *Kitāb al-΄Uyūn wa al- Ḥadā᾽iq fī Akhbār al-Ḥaqā᾽iq,* έκδ. Ο. Saidi, Δαμασκός 1973, τ. 4, 509.

14. Κώδικας AR-288, 443: " و لم يسلم منهم إلا نفر يسير من الرجال الذي تعلّقوا في رؤوس الجبال ".

15. Christides, *The Conquest of Crete*, 185.

16. *Ὁ Φωκᾶς... πᾶσαν τὴν νῆσον ὑποτελῆ καὶ ὑπόφορον τοῖς Ρωμαίοις ἀπέδειξε καὶ χριστιανῶν καὶ ὀρθοδόξων ἀντὶ Σαρακηνῶν πεποίηκεν οἰκητήριον*: Μιχαήλ Ατταλειάτης, *Ἱστορία,* έκδ. Ε. Τσολακης, *Michaelis Attaliatae Historiae*, Αθήνα 2011 [CFHB 50], 175-176. Η αναφορά πάντως του Nuwayrī ότι ο Νικηφόρος προχώρησε σε βίαιους εκχριστιανισμούς των κατοίκων της Κρήτης βρίσκει δύσπιστους αρκετούς σύγχρονους μελετητές, βλ. Παναγιωτακης, *Θεοδόσιος ὁ Διάκονος*, 85-86. R. A. K. Al Odetallah, *Άραβες και Βυζαντινοί. Το πρόβλημα των αιχμαλώτων πολέμου*, Θεσσαλονίκη 1983, 46. Όμως θεωρείται δεδομένο ότι μεταφέρθηκαν στο νησί χριστιανικοί πληθυσμοί, κυρίως Αρμένιοι, βλ. Λέων Διάκονος, *Ἱστορία* 28 και πβλ. P. Charanis, *The Armenians in the Byzantine Empire*, Lisboa 1963, 16. Χ. Μ. Μπαρτικιαν, *Αρμενοβυζαντινά. Σχέσεις του Αρμενικού Έθνους με το Μεσαιωνικό Ελληνισμό*, Θεσσαλονίκη 2007, 38.

17. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta᾽ rīkh,* 95. *Kitāb al-΄Uyūn wa al- Ḥadā᾽iq*, τ. 4, 509. Για τη «σταυροφορική» χροιά των αγώνων του Νικηφόρου Φωκά εναντίον των Αράβων, βλ. Κ. Τακιρτακογλου, Το θρησκευτικό στοιχείο στους αγώνες του Νικηφόρου Β΄ Φωκά, *Βυζαντιακά* 31(2014), 107-128.

18. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta᾽ rīkh,* 95: " و سبى من أهلها خلقاً كثيراً ".

19. Yaḳūt Al-Ḥamawī, *Mujam*, τ. 1, 190. Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3, 491. Πβλ. Παναγιωτακης, *Θεοδόσιος ὁ Διάκονος*, 87. Σ. Πατουρα, *Οι αιχμάλωτοι ως παράγοντες επικοινωνίας και πληροφόρησης (4ος-10ος αι.)*, Αθήνα 1994, 121.

και σκοτώθηκε λίγο αργότερα μαχόμενος εναντίον των Ρώσων[20].

Ο Νικηφόρος Φωκάς επέστρεψε στο ανατολικό μέτωπο το 962/351, αφού ο αυτοκράτορας Ρωμανός, μετά το πέρας της κρητικής εκστρατείας, τον μετέφερε σε αυτό[21]. Πρώτη του μεγάλη επιτυχία στην Ανατολή θεωρείται η κατάληψη, το ίδιο έτος, της πόλης της Αναζάρβου (αραβικά 'Ayn Zarba)[22]. Η πόλη αυτή, ευρισκόμενη δίπλα στην πόλη της Μοψουεστίας (αραβικά Misṣīṣa), αποτελούσε μια από τις μεγάλες πόλεις των βυζαντινο-αραβικών συνόρων. Ο βυζαντινός στρατός, συνολικά 160.000 άνδρες, σύμφωνα με τις αραβικές πηγές[23], με επικεφαλής τον Νικηφόρο Φωκά, αφού πρώτα κατέκτησε το σημαντικό φρούριο Τιλ Μούσα[24], έφθασε στα περίχωρα της Αναζάρβου κατά τον ισλαμικό μήνα Μουχάρεμ[25]. Ο Νικηφόρος Φωκάς επιχείρησε να περικυκλώσει την πόλη, αποστέλλοντας ένα τμήμα του στρατού επάνω στο βουνό (στους πρόποδες του οποίου βρισκόταν η πόλη[26]), ενώ ο ίδιος, με το μεγαλύτερο μέρος του στρατού, στρατοπέδευσε μπροστά από τα τείχη, τα οποία άρχισε να

20. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 134. Παναγιωτακης, *Θεοδόσιος ὁ Διάκονος* 88. Al Odetallah, *Άραβες και Βυζαντινοί,* 52. Πατουρα, *Οι αιχμάλωτοι*, 121-2.

21. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 96. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat al-ḥalab fī ta ʾrīkh Ḥalab*, έκδ. Dār al-kutub al-ʿalamya, Βηρυτός 1996, 78.

22. Αντίθετα με την πλειονότητα των Αράβων ιστορικών, ο Ibn Al-ʿadīm, (1192-1262) αναφέρει ως έτος της κατάληψης της Αναζάρβου το έτος 350 της Εγίρας. Το ίδιο και ο ανώνυμος συγγραφέας του Κώδικα AR-288: βλ. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 78. Κώδικας AR-288, 445.

23. Miskawayh, *Tadjārib al-ʾumam* (7 τόμοι), έκδ. S. K. Ḥasan, Βηρυτός 2003, τ. 5, 332. Ibn Al-ʿbrī, *Ta ʾrīkh al-Zamān*, μετάφραση από τα συριακά στα αραβικά: I. Armala, έκδ. Dār al-Mashrik, Βηρυτός 1986, 61. Ibn Al-Djazwī, *al-Muntaẓam fī ta ʾrīkh al-mulūk wa al-ʾumam*, έκδ: Dār al-kutub al-ʿalamya, Βηρυτός 1992, τ. 14, 139. Al- Dhahabī, *Ta ʾrīkh al –Islām*, έκδ.΄U.΄Abd Al-Salām Tadmurī, Βηρυτός 1989, τ. 26, 6. Al- Dhahabī, *Duwal al-Islām*, έκδ Ḥ. Is. Marūa, Βηρυτός 1999, τ. 1, 320. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 331.

24. Idrīs b. Al-Ḥasan,΄ *Uyūn al-Akhbār wa funūn al-athar fī faḍa il al-a ʾimma al-aṭhār, al-saba al-sādis*, έκδ. M. Ghalib, Βηρυτός 1984, 127. *Kitāb al-ʿUyūn wa al- Ḥadāʾiq,* τ. 4, 503.

25. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil fī al-tārīḫ*, (τόμοι 11), έκδ. 'A. al-Qadi- M. al-Daqqāq, Βηρυτός 2006, τ. 7, 272. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya wa al-nihāya*, έκδ. A. B. Abd Al-Turkī, Rijad 1998, τ. 15, 254. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* (τόμοι 8), έκδ. Dār al- Fikr, Βηρυτός 2000, τ. 4, 304.

26. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 332. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 272. Nuwairī, *Nihāyat al-arab fī funūn al-adab,* έκδ. A. K. Zakī, Κάιρο 1980, τ. 23, 191. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 331.

σφυροκοπεί με τις πολιορκητικές μηχανές[27]. Ταυτόχρονα, οι Βυζαντινοί φρόντισαν να διακόψουν την παροχή νερού στην πόλη[28].

Οι κάτοικοι βλέποντας τον κλοιό γύρω από την πόλη τους να σφίγγει, και την απουσία οποιασδήποτε βοήθειας από τον αραβικό κόσμο[29], ζήτησαν από τον Νικηφόρο να τους παραχωρήσει το amān[30]. Μάλιστα ο Idrīs b. Al-Ḥasan (1392-1468) προσθέτει μια πολύ ενδιαφέρουσα πληροφορία για αυτές τις διαπραγματεύσεις, σύμφωνα με την οποία ο αυτοκράτορας είχε στείλει μέσα στην πόλη τον παλιό εμίρη της Κρήτης, ο οποίος παρακίνησε τους κατοίκους της να παραδοθούν, υπενθυμίζοντάς τους τα γεγονότα του Χάνδακα[31]. Η πρόταση των μουσουλμάνων ήταν, ότι θα παρέδιδαν την πόλη στον Νικηφόρο, ο οποίος σε αντάλλαγμα δεν θα πείραζε κανέναν μέσα σε αυτήν, ενώ όλοι θα είχαν τη δυνατότητα να αποχωρήσουν, παίρνοντας μαζί τους ο τιδήποτε μπορούσαν να μεταφέρουν[32]. Ο Νικηφόρος αποδέχθηκε την πρόταση τους, με μοναδικό όρο ότι δεν θα επιτρεπόταν οι κάτοικοι να μεταφέρουν μαζί τους και τον οπλισμό τους[33]· έτσι οι κάτοικοι της Αναζάρβου, άνοιξαν τις πύλες της πόλης τους στον Βυζαντινό στρατηγό[34].

Ο Νικηφόρος δεν άργησε να μετανιώσει για την απόφασή του να παραχωρήσει το amān[35]. Αυτό πρέπει να οφείλεται στο γεγονός, ότι ο

---

27. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 332. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Khaldūn, *Ta' rī*kh, τ. 4, 304. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 331.

28. Idrīs b. Al-Ḥasan,*' Uyūn al-Akhbār,* 127: " و رحل عنهم إلى عين ورن فقطع الماء عليهم".

29. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta' rīkh,* 61: " حتى أيس اهاليها العرب من مساعدة تأتيهم".

30. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 332. Nuwairī, *Nihāyat,* τ. 23, 191. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 254. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 331.Το amān συνοπτικά μπορεί να οριστεί ως υπόσχεση, γραπτή ή προφορική, του νικητή ότι θα σεβαστεί τις ζωές των εχθρών που παραδίδονται σε αυτόν. Για λεπτομέρειες, βλ.*EI²,* τ. 1, λήμμα Amān (Schacht).

31. Al-Ḳurshī,*' Uyūn al-Akhbār,* 127:
" فأرسل الدمستق إليهم أمير إقريطش ، فحذرهم بما حل بأهل إقريطش "

32. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta' rīkh,* 61. *Kitāb al-'Uyūn wa al- Ḥadā'iq,* τ. 4, 504-5.

33. *Kitāb al-'Uyūn wa al- Ḥadā'iq,* τ. 4, 505:
" فأجابهم إلى ذلك و شرط عليهم أن لا يحملوا شيئاً من السلاح " .

34. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 332. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 272. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Khaldūn, *Ta' rī*kh, τ. 4, 304. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 331. Ibn Al-Wardī, *Ta' rī*kh, έκδ. Ṭaba Miṣr, Αίγυπτος 1868, τ. 1, 289.

35. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 332. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 272. Nuwairī, *Nihāyat,*

Φωκάς, μετά την είσοδό του στην πόλη, διαπίστωσε ιδίοις όμμασι, ότι οι κάτοικοί της δεν είχαν τη δύναμη να του αντισταθούν για πολύ ακόμη, σε περίπτωση που αυτός δεν αποδεχόταν την πρόταση τους[36]. Ανεξαρτήτως των γεγονότων, την πρώτη νύχτα μετά την είσοδο των Βυζαντινών στην πόλη, κήρυκες ανακοίνωσαν στους Άραβες, ότι μέχρι το ξημέρωμα θα έπρεπε όλοι να βρίσκονται στο μεγάλο τζαμί[37]. Στην ανακοίνωση αυτή, οι Βυζαντινοί δεν παρέλειψαν να αναφέρουν, ότι θα εκτελούσαν όποιον δεν βρισκόταν στο τέμενος το πρωί[38].

Η απειλή του Νικηφόρου πραγματοποιήθηκε. Το επόμενο πρωί εξήντα χιλιάδες Βυζαντινοί ξεχύθηκαν στους δρόμους της πόλης με διαταγές να σκοτώσουν όσους έβρισκαν στις κατοικίες τους, ενώ συγχρόνως θα επιδίδονταν και στη λεηλασία[39] της πόλης[40]. Έπειτα, ο Νικηφόρος διέταξε όσους κατοίκους είχαν καταφύγει την προηγούμενη νύχτα στο μεγάλο τέμενος, να εγκαταλείψουν την πόλη έως το βράδυ, με την υπενθύμιση ότι η καθυστέρηση σήμαινε θάνατο[41]. Οι Άραβες, που σίγουρα είχαν πληροφορηθεί για τις σφαγές που είχαν προηγηθεί το πρωινό εκείνο, όταν άκουσαν τις νέες απειλές του Νικηφόρου έτρεξαν πανικόβλητοι

τ. 23, 191. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 331. Al Odetallah, *Άραβες και Βυζαντινοί,* 52. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiña, *Χαρακτηριστικά*, 224.

36. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta' rīkh,* 61. Ibn Khaldūn, *Ta' rī*kh, τ. 4, 304. Πβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 234.

37. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 139. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta' rīkh,* 61-2. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Nuwairī, *Nihāyat,* τ. 23, 191. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 254. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 331. *Kitāb al-'Uyūn wa al- Ḥadā'iq,* τ. 4, 505. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta ʾrīkh Mukhtaṣar al- Duwal*, έκδ. A. Ṣāmaḥānī al-Ysūī, Βηρυτός 1983, 293.

38. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 332. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 139. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 272. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta' rīkh,* 62. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta ʾrīkh mukhtaṣar*, 293 Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 191. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 254.

39. Ωστόσο στο χρονικό *Kitāb al-'Uyūn wa al- Ḥadā'iq fī Akhbār al-Ḥaqā'iq* τ. 4, 505, αναφέρεται ότι η λεηλασία της πόλης έλαβε χώρα τη νύχτα, κατά τη διάρκεια της οποίας οι κάτοικοι βρισκόντουσαν στο τέμενος: " أطلق لأصحابه نهب المدينة فنهبوا إلى آخر النّهار "

40. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 332-3. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 139. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 272. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta' rīkh,* 62.Ibn Al-Ϝbrī, *Ta ʾrīkh mukhtaṣar*, 293. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 191. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332.

41. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 333. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 139. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 272. Ibn Al-Ϝbrī,*Ta' rīkh,* 62. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta ʾrīkh mukhtaṣar*, 293. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 191. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 254.

να εγκαταλείψουν την πόλη. Αποτέλεσμα της ταραχής αυτής ήταν αρκετοί από αυτούς να αφήσουν την τελευταία τους πνοή στις θύρες του τεμένους, λόγω του συνωστισμού που προκλήθηκε[42]. Επιπλέον, από αυτούς που τελικά κατόρθωσαν να διαφύγουν από την πόλη αρκετοί, μη γνωρίζοντας προς τα πού να κατευθυνθούν, ξεψύχησαν στους δρόμους[43], γεγονός καθόλου περίεργο, αφού οι περισσότεροι οδοιπορούσαν ξυπόλυτοι[44], καθότι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε η έξοδος από το τέμενος δεν τους επέτρεπαν να προμηθευθούν τα υποδήματά τους από την έξοδο του τζαμιού.

Πριν αποχωρήσουν οι Βυζαντινοί, κατεδάφισαν τα τείχη της πόλης και τις κατοικίες, αφού πρώτα πήραν ό, τι πολύτιμο είχαν αφήσει πίσω τους οι κάτοικοι της[45]. Συνολικά ο Νικηφόρος Φωκάς έμεινε στην περιοχή είκοσι μία μέρες[46] και βέβαια σε αυτή την περίοδο δεν έμεινε άπραγος και κλεισμένος μέσα στην Ανάζαρβο. Κατέκτησε πενήντα τέσσερα[47] φρούρια[48], γύρω από την πόλη, μερικά με το ξίφος, ενώ στα υπόλοιπα

---

42. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 333. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 139. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 272. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta' rīkh,* 62. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta'rīkh mukhtaṣar*, 293. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 254. Ibn Khaldūn, *Ta' rī*kh, τ. 4, 304.

43. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 333. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 272. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta'rīkh mukhtaṣar*, 293. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 191. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 255. Ibn Khaldūn, *Ta' rī*kh, τ. 4, 304.

44. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 139: " و مروا على وجوههم حفاة عراة ".

45. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 333. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 96. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 139. Ibn Al-ʿAdīm, *Zubdat*, 78. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta' rīkh,* 62. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 191. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 255. Ibn Khaldūn, *Ta' rī*kh, τ. 4, 304. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiṅa, *Χαρακτηριστικά*, 225.

46. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 333. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 139. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 272. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 191. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 255. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta' rīkh,* 62, κάνει λόγο για 22 μέρες: " و ظلّ اثنين و عشرين يوماً في قيليقية " .

47. Ο Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, 30, κάνει λόγο για περίπου 60 φρούρια: *ἡρηκὼς οὖν καὶ καταβαλὼν ἐν εὐαριθμήτῳ καιρῷ τῶν Ἀγαρηνῶν ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα φρούρια.* Παραμένει πραγματικά περίεργο πάντως, ότι ο Λέων γνωρίζει και αναφέρει την κατάκτηση αυτών των φρουρίων, χωρίς όμως να κάνει καμιά αναφορά για την άλωση της Αναζάρβου, αλλά και του Χαλεπιού, που συνέβη τον ίδιο χρόνο.

48. Σε αυτά τα 54 φρούρια δεν θα πρέπει να υπολογίζεται και η κατάληψη του πολύ σημαντικού φρουρίου Ντουλούκ, η οποία πραγματοποιήθηκε αργότερα. βλ. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 97. Ibn Al-ʿAdīm, *Zubdat*, 78. Ibn Al-Wardī, *Ta' rī*kh, τ. 1, 289. Κώδικας AR-288, 445. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar fī akhbār al-bashar*, έκδ. Dār al-kutub al-ʿalamya, Βηρυτός 1997, τ. 1, 442.

οι κάτοικοι τους προτίμησαν να παραδοθούν[49]. Σε ένα από τα φρούρια πάντως που παραδόθηκαν τελικά δεν αποφεύχθηκε η σφαγή. Αναφέρει ο Ibn Al-Athīr (1160-1233):

> *Σε κάποιο από αυτά τα φρούρια, που κατακτήθηκαν με την παραχώρηση του amān, διετάχθησαν οι κάτοικοί του να εξέλθουν, όπως και έγινε. Κάποιοι από τους Αρμένιους (του Βυζαντινού στρατού) παρενόχλησαν κάποιες γυναίκες των μουσουλμάνων και οι μουσουλμάνοι τις υπερασπίστηκαν με μεγάλο ζήλο ξιφουλκώντας (εναντίον των Αρμενίων). Ο Δομέστικος εξοργίστηκε από αυτό το γεγονός και διέταξε τη θανάτωση όλων των μουσουλμάνων και αυτοί ήταν τετρακόσιοι άνδρες και σκότωσε και τις γυναίκες και τα παιδιά και δεν άφησε κανέναν ζωντανό εκτός από όσους αποδέχτηκαν τη σκλαβιά[50].*

Οι Άραβες ιστορικοί, στην πλειονότητά τους, δεν παραλείπουν να αναφέρουν τον λόγο που έκανε τον Νικηφόρο Φωκά να επιστρέψει στο Βυζάντιο. Είχε πλησιάσει η περίοδος νηστείας του Πάσχα[51] και

---

49. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 333. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 139. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 272. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta' rīkh,* 62. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 191-2. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 255. *Kitāb al-ʿUyūn wa al- Ḥadā'iq,* τ. 4, 504-5.

50. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 272-3:

« و إن حصناً من تلك الحصون التي فتحت بالأمان أمِرَ أهله بالخروج منه فخرجوا فتعرّضَ احدُ الأرمن لبعض حرم المسلمين ، فلحق المسلمين غيرة عظيمة ، فجردوا سيوفهم ، فاغتاظ الدمستق لذلك ، فأمر بقتل جميع المسلمين ، و كانوا أربعمائة رجل ، و قتل النساء و الصبيان ، و لم يترك إلا من يصلح أن يُسترق "

Το ίδιο, βλ. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta' rīkh,* 62 .Πβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 238.

51. Ο Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 229-30, παρόλο που είχε στη διάθεσή του, τόσο τις αραβικές πηγές όσο και τις βυζαντινές, αναφέρει ότι η υποχώρηση αυτή πραγματοποιήθηκε μετά την κατάκτηση των 54 φρουρίων και πριν την κατάληψη της Αναζάρβου. Συνοπτικά η πορεία αυτής της εκστρατείας, πάντα σύμφωνα με τον Schlumberger, ήταν η εξής: Κατάκτηση 54 φρουρίων- Υποχώρηση λόγω της νηστείας του Πάσχα- Επιστροφή των Βυζαντινών- Κατάληψη της Αναζάρβου- Κατάληψη του Χαλεπιού. Ο Schlumberger, αγνοώντας τις αντιφάσεις που δημιουργούνται από τις ημερομηνίες που και ο ίδιος παραδίδει, λόγω της παράβλεψης αυτής, οδηγείται σε εσφαλμένα συμπεράσματα. Υποθέτει, για παράδειγμα, ότι ο αιφνιδιασμός του Χαμδανίδη Εμίρη, τον οποίο θα δούμε παρακάτω, προκλήθηκε από τη γρήγορη κατάκτηση της Αναζάρβου, βλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 244-5. Η περίοδος, όμως, της πολιορκίας της Αναζάρβου δεν ήταν τόσο σύντομη. Εξάλλου, όλοι οι Άραβες χρονογράφοι αναφέρουν την κατάληψη των πενήντα τεσσάρων φρουρίων μετά την κατάληψη της Αναζάρβου.

έτσι ο ευλαβής αυτοκράτορας αναχώρησε, αφού πρώτα υποσχέθηκε να επιστρέψει μετά το πέρας της θρησκευτικής εορτής[52]. Η μοναδική αραβική αντίδραση που μαρτυρείται σε αυτήν την εκστρατεία του Νικηφόρου προήλθε από τον εμίρη της Ταρσού, τον Ibn Zyyat, ο οποίος με ένα στράτευμα που απετελείτο από τέσσερις χιλιάδες άνδρες (αλλού αναφέρονται μοναχά οκτακόσιοι[53]) αντιπαρατάχθηκε στον βυζαντινό στρατό[54]. Ο Νικηφόρος κατάφερε, χωρίς καμιά δυσκολία, να τρέψει σε φυγή τον φιλόδοξο εμίρη[55]. Λίγο καιρό πριν, ο Ibn Zyyat είχε αποφασίσει να αυτονομηθεί[56] από το εμιράτο των Χαμδανιδών -ρήξη την οποία γνώριζε ο Νικηφόρος και είχε με πανουργία προσπαθήσει να την εκμεταλλευτεί, δημιουργώντας μέσω διαπραγματεύσεών του με τον Sayf al-Dawla το αίσθημα στους κατοίκους της Ταρσού[57], ότι δεν

Όπως επίσης αναφέρουν και την υποχώρηση του Νικηφόρου μετά την κατάληψη της πόλης. Από τις πηγές προκύπτει ότι η πραγματική πορεία των βυζαντινών στρατευμάτων ήταν η εξής: Κατάληψη Αναζάρβου- Κατάκτηση 54 φρουρίων- Υποχώρηση λόγω της νηστείας του Πάσχα- Επιστροφή των Βυζαντινών (εξ ού και ο αιφνιδιασμός του Sayf al-Dawla)-Κατάληψη του Χαλεπιού.

52. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 333. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 273. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta' rīkh,* 62. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta ʾrīkh mukhtaṣar*, 294. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 192. Ibn Kathīr, *al-Bīdāya,* τ. 15, 255.

53. Kitāb al-Uyūn wa al- Ḥadā iq, τ. 4, 504:

"فكان عدّة من حضر معه خمسمائة فارس و ثلاثمائة راجل ".

54. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 333. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 273. Ibn Kathīr, *al-Bīdāya,* τ. 15, 255.

55. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 333. *Kitāb al-Uyūn wa al- Ḥadāʾiq,* τ. 4, 50ε.

56. Συνηθισμένη πρακτική, στον μεσαιωνικό ισλαμικό κόσμο, ήταν αυτή η επιθυμία ανεξαρτητοποίησης από την κεντρική εξουσία να εκδηλώνεται με την αλλαγή του ηγεμόνα στο όνομα του οποίου γινόταν το κήρυγμα της Παρασκευής. Αυτό έγινε και στην περίπτωση του Ibn Zyyat. βλ. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 273. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 333. Ibn Khaldūn, *Ta' rī*kh, τ. 4, 305. Ibn Ẓāfir, *Akhbār al-Duwal al- munḳaṭi'a* (τόμοι 2), έκδ.΄Α. Hazīmah – M. Muḥāfaẓa - Ά. Ἀbanah- M. Ṭānī, Irbid 1999, τ. 1, 75. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiňa, *Χαρακτηριστικά*, 225. Ά. A. Al-Samīa Al-Djanzārī, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr στα σύνορα με το Βυζάντιο κατά το Μεσαίωνα* [στα αραβικά], Κάιρο 1979, 44. *EI²*, τ. 9, λήμμα Sayf al-Dawla (T. Bianquis).

57. Η πόλη της Ταρσού διαδραμάτισε ηγετικό ρόλο στην οργάνωση και την εκτέλεση των αραβικών επιθέσεων εναντίον του Βυζαντίου, αφού εθεωρείτο το κέντρο συνάντησης όλων των αγωνιστών της jihad στα σύνορα με τη Βυζαντινή αυτοκρατορία, βλ C. E. Bosworth, The city of Tarsus and the Arab-Byzantine Frontiers in Early and Middle 'Abbāsid

είχαν καμία συμμετοχή στην εξωτερική πολιτική των Αράβων, κάτι που ενέτεινε την αντιπαλότητα των δύο πλευρών[58]. Επομένως, μπορούμε εύκολα να εξηγήσουμε την επίθεση του εμίρη της Ταρσού ως προσπάθεια να εδραιώσει την εξουσία του, μέσω του κύρους που θα αποκτούσε, αν κατάφερνε να νικήσει τον Νικηφόρο Φωκά[59]. Ωστόσο, η αποτυχία του στο πεδίο της μάχης σε συνδυασμό με την αντίδραση του Sayf al-Dawla στις επιδιώξεις του, οδήγησε τον Ibn Zyyat στην αυτοκτονία[60].

Η κατάκτηση της Αναζάρβου αποτέλεσε το προοίμιο για το επίτευγμα, το οποίο θα εξύψωνε κατακόρυφα στα μάτια των Βυζαντινών το γόητρο του Νικηφόρου Φωκά: την κατάληψη του Χαλεπιού, της ίδιας της πρωτεύουσας του Sayf al-Dawla[61]. Η νέα αυτή επιδρομή του Φωκά

Times, *Oriens* 33(1992), 270-2. N. M. El Cheich, *Byzantium Viewed by the Arabs*, Harvard 2004, 170. L. M. Bonner, *Jihad in Islamic history. Doctrines and Practice*, New Jersey 2006, 133-4. E. McGeer, *Sowing the dragon's teeth. Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Washington 2008, 231-2. Την ιδιαίτερή της σημασία γνώριζαν και οι Βυζαντινοί, βλ. Λέων Διάκονος, *Ιστορία* , 51: *ἐπὶ τὴν τῶν Ταρσέων ἤλαυνεν ἀνδρῶν ἀρετῇ καὶ πλήθει καὶ μελέτῃ τῶν τακτικῶν τραχηλιῶσαν τότε καὶ νεανιευομένην ὑπέραυχα, καὶ πλείστας ἀναφανδὸν ἐκδρομὰς ἀνελπίστους εἰσπράττουσαν.* Αξίζει να αναφερθεί, ότι ο Θεοδόσιος Διάκονος στο ποίημα του, ανάμεσα στα διάφορα ισλαμικά κράτη (Ιχσντίδες, Μπουγίδες, Χαμδανίδες, κ.λπ.) των οποίων οι κάτοικοι, υποστηρίζει, θα πρέπει να τρομοκρατηθούν από την επιτυχία του Νικηφόρου στη Κρήτη, πρώτη αναφέρει την Ταρσό, βλ. Θεοδόσιος Διάκονος, *Ἅλωσις τῆς Κρήτης*, έκδ. U. Criscuolo, Leipzig 1979, 36, στίχ. 936-937: *τῆς Ἀφρικῆς γῆς φρίξατε ξιφηφόροι, / ταράσσεται γὰρ Ταρσεωτῶν ἡ πόλις.* Με αναφορά στην ίδια πόλη, μάλιστα, καταλήγει και το ποίημα και συγκεκριμένα με τις αμυντικές της προετοιμασίες, ώστε να αποφευχθούν οι «*συμφορές*», βλ. Θεοδόσιος Διάκονος, *Ἅλωσις τῆς Κρήτης*, 39, στίχ. 1036-1039: *Ἤκουσε Ταρσὸς καὶ κατασκάπτει τάφρους / καὶ πύργον ὑψοῖ καὶ σιδηροῖ τὰς πύλας, / καὶ πάντα ποιεῖ συμφοραῖς ἀλλοτρίαις / τὸ μέλλον αὐτῇ προβλέπουσα φορτίον.*

58. *Kitāb al-ʿUyūn wa al- Ḥadāʾiq,* τ. 4, 501-2:

" و ذلك أنّ الدّمستق لما علم أنّ الوحشة قد ... قصده بلد عين زربة و ما والاها "

59. Schlumberger , *Νικηφόρος Φωκάς,* 228-9.

60. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 333. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 273. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh*, τ. 4, 305. AL-Djanzarī, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr*, 45.

61. O Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 56-7, γράφει για την κατάκτηση του Χαλεπιού από τον Νικηφόρο Φωκά: *Ήταν αυτός που κατέκτησε το Χαλέπι, παίρνοντας το από τον Sayf al-Dawla. Και πριν από αυτόν κανείς από τους βασιλιάδες των Βυζαντινών δεν είχε πάρει το Χαλέπι. Και με αυτό το κατόρθωμα εξυψώθηκε στα μάτια των βασιλιάδων του Βυζαντίου και έπειτα βασίλεψε ο ίδιος μέχρι που δολοφονήθηκε*:

" و هو الذي افتتح حلب و أخذها من سيف الدولة بن حمدان، و لم يأخذ حلب أحد قبله من ملوك الروم ، فعظم بذلك في أعين ملوك الروم و ملّكوه عليهم إلى أن قتل "

συνέβη το ίδιο έτος με την κατάκτηση της Αναζάρβου, δηλαδή το 962/351. Ίσως και αυτός να ήταν ο λόγος, που οι Άραβες αιφνιδιάστηκαν από τον Βυζαντινό δομέστικο, διότι δεν περίμεναν δύο επιδρομές κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου[62]. Ο ίδιος, μάλιστα, ο Sayf al-Dawla συνειδητοποίησε ότι ο Νικηφόρος Φωκάς εκστράτευε εναντίον του, μόνο όταν ο τελευταίος βρισκόταν αρκετά κοντά στο Χαλέπι[63].

Για το ποιές ακριβώς ήταν οι αντιδράσεις των Αράβων υπάρχουν διαφορετικές περιγραφές στις αραβικές πηγές. Μια ομάδα πηγών αναφέρει, ότι ο Sayf al-Dawla, όταν πληροφορήθηκε για την έλευση του Νικηφόρου Φωκά, προχώρησε σε εσπευσμένη στρατολόγηση ανδρών και κατευθύνθηκε για να αντιμετωπίσει τον βυζαντινό στρατό[64]. Το μέγεθος του τελευταίου υπολογίζεται από τους Άραβες ιστορικούς σε 200.000 άνδρες[65]. Στη μάχη που επακολούθησε οι Βυζαντινοί επικράτησαν κατά κράτος και ο Sayf al-Dawla έφυγε ηττημένος, μακριά από την πρωτεύουσά του[66].

---

62. Dhahabī, *Ta' rīkh*,τ. 26, 7. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 320.

63. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 333. Yaḥyā Al-Anṭakī, *Ta' rīkh,* 97. Al-Hamadānī, *Takmila Ta' rīkh al-Ṭabarī*, έκδ. Y. Kanān, Βηρυτός 1961, τ. 1, 181. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 140. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 273. Ibn Ẓāfir, *Akhbār*, τ. 1, 77. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 78. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 441. Πβλ. M. Canard, *Histoire de la dynastie des H'amdanides de Jazīra et de Syrie*, Paris 1953, 811-2.

64. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 333. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 273. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 441. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 289. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 253. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332.

65. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 274. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 78. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 253. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332. Ο Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181, υπολογίζει το στρατό του Νικηφόρου σε 230.000 άνδρες.: " و كان عسكرهم مائتي الف و ثلاثين الف رجل بالجواشن ".

66. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 333. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 140. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 273. Ibn Ẓāfir, *Akhbār*, τ. 1, 77. Ibn Al-ʿbrī, *Ta' rīkh,* 62. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 441. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 289. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 253. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332. Μάχη μεταξύ του Νικηφόρου Φωκά και του Sayf al-Dawla, πριν την κατάληψη του Χαλεπιού, αναφέρουν και ορισμένοι Βυζαντινοί ιστορικοί, βλ. Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3, 491. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 252-3. Μιχαήλ Γλυκάς, *Βίβλος Χρονική*, 566-7. Σχετικά με τις βυζαντινές πηγές που αναφέρονται στην κατάκτηση του Χαλεπιού, δυστυχώς δεν διασώθηκε έως τις μέρες μας το ποίημα του Θεοδοσίου Διακόνου το οποίο είχε υποσχεθεί να συνθέσει για να εξυμνήσει το κατόρθωμα του Νικηφόρου να αλώσει την πρωτεύουσα του Χαμδανίδη εμίρη. Πάντως δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι, αν ο Θεοδόσιος υλοποίησε

Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή, *ο* Sayf al-Dawla, όταν έμαθε για την εκστρατεία των Βυζαντινών, απέστειλε τον μαμελούκο του Nadjā ως επικεφαλής του στρατεύματός του, ώστε να τους αντιμετωπίσει[67]. Ωστόσο, ο Ιωάννης Τζιμισκής, που φαίνεται ότι ηγούνταν της εμπροσθοφυλακής του βυζαντινού στρατού, κατανίκησε τον Nadjā[68], ο οποίος μετά την ήττα του δεν επιχείρησε εναντίον των Βυζαντινών, που συνέχισαν ανενόχλητοι την προέλασή τους προς το Χαλέπι. Ο Sayf al-Dawla αποφάσισε να αφήσει την πόλη και να πάει να βρει τα στρατεύματά του, και πριν την έξοδό του έπεισε τους κατοίκους του Χαλεπιού να αντισταθούν στους Βυζαντινούς, περιμένοντας την άφιξη αυτού και του στρατού του, και έτσι θα μπορούσαν να περικυκλώσουν τους Βυζαντινούς[69]. Όταν οι Βυζαντινοί κατέφθασαν στην πόλη, οι απειροπόλεμοι κάτοικοι του Χαλεπιού, ποθώντας τις δάφνες της Jihād τους επιτέθηκαν και όπως ήταν επόμενο ηττήθηκαν[70]. Ο Yaḥyā Al-Anṭaḳī αναφέρει, ότι στη μάχη αυτή, αρχικά, έλαβε μέρος και ο Sayf al-Dawla, αν και έπειτα τράπηκε σε φυγή[71] και με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να εξηγήσουμε και τη διαφορά ανάμεσα στις δύο ομάδες πηγών.

Μετά την ήττα των αραβικών δυνάμεων ακολούθησε η λεηλασία του παλατιού του Sayf al-Dawla, που βρισκόταν έξω από τα τείχη της πόλης του Χαλεπιού, την οποία αφηγούνται όλοι οι Άραβες ιστοριογράφοι. Οι Βυζαντινοί, αφού ιδιοποιήθηκαν από αυτό εκατοντάδες σάκους γεμάτους νομίσματα, 1400 μουλάρια και μεγάλες ποσότητες όπλων, στη συνέχεια κατέστρεψαν το οίκημα[72]. Στα παραπάνω λάφυρα ο Ibn Ẓāfir προσθέτει

την υπόσχεση του, βλ. Θεοδόσιος Διάκονος, *Ἅλωσις τῆς Κρήτης*, έκδ. Criscuolo, 1: *Δέξαι οὖν, εἰ καὶ 'τῆς ἀξίας' εἰσὶν 'ἐνδεᾶ', Θεοδοσίου 'ψελλίσματα' καὶ περὶ τῆς τοῦ Χάλεπε γράφειν ἐπίτρεψον καταστροφῆς καὶ ἁλώσεως· οὕτω γὰρ 'προθυμότερος γεγονὼς' τῶν σῶν κατορθωμάτων, ὡς ἐξόν, γενήσομαι συγγραφεύς.*

67. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 97. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 78.

68. Yaḥyā Al- Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 97: " و لقي يانيس بن الشمشقيق لنجا في ناحية عزاز ... فانهزم نجا ". Πβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 257.

69.Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 79: " و اتّصل خبره سيف الدولة ... على بانقوسا ".

70. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 98. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 79.

71. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 98: " و استنفر أهل المدينة فخرج إليه منهم ... و انهزم سيف الدولة " πβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 268.

72. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 333-4. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 99. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 140. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 273. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 81. Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 62. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ.

εκατοντάδες φορτία με πολυτελή υφάσματα και μεταξωτά ενδύματα, χρυσό και ασήμι, 300 αραβικά άλογα και περίπου 1.000 καμήλες, ενώ σύμφωνα με τον ίδιο ιστοριογράφο οι Βυζαντινοί, πριν προχωρήσουν στην καταστροφή του οικήματος, αφαίρεσαν και τελικά μετέφεραν μαζί τους τη χρυσή στέγη του παλατιού[73].

Όπως είναι φυσικό ακολούθησε η πολιορκία της πόλης, οι κάτοικοι της οποίας, αφού ο Sayf al-Dawla απουσίαζε, έπρεπε να προστατέψουν την πόλη μόνοι τους. Η πολιορκία διαρκούσε ήδη τέσσερις μέρες και ο Sayf al-Dawla δεν είχε κάνει την εμφάνισή του. Έτσι, οι γέροντες της πόλης, την τέταρτη μέρα, εξήλθαν από την πόλη αποφασισμένοι να έρθουν σε κάποια συνεννόηση με τον Νικηφόρο Φωκά[74]. Ο Φωκάς ζήτησε ως αντάλλαγμα, για να αφήσει ανενόχλητο το Χαλέπι, να του παραδώσουν τον Sayf al-Dawla, πιστεύοντας προφανώς, ότι ο Χαμδανίδης εμίρης βρισκόταν μέσα στην πόλη[75]. Οι απεσταλμένοι του ορκίστηκαν, ότι ο Sayf al-Dawla δεν βρίσκεται στην πόλη[76] και στην επόμενη συνάντηση του πρότειναν να του δώσουν χρήματα και να του επιτρέψουν να μπει στο Χαλέπι με τον στρατό του, από τη μια πύλη και να εξέλθει από μια άλλη, γυρίζοντας πίσω στην πατρίδα του, ως ο Βυζαντινός που κατάφερε να εισέλθει με τον στρατό του στην πρωτεύουσα του εμιράτου[77].

Ο Νικηφόρος υποσχέθηκε να απαντήσει την επομένη, όταν, όμως, οι πρόκριτοι του Χαλεπιού τον επισκέφθηκαν, ώστε να ακούσουν την απόφασή του, ο Βυζαντινός δομέστικος τους κατηγόρησε, ότι ο σκοπός της πρότασής τους να τον αφήσουν να μπει στην πόλη, δεν ήταν κανένας άλλος παρά μόνο να τον οδηγήσουν σε μια καλοστημένη ενέδρα, αφού πίστευε, ότι μέσα στο Χαλέπι παραμόνευαν κρυμμένοι πολεμιστές[78]. Αντιμέτωποι με τις κατηγορίες του Φωκά, μερικοί από τους Άραβες

1, 441. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 320. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 289. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 253. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332.

73. Ibn Ẓāfir, *Akhbār*, τ. 1, 77: " و ملك الروم داره ... لأنها كانت مذهب ". Βλ. και SCHLUMBERGER, *Νικηφόρος Φωκάς,* 269-70.

74. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 79: " و أقام الروم على ظاهر البلد ... أن يهب لهم البلد ".

75. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 79: " تسلّمون إليّ ابن حمدان "

76. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 79: " فحلفوا أن ابن حمدان ما هو في البلد ".

77. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 99. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 79.

78. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 99. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 79-80.

που τον είχαν συναντήσει, του ορκίστηκαν, ότι όχι μόνο δεν είχε μείνει κανένας στρατιώτης μέσα στην πόλη, αλλά είχε ξεκινήσει να επικρατεί σε αυτήν κατάσταση αναρχίας[79].

Ο δαιμόνιος Νικηφόρος είχε καταφέρει μέσω των διαπραγματεύσεων[80] να μάθει, ότι όχι μόνο ο Sayf al-Dawla δεν βρισκόταν μέσα στην πόλη, αλλά επιπλέον ότι δεν υπήρχε και τακτικός στρατός σε αυτήν. Έδιωξε τους Άραβες πρόκριτους, υποσχόμενος να απαντήσει οριστικά στις προτάσεις τους την επόμενη μέρα[81]. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο Φωκάς δεν μπορούσε να αρκεστεί σε μια απλή παρέλαση των στρατευμάτων του μέσα στο Χαλέπι. Διέταξε μερικούς στρατιώτες του να περιπλανηθούν γύρω από την πόλη κατά τη διάρκεια της νύχτας, πιστεύοντας, ότι η επιφυλακή των πολιορκημένων θα ήταν μειωμένη εξαιτίας της διεξαγωγής διαπραγματεύσεων, και όταν θα έβρισκαν ένα κατάλληλο μέρος του τείχους, να αναρριχηθούν σε αυτό και έτσι να κυριεύσουν την πόλη[82]. Η εντολή του Νικηφόρου πραγματοποιήθηκε, το μόνο, όμως, που κατόρθωσαν οι Βυζαντινοί στρατιώτες ήταν η δημιουργία μιας ρωγμής στα τείχη, στην οποία όλη την υπόλοιπη μέρα επικέντρωσαν τις επιθέσεις τους[83]. Ωστόσο, η σθεναρή αντίσταση των Αράβων δεν επέτρεψε στους

---

79. Yaḥyā Al-Anṭakī,, *Ta' rīkh,* 99. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 80.

80. Οι ανειλικρινείς διαπραγματεύσεις που είχαν στόχο να κερδηθεί χρόνος, και γενικότερα τα τεχνάσματα, δεν εθεωρούντο κατακριτέα, και προτείνονται σε στρατιωτικά εγχειρίδια της εποχής, βλ. N. Koutrakou, Trick or treat? *Ruses de guerre* in middle Byzantine Politics, στον τόμο *Φιλοτιμία. Τιμητικός τόμος για την ομότιμη καθηγήτρια Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα*, Θεσσαλονίκη 2011, 313-338. Για μελέτες των στρατιωτικών εγχειριδίων της μέσης βυζαντινής περιόδου, βλ. Τ. Γ. Κολιας, Η πολεμική τακτική των βυζαντινών. Θεωρία και πράξη, και G. T. Dennis, The Byzantines in Battle, στον τόμο *Το εμπόλεμο Βυζάντιο (9ος-12ος αι.)*, επιμ. Κ. Τσικνακης, Αθήνα 1997, 153-164 και 165-178 αντιστοίχως, ενώ τις υποτιθέμενες μεταρρυθμίσεις του Νικηφόρου Φωκά στον στρατιωτικό τομέα πραγματεύεται σε μονογραφία του, ο Τ. Γ. Κολιας, *Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (963-969). Ὁ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ καὶ τὸ μεταρρυθμιστικό του ἔργο*, Αθήνα 1993.

81. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 80: " فكشفهم نقفور ... فانصرفوا "

82. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 80: " و قال نقفور لأصحابه .تملكون الموضع ".

83. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 140. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 273-4. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 80. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 320. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 253. Ο Yaḥyā Al-Anṭakī, *Ta' rīkh,* 99, πάντως υποστηρίζει ότι με αυτήν την έφοδο ήταν, που κατέλαβαν οι Βυζαντινοί το Χαλέπι:

" و لمّا كان في عشيّة ذلك اليوم ... فركبوا سورها و فتحوها "

Βυζαντινούς να εισχωρήσουν στην πόλη, ενώ μέχρι να ξημερώσει οι πολιορκημένοι είχαν ανοικοδομήσει το μέρος του τείχους στο οποίο είχε προκληθεί το ρήγμα[84].

Ο Νικηφόρος αποφάσισε, μετά από αυτές τις εξελίξεις, να οπισθοχωρήσει στο όρος Τζαούσαν[85]. Σε αυτό το σημείο ο Νικηφόρος έκανε μια νέα πρόταση συμβιβασμού στους Άραβες: αν του παραχωρούσαν τρεις χιλιάδες νέους και νέες, ως αιχμαλώτους, και ένα μεγάλο χρηματικό πόσο, αυτός θα έλυνε την πολιορκία[86]. Οι Άραβες, από θέση ισχύος πλέον, αρνήθηκαν να παραχωρήσουν ο τιδήποτε στον δομέστικο, ένα απρόσμενο, όμως, γεγονός έμελε να γείρει την πλάστιγγα υπέρ των Βυζαντινών. Μέσα στην πόλη άντρες της αστυνομίας, προφανώς εκμεταλλευόμενοι την απουσία του Sayf al-Dawla και του τακτικού στρατού, άρχισαν να λεηλατούν κατοικίες και εμπορικά καταστήματα του Χαλεπιού[87]. Γρήγορα τα τείχη άδειασαν από τους υπερασπιστές τους, οι οποίοι έτρεξαν να σώσουν τις περιουσίες τους[88]. Οι Βυζαντινοί δεν άργησαν να συνειδητοποιήσουν, ότι τα τείχη ήταν ανυπεράσπιστα. Σε σύντομο χρονικό διάστημα αναρριχήθηκαν στα τείχη και κατέλαβαν

84. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 334. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 140. Ibn Al-Athīr, al- *Kāmil*, τ. 7, 274. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 80. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 320. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 253. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305.

85. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334. Hamadānī, *Takmila,* τ.1, 181. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ.7, 274. Ibn Al-ʿadīm,, *Zubdat*, 80. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 442. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 289. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305.

86. Οι Miskawayh και Ibn Al-Athīr αναφέρουν την πληροφορία για την πρόταση αυτή τοποθετώντας την χρονικά, αόριστα, πριν την κατάκτηση του Χαλεπιού. Είναι φυσικό ότι αν η πληροφορία αυτή αληθεύει, μόνο σε αυτό το χρονικό σημείο θα μπορούσε να τοποθετηθεί. βλ. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 274: " و كان قد بذل ... يجيبوه إلى ذلك "

Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334: " و كان بذل لأهل البلد ... يستجيبوا له إلى ذلك ".

87. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 140. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 274. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 80. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 442. Dhahabī, *Ta' rīkh,*τ. 26, 7. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 320. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 289. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 253. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς*, 277.

88. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 140. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 274. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 80. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 442. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 320. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 25. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305.

όλες τις πύλες της πόλης[89].

Μετά την είσοδο των Βυζαντινών[90] ακολούθησε αληθινή σφαγή των κατοίκων του Χαλεπιού, που σταμάτησε μόνο όταν οι Βυζαντινοί *κουράστηκαν και βαρέθηκαν*[91]. Ο Dhahabī (1274-1348) υπολογίζει τον αριθμό των θυμάτων σε 150.000 (αριθμός προφανώς υπερβολικός)[92]. Στις σφαγές αυτές πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισε μια ομάδα 1.200, ή κατ' άλλους 1.400, Βυζαντινών που έτυχε να βρίσκονται αιχμάλωτοι στο Χαλέπι τη στιγμή της άλωσής του. Αυτοί, αφού απελευθερώθηκαν και εξοπλίστηκαν από τους ομοεθνείς τους, εξαπολύθηκαν στην πόλη εκδικούμενοι με το ξίφος τους τις κακουχίες που υπέφεραν ως αιχμάλωτοι[93]. Μετά το τέλος αυτών των σφαγών, και σύμφωνα με τις πρακτικές της μεσαιωνικής περιόδου, ακολούθησε η λεηλασία και η λαφυραγώγηση. Ό,τι δε μπορούσαν να μεταφέρουν οι Βυζαντινοί μαζί τους[94] το πυρπόλησαν[95] και το ίδιο έπραξαν και με τα τζαμιά της πόλης[96].

---

89. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 140-1. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil,* τ. 7, 274. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 80. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 253. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7.

90. Η άλωση του Χαλεπιού πραγματοποιήθηκε 40 ημέρες μετά την άφιξη του Νικηφόρου στην περιοχή, βλ.Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiña, *Χαρακτηριστικά*, 226.

91. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334: " و دخلوا فوضعوا السيف ... إلى أن كلوا و ضجروا ". Το ίδιο στους: Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 141. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil,* τ. 7, 274. Ibn Al-ʿbrī, *Ta' rīkh,* 62. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 253. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332. Πβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 278.

92. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 320: " فيقال قتل بحلب مئة ألف و خمسون ألفاً "

93. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ.7, 274. Ibn Al-ʿbrī, *Ta' rīkh,* 62. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 253-4. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305. Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3, 492. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 253. Μιχαήλ Γλυκάς, *Βίβλος Χρονική*, 567.

94. Ανάμεσα στα λάφυρα που κατέκτησαν οι Βυζαντινοί από το Χαλέπι βρισκόταν, σύμφωνα με τον Ζωναρά, *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3, 494, και ένα τμήμα της τιμίας εσθήτος του Βαπτιστή Ιωάννη: *ὅθεν καί τι μέρος τῆς τιμίας ἐσθῆτος τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἐκόμισε.*

95. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 141. Ibn Al-ʿbrī, *Ta' rīkh,* 62. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 289. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ.15, 254. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh*, τ. 4, 305.

96. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 274. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 82. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 442. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332. Μάλιστα για το μεγάλο τέμενος του Χαλεπιού λέγεται ότι συναγωνιζόταν σε ομορφιά

Μαζί με το πλήθος των λαφύρων οι Βυζαντινοί οδήγησαν πίσω στην πατρίδα τους 10.000 αιχμάλωτους[97].

Πριν την επιστροφή του Νικηφόρου στο Βυζάντιο, συνέβη ένα γεγονός το οποίο αξίζει να μνημονεύσουμε. Μαζί με τον στρατό που είχε υπό τις διαταγές του ο Φωκάς, τον είχε ακολουθήσει και ο ανιψιός του βασιλιά Ρωμανού Β΄[98]. Όταν μετά από εννέα μέρες ο Νικηφόρος αποφάσισε να αποχωρήσει από το Χαλέπι, ο ανιψιός του αυτοκράτορα τον επέπληξε, επειδή σχεδίαζε την επιστροφή στα βυζαντινά εδάφη, πριν κατακτήσουν και την ακρόπολη (σε αυτήν είχαν καταφύγει μερικοί Άραβες μετά την είσοδο των βυζαντινών στρατευμάτων στην πόλη[99]). Ο διάλογος που ακολούθησε μεταξύ των δύο αντρών ήταν έντονος και επιβεβαιώνει τις πληροφορίες που έχουμε και από βυζαντινές πηγές[100] για την ύπαρξη ενός

και το ίδιο το τέμενος των Ομμεϋάδων στη Δαμασκό. βλ. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 82:

" إنّ جامع حلب ... بجامع دمشق ". SCHLUMBERGER, *Νικηφόρος Φωκάς,* 281.

97. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 141. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 274. Ibn Ẓāfir, *Akhbār*, τ. 2, 415.Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 62. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 442. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 289. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 254. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305. Κώδικας AR-288, 446. SCHLUMBERGER, *Νικηφόρος Φωκάς*, 279.

98. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 333. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 181. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 274. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7. Ωστόσο σε αντίθεση με τους υπόλοιπους Άραβες ιστοριογράφους, οι Al-Aẓīmī (1090-1161) και Ibn Kathīr (περ. 1300-1373) αναφέρουν ότι αυτός που αντέδρασε στην επιθυμία του Νικηφόρου δεν ήταν ο ανιψιός του Ρωμανού, αλλά ανιψιός του ίδιου του Νικηφόρου. βλ. Al-Aẓīmī, *Ta' rīkh, al-ḥalab*, έκδ. I. ZĀRŪR, Δαμασκός 1984, 300: " و قتل بها ابن أخيه ". Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 254: " فقال له ابن أخته ". Την εκδοχή αυτή αποδέχονται και αρκετοί σύγχρονοι ιστορικοί, βλ. SCHLUMBERGER, *Νικηφόρος Φωκάς,* 283. MCGEER, *Dragon's Teeth*, 231-2, 235.

99. Ibn Ẓāfir, *Akhbār*, τ. 1, 77: " و انحصر أهل حلب في القلعة بما أمكنهم من أموالهم "

100. Ο Θεοδόσιος Διάκονος στο ποίημα που συνέθεσε για να το αφιερώσει στον Ρωμανό Β΄ τοποθετεί σε μια τελείως άκαιρη χρονική στιγμή κάποιον στρατηγό να επιτιμά τον Νικηφόρο, γιατί κατά την ομιλία του στα βυζαντινά στρατεύματα, κατά τη διάρκεια της κρητικής εκστρατείας, παρέλειψε να αναφερθεί στον αυτοκράτορα, βλ. Θεοδόσιος Διάκονος, *Ἅλωσις τῆς Κρήτης*, έκδ. CRISCUOLO, 18-9, στίχ. 455-467: *Πρωτοστράτηγε, πῶς λιπὼν τὸν δεσπότην/οὐχ ὡς μάγειρος τῇ βαναυσίῳ τέχνῃ / κυκῶν ἔμιξας τοῦτον ἐν παραινέσει ... μόνον πλατυνθῇ σκῆπτρα τῆς μοναρχίας / καὶ γῆς ἀνάξῃ Ῥωμανὸς πάσης μόνος.* Η ΒΛΥΣΙΔΟΥ, *Αριστοκρατικές Οικογένειες*, 141-2, έχει επισημάνει ότι ακόμη και οι σχέσεις του Νικηφόρου με τον Αθανάσιο τον Αθωνίτη, με την παράλληλη απομάκρυνση του πρώτου από τον θείο του, Μιχαήλ Μαλεΐνο, μπορούν να χρησιμεύσουν ως αποδείξεις για τις άσχημες σχέσεις Ρωμανού Β΄ και Νικηφόρου Φωκά.

κλίματος αντιπάθειας μεταξύ του γιού του Κωνσταντίνου Ζ΄ και του σπουδαίου στρατηγού. Γράφει ο Miskawayh (932-1030):

> *Μετά από εννέα ημέρες ήθελε ο Δομέστικος (ο Νικηφόρος) να αναχωρήσει με ό,τι είχε επιτύχει και ό,τι είχε στα χέρια του. Του είπε ο ανιψιός του βασιλιά: "Αυτήν την πόλη την έχουμε ήδη στα χέρια μας, αλλά δεν βρίσκονται απέναντι μας (στην ακρόπολη) όσοι την υπερασπίζονται και εκεί δεν βρίσκονται οι Αλαουίτες, οι Χασεμίτες, οι υπουργοί, οι γραμματείς και οι πλούσιοι; Λοιπόν για ποιον λόγο θα φύγουμε πριν να αλώσουμε την ακρόπολη;" Και του είπε ο δομέστικος: "Ήδη κατορθώσαμε αυτό που δεν μπορούσαμε*[101] *και δεν μπορούσε και ο βασιλιάς. Σκοτώσαμε, αιχμαλωτίσαμε, κάψαμε, γκρεμίσαμε, απελευθερώσαμε τους αιχμαλώτους μας και πήραμε όποιον θέλαμε να ανταλλάξουμε χωρίς ανταλλαγή και πήραμε λάφυρα που δεν ξανακούστηκαν όμοια τους. Και αυτοί που κατέφυγαν στην ακρόπολη είναι γυμνοί και έτσι και κατεβούν από αυτήν θα πεθάνουν γιατί είναι αδύναμοι..." Και επέμενε ο ανιψιός του βασιλιά στο ζήτημα και είπε: "Εγώ δεν φεύγω αν δεν κατακτήσω την ακρόπολη". Και επειδή επέμενε, του είπε ο δομέστικος: "Κατευθύνσου τότε εναντίον της και πολιόρκησέ την και η κατάσταση ανάγκης θα οδηγήσει όσους βρίσκονται σε αυτήν να παραδοθούν". Και αυτός απάντησε: "Δεν θα την κατακτήσω παρά μόνο με το ξίφος". Τότε του είπε ο Νικηφόρος: "Δικό σου θέμα, κάνε ότι θέλεις. Εγώ θα βρίσκομαι με τον στρατό μου στην πύλη της πόλης"*[102].

Η προσπάθεια, όμως, του ανιψιού του Ρωμανού να αλώσει το φρούριο της ακρόπολης απέβη άκαρπη, ενώ ο ίδιος έχασε τη ζωή του σε

---

101. Παρόμοια έκφραση χρησιμοποίησε στο έργο του και ο Ibn Ḥawḳal, *Kitāb Ṣūrat al-arḍ*, έκδ. Dār Maktaba al-Ḥayāt, Βηρυτός 1992, 182, ο οποίος υποστήριξε ότι τα εσωτερικά προβλήματα στον ισλαμικό κόσμο επέτρεψαν τους Βυζαντινούς να επιτύχουν πράγματα που προηγουμένως φάνταζαν ανέφικτα:

" و كثرة العناد و الخلاف ... إلى ما كانت مغلولة عنه "

102. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334-5:

" فلما كان بعد تسعة أيام أراد الدمستق أن ينصرف بما فاز به و حصل في يده فقال له ابن أخت الملك : هذا بلد قد حصل في أيدينا و ليس بإزائنا من يدفعنا عنه و من كان فيه من العلوية و بنى هاشم و الوزراء و الكتاب و من لهم أموال مقيمون في القلعة فبأي سبب ننصرف عنه قبل فتح القلعة ؟ فقال له الدمستق : قد وصلنا إلى ما لم نكن نقدره و لا يقدرها الملك و قتلنا و سبينا و أسرنا و أحرقنا و هدمنا و خلصنا أسراءنا و أخذنا من أردنا أن نفادي به بلا فدية و غنمنا غنيمة ما سمع بمثلها و من حصل في القلعة فهم عراة و إذا نزلوا هلكوا لأنهم لا يجدون قوتاً ... فأقام ابن أخت الملك على أمره و لحّ و قال : لا أنصرف أو أفتح القلعة . فلما لح قال له الدمستق : فأنزل عليها و حاصرها فإن الصورة و الضرورة تقود من فيها إلى فتحها . فقال : لا أفتحها إلا بالسيف . فقال له : شأنك و ما تريد فإني أنا مقيم في عسكري على باب المدينة . "

Επίσης βλ. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam*, τ. 14, 141. Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh*, 62-3.

αυτήν την επιχείρηση[103]. Ο θάνατός του, πάντως, εξόργισε τον Νικηφόρο Φωκά, ο οποίος ως αντίποινα διέταξε την εκτέλεση 1.200[104] αιχμαλώτων[105]. Αντίθετα κατά την επιστροφή του στο Βυζάντιο ο Νικηφόρος Φωκάς δεν προχώρησε σε καταστροφές των περιχώρων του Χαλεπιού, ειδοποιώντας τους κατοίκους να μην αμελούν τις γεωργικές ασχολίες και την ανοικοδόμηση της περιοχής, αφού σκόπευε να επανέλθει[106].

Το ίδιο έτος συνέβη ένα γεγονός που προκάλεσε ζωηρή εντύπωση στους Άραβες της εποχής. Ο εξάδελφος του Sayf al-Dawla, ο διάσημος Άραβας ποιητής[107] Abū Firās αιχμαλωτίστηκε από τους Βυζαντινούς στην

---

103. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 335. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 182. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 141. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 274. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 81. Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 63. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 7-8. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 254. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 284.

104. Ο Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 81 υπερβάλλει, αναφέροντας ότι ο Νικηφόρος εκτέλεσε όχι 1.200 αλλά 12.000 αιχμαλώτους:

"فقتل عند ذلك من الأسرى اثني عشر ألف أسير".

Σε άλλο σημείο πάντως του ίδιου έργου ο ίδιος ιστοριογράφος κάνει λόγο για 1.200, βλ. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 82: " ضرب أعناق الأسارى ... و كانوا ألفاً و مائتي رجل ".

Ο Ibn Kathīr *al- Bīdāya,* τ. 15 , 254, πάλι κάνει λόγο για περίπου 2.000 αιχμαλώτους:

" فغضب الدّمستق عند ذلك ... أيديهم من أسارى المسلمين ، و كانوا قريبا من ألفين ".

105. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 335. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 182. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 141. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 274. Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 63. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 8. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332. Al Odetallah, *Άραβες και Βυζαντινοί,* 48. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiña, *Χαρακτηριστικά*, 226.

106. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 335. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 274. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 82. Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 63. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 442. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 8. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 289. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332.

107. Ο Sayf al-Dawla υπήρξε πάτρωνας πολλών ανθρώπων του πνεύματος οι οποίοι έζησαν στην αυλή του, όπως ο σπουδαίος, τουρκικής καταγωγής, φιλόσοφος al-Fārābī. Μεταξύ των ανδρών αυτών ξεχώριζαν και οι δύο μεγάλοι ποιητές της αυλής του, ο Abū Firās και ο Mutanabbī, βλ. M. G. S. Hodgson, *The Venture of Islam. Conscience and History in a World Civilization, Volume 1- The Classical Age of Islam*, Chicago 1977, 494. Bianquis, Sayf al-Dawla, 103-4. Μάλιστα ο Ibn Ẓāfir (1171–1216) μας αφηγείται, ότι ο Νικηφόρος εξοργισμένος για τη συκοφάντηση των Βυζαντινών στα ποιήματα του τελευταίου είχε πει: «*Βασανιζόμαστε από έναν ψεύτη ποιητή* (τον Mutanabbī) *και από έναν εμίρη, ευκίνητο ιππέα* (τον Sayf al-Dawla)»: βλ. Ibn Ẓāfir, *Akhbār al-Duwal*, τ. 1, 57:

" بلينا بشاعر كذّاب ، و أمير خفيف الرّكاب ". Για τα ποιήματα του Mutanabbī που αναφέρονται στην κατάληψη του Χαλεπιού, βλ. Mutannabī, *Dīwān*, έκδ. al-Barḳuḳī, Βηρυτός 1986, τ. 2, 207 και 313.

πόλη Manbidj (την αρχαία Βαμβύκη), στην οποία ο Sayf al-Dawla τον είχε ορίσει κυβερνήτη[108].

Αξίζει σε αυτό το σημείο να παρεμβάλουμε ένα τμήμα από την ποίηση του Abū Firās που αφορά τον ίδιο τον Νικηφόρο Φωκά. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας κατά τη διάρκεια της παραμονής του Abū Firās στην Κων/πολη[109], σε έναν (φανταστικό για ορισμένους ερευνητές[110]) διάλογο με τον επιφανή αιχμάλωτο του, είχε αναφερθεί μειωτικά στην αγάπη των Αράβων για την ποίηση, λέγοντάς του: *Βέβαια εσείς είστε γραφιάδες και δεν γνωρίζετε την τέχνη του πολέμου*[111]. Η εξοργισμένη απάν-τηση του θιγμένου Abū Firās (932–968) που αποτυπώθηκε στους στίχους των ποιημάτων του παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για το θέμα μας. Παρακάτω παραθέτω μερικούς από αυτούς τους στίχους:

Ισχυρίζεσαι, βρε χοντρόλαιμε, ότι εμείς δεν γνωρίζουμε τον πόλεμο, ενώ εμείς είμαστε λιοντάρια στον πόλεμο.
Αλίμονο σου! Ποιος είναι για τον πόλεμο, εάν δεν ήμαστε εμείς, και ποιος είναι αυτός που ξοδεύει τις νύχτες του και τις ημέρες του σε αυτόν;
Αλίμονο σου! Ποιός σκότωσε τον αδερφό σου στη Mar'ash

108. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 333. Yahya, 99. Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh*, 97. Hamadānī, *Takmila*, τ. 1, 180. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam*, τ. 14, 140. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 276. Ibn Ẓāfir, *Akhbār*, τ. 1, 75. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 442. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 321. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh*, τ. 1, 289. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya* τ. 15, 255. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh*, τ. 4, 305. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 332. *Kitāb al-'Uyūn wa al- Ḥadā'iq*, τ. 4, 500. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς*, 255-6.

109. Για την περίοδο αιχμαλωσίας του Abū Firās στο Βυζάντιο, βλ. Al Odetallah, *Άραβες και Βυζαντινοί*, 102-6 και 117-8. R. Al-Biwmī, *Abū Firās. Ο αιχμάλωτος ποιητής* [στα αραβικά], Κάιρο 2001, 91-101. Πατουρα, *Οι αιχμάλωτοι*, 93-7. Για τη μεταχείριση που επεφύλασσαν οι Βυζαντινοί στους επιφανείς Άραβες αιχμαλώτους πολέμου, βλ. L. Simeonova, In the depths of tenth-century Byzantine ceremonial: the treatment of Arab prisoners of war at imperial banquets, *BMGS* 22 (1998), 75-104 [ανατύπωση στο: J. Haldon (ed.), *Byzantine Warfare*, Aldershot 2007, 549-578]. A. Kolia - Dermitzaki, Some remarks on the fate of prisoners of war in Byzantium (9th – 10th centuries), στο G. Cipollone, *La liberazione dei captivi tra cristianità e Islam. Oltre la crociata e il Ghiād: tolleranza e servizio umanitario. Atti del Congresso interdisciplinare di studi storici* (Roma, 16-19 settembre 1998), Βατικανό 2000, 583-620.

110. El Cheikh, *Byzantium*, 169.

111. Abū Fīrās, *Dīwān* , έκδ. Dār al-kutub al-alamya, Βηρυτός 2003, 27 σημ. 3:
" انما انتم كتاب و لا تعرفون الحرب " .

(Γερμανίκεια) και ποιός γέμισε το πρόσωπο του πατέρα σου[112] *με χτυπήματα από το ξίφος*[113]*;*
Συναντηθήκαμε και σε πολέμους πριν από αυτόν εδώ και σ' αυτούς εμείς ήμασταν λιοντάρια ενώ εσύ ήσουν σκύλος[114]*.*
Με τις γραφίδες μας σε κάναμε να τρέχεις στα οχυρά (να προστατευτείς) ή με τα ξίφη μας; Και αυτοί που εφορμήσαμε εναντίον σου ήμασταν σαρκοβόρα λιοντάρια ή γραφιάδες;
Σε εγκαταλείψαμε στη μέση της ερήμου όπου περιηγήθηκες σε αυτήν όμοιος με τρωκτικό που τρυπώνει στην τρώγλη του και κρύβει το πρόσωπο του στα χώματα.
Εμείς καυχιόμαστε για τα χτυπήματα με το ξίφος στον πόλεμο, βρε

---

112. Ο πατέρας του Νικηφόρου, Βάρδας Φωκάς, είχε διατελέσει και αυτός δομέστικος της Ανατολής και αν εμπιστευθούμε τον Ζωναρά, *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3, 488 υπήρξε επιτυχημένος στρατηγός στους πολέμους εναντίον των Αράβων: *ἀλλ' οὐχ οὕτω καὶ τῷ Βάρδᾳ Φωκᾷ τῷ τῶν σχολῶν δομεστίκῳ... καὶ τὰ προστυχόντα λείαν ἐτίθετο.* Ωστόσο ο Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 240-1, παρότι τον θεωρούσε αξιοθαύμαστο στρατηγό, κρίνει ως αποτυχημένη τη θητεία του στο αξίωμα, λόγω της πλεονεξίας του: *προχειρισθεὶς δομέστικος τῶν σχολῶν Βάρδας ὁ Φωκᾶς οὐδὲν ὅ τι καὶ λόγου ἄξιον ἀπειργάσατο... νοσήσας γὰρ τὴν πλεονεξίαν ἐξέστη τῶν ἑαυτοῦ λογισμῶν.* Την πλεονεξία του πατέρα του δεν δίστασε να καυτηριάσει και ο ίδιος ο Νικηφόρος Φωκάς σύμφωνα με τον Ψελλό, (*Ιστορία Σύντομος*, 96: *ὁ δὲ πατὴρ στρατηγεῖ, σὺ μὲν τῆς βασιλείας καταμελῶν, οὗτος δὲ φιλοχρηματῶν*) αλλά και τον Ζωναρά, *Επιτομή Ιστοριών* 3, 493. Πολύ χρήσιμος χρονολογικός πίνακας της δράσης των μελών του οίκου των Φωκάδων, κατά τον 9ο και 10ο αιώνα, στη Βλυσιδου, *Αριστοκρατικές Οικογένειες*, 188-90.

113. Ο τραυματισμός του Βάρδα Φωκά στο πρόσωπο, μετά από συμπλοκή με τον στρατό του Sayf al-Dawla, επιβεβαιώνεται τόσο από τις βυζαντινές πηγές όσο και από άλλες αραβικές πηγές, βλ. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 241: *ἐτρώθη δὲ κατὰ τὸ μέτωπον γενναίῳ καὶ βαθεῖ τῷ τραύματι, ὡς καὶ μέχρι τελευτῆς ἁδρὰν τὴν οὐλὴν περιφέρειν.* Βλ. και Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς*, 152-3.

114. Ο σκύλος αποτελεί στον αραβικό πολιτισμό σύμβολο της μιαρότητας και της χαμέρπειας. Στις αρνητικές αυτές ιδιότητες μόνο ο χοίρος ξεπερνά τον σκύλο. Επομένως ήταν συνηθισμένο οι Άραβες να χαρακτηρίσουν ως σκύλους τους εχθρούς τους, βλ. N. F. Hermes, The Byzantines in Medieval Arabic Poetry: Abu Firas al-Rumiyyat and the poetic Responses of Al-Qaffal and Ibn Hazm to Nicephorus Phoca's al-Qasida al-Arminiyya al-maĺuna (The Armenian Cursed one), *ΒυζΣυμ* 19 (2009), 49-50. Ακόμη και στο μεταγενέστερο Sīrat΄Antar, στο οποίο οι κύριοι εχθροί του Άραβα ήρωα είναι οι Φράγκοι και όχι οι Βυζαντινοί, συναντούμε την έκφραση *τα στρατεύματα των σκύλων Rūm*, βλ. I. Al-Fadel, *Η εικόνα των Βυζαντινών κατά τις αραβικές μυθιστορίες Sīrat΄Antar-΄Umar al-Núamān* [διδακτορική διατριβή], Ιωάννινα 1997, 155.

νόθε ψεύτη[115].

Επιστρέφοντας στην εκστρατεία στο Χαλέπι, πρέπει η φαινομενικά αδικαιολόγητη απόφαση του Νικηφόρου, να εγκαταλείψει την πόλη ακριβώς τη στιγμή που την είχε κατακτήσει, να σχετίζεται με τα νέα που έφθαναν από τη Βασιλεύουσα σχετικά με την υγεία του Ρωμανού Β΄[116]. Από την άλλη, αραβικές πηγές αναφέρουν ότι ο Sayf al-Dawla είχε ενωθεί με τον στρατό του Nadjā και είχαν αρχίσει να παρενοχλούν το βυζαντινό στράτευμα[117], επομένως ο Νικηφόρος διάλεξε να αποχωρήσει από την πόλη φοβούμενος μην αποκλειστεί εκεί, έχοντας μάλιστα στα νώτα του τους υπερασπιστές της ακρόπολης[118]. Πάντως το διάστημα κατά το οποίο η ενεργητικότητα του Νικηφόρου αναλώθηκε στον αγώνα για την ανάληψη της αυτοκρατορικής εξουσίας, δεν το άφησαν ανεκμετάλλευτο οι Χαμδανίδες. Ο Sayf al-Dawla, ήδη, είχε επιστρέψει στην Ανάζαρβο ανοικοδομώντας την[119], ενώ συγχρόνως ανανεώθηκαν οι αραβικές επιθέσεις στα βυζαντινά εδάφη. Έτσι το 963/352 έχουμε δυό σημαντικές αραβικές επιδρομές· η μια πραγματοποιήθηκε από το μαμελούκο[120] του

---

115. Abū Firās, *Dīwān*, 27-8:

" أتزعم يا ضخم اللغاديد ، و أننا و نحن أسود الحرب لا نعرف الحربا / فويلك من للحرب إن لم نكن لها و من ذا الذي يمسي و يضحي لهاتربا / و ويلك من أردى أخاك بمرعش و جلل ضرباً وجه والدك العضبا / لقد جمعتنا الحرب من قبل هذه فكنا بها أسداً و كنت بها كلباً / بأقلامنا أحجرت أم بسيوفنا و أسد الشري قدنا إليك أم الكتباً / تركناك في بطن الفلاة تجوبها كما انتفق اليربوع يلتثم التّرباً / تفاخرنا بالطعن و الضرب في الوغى لقد أوسعتك النفس يا بن استها كذباً " .

116. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 82: " إنه ورد إليه الخبر أن رومانوس ... ليملكوه عليهم ". Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 286-7. Canard, *H'amdanides*, 817.

117.Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 82: " و قيل : سبب رحيله أنّ نجا ... سبباً لرحيله عن حلب ".

118. Ibn Kathīr, *al-Bīdāya,* τ. 15, 254:

" ثم عزم الدّمستق على الانصراف خوفاً من رجوع سيف الدولة ". Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 282-3.

119. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 276. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 256. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305. Khaḍar' Abīd, *Ιστορία*, 159. Al-Djanzārī, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr*, 72. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 458.

120. Ο Sayf al-Dawla ήταν περίφημος στον αραβικό κόσμο για τους επίλεκτους μαμελούκους του στρατού του, οι οποίοι έφθαναν στον αριθμό των 500 ανδρών και *εάν επιτίθετο με αυτούς σε οποιονδήποτε στρατό, θα τον διέλυε.* Βλ. Ibn Ẓāfir, *Akhbār*, τ. 1, 57: " إذا حمل بهم في أي جيش كان خرّقه ". Πάντως από πολύ νωρίς ο Sayf al-Dawla αναγκάστηκε να φυλακίσει ή να θανατώσει συνολικά 380 από τους μαμελούκους του, οι οποίοι είχαν δωροδοκηθεί από τους Βυζαντινούς, την εποχή του Κωνσταντίνου Ζ΄, ώστε να τον δολοφονήσουν. Βλ. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 75: " و في جمادى الأولى ... وهرب بعضهم ". Bianquis, Sayf al-Dawla, 107. McGeer, *Dragon's Teeth*, 237.

Sayf al-Dawla, Nadjā, ενώ η άλλη από τους κατοίκους της Ταρσού[121]. Τους πολεμιστές του, πάντως, δεν τους ακολούθησε ο Sayf al-Dawla ο οποίος έμεινε πίσω στο Χαλέπι εξαιτίας της επιδεινωμένης υγείας του[122].

Προσπάθειες των Βυζαντινών για προσάρτηση της Κιλικίας[123]

Όταν ο Νικηφόρος Φωκάς ανέβηκε στον βυζαντινό θρόνο αναπόφευκτα παρέμεινε για ένα χρονικό διάστημα στη Βασιλεύουσα. Εκείνη την περίοδο το κύριο βάρος των αγώνων εναντίον των Αράβων επωμίστηκε ο νέος δομέστικος της Ανατολής, Ιωάννης Τζιμισκής. Η πρώτη του ενέργεια ήταν η προσπάθεια να καταλάβει τη Μοψουεστία (αραβικά Miṣṣīṣa). Η πολιορκία της πόλης έλαβε χώρα το 964/353 και οι Βυζαντινοί[124] συνάντησαν σθεναρή αντίσταση από τους κατοίκους της πόλης[125]. Λόγω,

121. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 336.Al-Azīmī, *Ta' rīkh,* 301. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 279. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 256. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 305. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ.3, 335-6. AL-DJANZĀRĪ, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr*, 45.

122. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 336. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 279. SCHLUMBERGER, *Νικηφόρος Φωκάς,* 459.

123. Οι αραβικές πηγές μας επιτρέπουν την πλήρη κατανόηση της πορείας των βυζαντινών κατακτήσεων στην Ανατολή. Αντίθετα οι βυζαντινές πηγές είναι πολύ συγκεχυμένες σχετικά με αυτό το ζήτημα. Ο Λέων Διάκονος αναφέρει μοναχά μια αποτυχημένη πολιορκία της Ταρσού το 964 και το ίδιο χρόνο τοποθετεί την άλωση της Μοψουεστίας. Τον επόμενο χρόνο, στη δεύτερη δηλαδή πολιορκία της, ο Νικηφόρος, σύμφωνα με τον Λέοντα, θα κατακτήσει και την Ταρσό (965): Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, 52-61. Ο Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3, 502, πάλι, κάνει λόγο μόνο για μια εκστρατεία του Νικηφόρου εναντίον της Μοψουεστίας και της Ταρσού κατά τη διάρκεια της οποίας κατακτήθηκαν και οι δύο πόλεις (965). Τα ίδια με τον Ζωναρά αναφέρει και ο Σκυλίτζης *Σύνοψις Ιστοριών*, 268-9, ο οποίος μάλιστα για το 964 μας βεβαιώνει ότι δεν επιχειρήθηκε κάτι εναντίον της Ταρσού και της Μοψουεστίας, γεγονός που, όπως θα δούμε, έρχεται σε αντίθεση με την πλειονότητα των μαρτυριών των αραβικών πηγών.

124. Κατά τον Ibn Al-ʿadīm (1192-1262) επικεφαλής του βυζαντινού στρατού σε αυτήν την εκστρατεία ήταν ο ίδιος ο Νικηφόρος. Βλ. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*,83:
" و حاصرها نقفور مدّة ... أحرق ما حولها ".

125. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 337. Yaḥyā Al-Anṭakī, *Ta' rīkh,* 105. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 155. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 282. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta' rīkh,* 63. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 192. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 13. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 264. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 336. SCHLUMBERGER, *Νικηφόρος Φωκάς,* 462.

κυρίως, της έλλειψης εφοδίων ο Τζιμισκής αναγκάστηκε, μετά από μια εβδομάδα, να λύσει την πολιορκία και να επιστρέψει στο Βυζάντιο, αφού πρώτα έκαψε τις γεωργικές εκτάσεις[126] γύρω από τη Μοψουεστία, καθώς και γύρω από τα Άδανα[127] και την Ταρσό τιμωρώντας, έτσι, τους κατοίκους των δύο τελευταίων πόλεων για τη βοήθεια που προσέφεραν στην πολιορκημένη Μοψουεστία[128]. Αποχωρώντας από την περιοχή ο Τζιμισκής άφησε πίσω του, εκτός από 15.000 νεκρούς[129] (αργότερα οι

---

126. Ο εκδότης του Ibn Al-Djawzī διορθώνει το وستاق του κώδικα σε الدمستق, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα η μετάφραση του χωρίου να είναι: *και έκαψε ο Δομέστικος τη Μασίσα, τα Άδανα και την Ταρσό*... ωστόσο πιστεύω ότι το ορθό είναι το وستاق

να διαβαστεί ως رستاق και το χωρίο θα πρέπει να διαβαστεί *και έκαψε (ο Δομέστικος) τις γεωργικές εκτάσεις της Μασίσας, των Αδάνων και της Ταρσού*. Βλ. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam*, τ. 14, 155: " و أحرق الدمستق (وستاق) المصيصة و أذنة و طرسوس ".

127. Αλλού πάντως αναφέρεται ότι οι συγκρούσεις Βυζαντινών και Αράβων έξω από τα Άδανα έλαβαν χώρα πριν την πολιορκία της Μοψουεστίας. βλ. Κώδικας AR-288, 445-6: " فلقيوه المسلمين عند أدنة ، و وقع فيما بينهم الحرب ... يقاتلوا عن أنفسهم يومين و ليلين ".

128. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 337. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 105. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 282. Ibn Al-Ꞿbrī, *Ta' rīkh,* 63. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 192. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 13. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 323. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 265. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 336. Al-Djanzārī, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr*, 45. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 464.

129. Αναλυτικά για τη μάχη αυτή, που έμεινε γνωστή ως η μάχη του Ματωμένου Λόφου, κατά την οποία ο Τζιμισκής κατέσφαξε τους 15.000 στρατιώτες της Ταρσού, βλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 463. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 337: " فجاءهم بخمسة عشر ألفا من فارس ...فقاتلوهم يومين ".

Ο Ibn Al-Athīr, ο Nuwayrī και ο Ibn Kathīr αναφέρουν 15.000 νεκρούς, ενώ άλλοι, 5.000 βλ. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 282: " فقتل من المسلمين خمسة عشر ألف رجل ". Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 192: " قتل من المسلمين خمسة عشر ألف ". Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 264-5 : " و قتل ممّن حولها خمسة عشر ألف إنسان ". Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 155: " فقتلوا منهم نحو خمسة آلاف رجل ".Miskawayh, *Tadjārib*, 337: " و قتل منهم خمسة آلاف رجل ". Ibn Al-Ꞿbrī, *Ta' rīkh,* 63: " انصب الروم على خمسة آلاف كانوا قادمين من طرسوس ليساعدوا اهل المصيصة ". Από την άλλη ο Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 104, μιλά για 4.000 νεκρούς τοποθετεί όμως ηγέτη των Βυζαντινών σε αυτήν τη μάχη τον ίδιο τον Νικηφόρο:
" و لقيه نفير طرسوس في جمع كثير فهزمهم و قتل منهم زهاء أربعة آلاف "

Ο Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 267-8, αναφέρει και αυτός 5.000 νεκρούς, αλλά κάνει λόγο για δύο φάσεις της μάχης και τοποθετεί τους 5.000 νεκρούς στη διάρκεια της δεύτερης φάσης: *Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἐκπέμπει κατὰ Κιλικίας Ἰωάννην μάγιστρον... καὶ τοῖς Σαρακηνοῖς τελείας καταστροφῆς γέγονεν αἴτιον.* Ίσως οι υπόλοιποι 10.000 νεκροί που αναφέρουν οι άλλοι ιστορικοί να προέρχονται από την πρώτη φάση

μουσουλμάνοι, στο σημείο που έπεσαν αυτοί οι μαχητές οικοδόμησαν ένα τέμενος το οποίο ονομάστηκε το Τέμενος των Μαρτύρων[130]), και μια ειδοποίηση: «Αποχωρώ, όχι εξαιτίας κάποιας ανικανότητας, αλλά λόγω της έλλειψης των ζωοτροφών και των εφοδίων. Όμως, θα επιστρέψω σε εσάς και όποιος θα έχει μεταναστεύσει θα σωθεί, όποιον όμως βρω, μετά την επιστροφή μου, θα τον σκοτώσω»[131]. Στο μεταξύ, ο Sayf al-Dawla (του οποίου η υγεία ήταν σε τέτοια κατάσταση που ασκούσε τη διοίκηση του στρατού του πάνω από ένα φορείο με το οποίο τον μετέφεραν[132]) μαζί με 5.000 γαζήδες από το Χορασάν είχε ξεκινήσει από τη Mayyāfāriḳīn, για να βοηθήσει τους πολιορκημένους στη Μοψουεστία. Πάντως, ο αραβικός στρατός έφτασε στην περιοχή, αφού οι Βυζαντινοί είχαν αποχωρήσει και έτσι γρήγορα διαλύθηκε[133].

Η περίοδος αποχής από τα πολεμικά μέτωπα δεν διήρκησε πολύ για τον αυτοκράτορα Νικηφόρο Φωκά. Το έτος 964/353, αφού πρώτα ανακατέλαβε την Ανάζαρβο[134], ηγήθηκε[135] μιας εκστρατείας εναντίον της

της μάχης. Επίσης βλ .Bianquis, Sayf al-Dawla, 108.

130. Κώδικας AR-288, 446:

. " و بنوا المسلمين على التلّ الذي قُتل المسلمون عليه مسجداً ، و سمّوه مسجد الشهداء "

131. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 282:

" أني منصرف عنكم لا لعجز، و لكن لضيق العلوفة و شدّة الغلاء ، و أنا عائد إليكم فمن انتقل منكم فقد نجا ، و من وجدته بعد عودتي قتلته ".

Το ίδιο και στους: Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 337. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 155. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 192.

132. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 103. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 83. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 550.

133. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 337. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 105. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil,* τ. 7, 282. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 83. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308. Al-Djanzārī, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr*, 64. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 549.

134. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 268. Khaḍar Abīd, *Ιστορία*, 160. Al-Djanzārī, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr*, 72.

135. Πάντως ο Ibn Khaldūn (1332-1382) και σε αυτήν την εκστρατεία τοποθετεί μοναδικό επικεφαλής τον Ιωάννη Τζιμισκή. βλ. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308:

" ثم عاد إليهم و حاصر طرسوس ". Αντίθετα ο Yaḥyā Al-Anṭaḳī δεν αναφέρει καθόλου τον Τζιμισκή και αναφέρει ως επικεφαλής των Βυζαντινών ακόμη και στην πολιορκία της Μοψουεστίας τον Νικηφόρο, ενώ προσθέτει ότι κατά τη διάρκεια αυτής της εκστρατείας, ο Βυζαντινός βασιλιάς απέστειλε στρατιωτικά σώματα να επιτεθούν τόσο στην Αντιόχεια όσο και στο Χαλέπι, πληροφορία που δεν συναντάται πουθενά αλλού. Πρέπει να υποθέσουμε ότι αν αληθεύει αυτό θα πρόκειται ασφαλώς για επιχειρήσεις λεηλασίας των

Ταρσού[136]. Και αυτή, όμως, η εκστρατεία ήταν ανεπιτυχής. Στις σκληρές μάχες, που έλαβαν χώρα έξω από τα τείχη της Ταρσού, ο βυζαντινός στρατός δεν κατόρθωσε να κάμψει την αντίσταση των Αράβων και μάλιστα σε μια από αυτές παραλίγο να αιχμαλωτισθεί και ο ίδιος ο Τζιμισκής[137]. Πάντως, αν και ο Τζιμισκής τελικά σώθηκε, αναφέρεται η αιχμαλώτιση κάποιου σημαντικού Βυζαντινού πατρίκιου[138]. Σύντομα, ο Νικηφόρος αναγκάστηκε να αποχωρήσει από την Ταρσό. Άφησε, όμως έξω από τη Μοψουεστία τον Τζιμισκή, ο οποίος είχε μια δεύτερη ευκαιρία να κατακτήσει την πόλη[139]. Οι Βυζαντινοί για τρεις μήνες, ανενόχλητοι, όπως με πικρία διαπιστώνει ο Ibn Al-Athīr (1160-1233), πολιορκούσαν την πόλη[140]. Και αυτή τη φορά, όμως, ο βυζαντινός στρατός νικήθηκε από την έλλειψη των απαραίτητων εφοδίων. Ο Τζιμισκής αναγκάστηκε να παραιτηθεί από τα σχέδια κατάκτησης της πόλης, όταν άρχισαν να πληθαίνουν οι θάνατοι στις τάξεις του βυζαντινού στρατού λόγω του λιμού[141].

Σε αντίθεση με το μέτωπό της Κιλικίας, όπου οι Βυζαντινοί δεν σημείωσαν κάποια αξιόλογη επιτυχία αυτή την περίοδο, νοτιότερα επιτεύχθηκε η κατάκτηση της Κύπρου (965/354)[142], η οποία, σε συνδυασμό

περιχώρων αυτών των δύο πόλεων και όχι για προσπάθειες κατάληψής τους. Βλ. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 107: " و عاد نقفور الملك إلى الثغر ... و سراياه إلى حلب و أنطاكية ".

136. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 193. Ibn Kaṯhīr, *al-Bīdāya,* τ. 15, 265. Κώδικας AR-288, 450.

137. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 193. Al-Djanzārī, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr*, 45.

138. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 193. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh*, τ. 4, 308.

139. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284: " و رحل الروم عنهم ... مع الدمستق ".

140. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 189. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284. Ibn Al-Ɂbrī, *Ta' rīkh,* 63.

141. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 189. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284.

142. Khaḍar' Abīd, *Ιστορία*, 160. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiṅa, *Χαρακτηριστικά*, 227. Στην Κύπρο έως τότε επικρατούσε ένα ιδιότυπο καθεστώς συγκυριαρχίας (condominium) Αράβων και Βυζαντινών, με τους Κύπριους να πληρώνουν φόρους τόσο στο χαλιφάτο όσο και στην αυτοκρατορία εξασφαλίζοντας έτσι την ειρήνη. βλ. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 106. Ibn Ḥawḳal, *Ṣūrat al-arḍ*, 184, και πβλ. K. P. Kyrris, The nature of the Arab-Byzantine Relations in Cyprus fron the 7th to the middle of the 10th century AD, *Graeco-Arabica* 3 (1984), 149-175.

με την κατάκτηση της Κρήτης, που είχε προηγηθεί, δημιουργούσε τις βάσεις για την ανασύσταση της βυζαντινής κυριαρχίας στους θαλάσσιους δρόμους της ανατολικής Μεσογείου[143]. Από τις βυζαντινές πηγές γνωρίζουμε ότι πρωτεργάτης της εκστρατείας αυτής υπήρξε ο Νικήτας Χαλκούτζης[144], δυστυχώς όμως, όπως και στην περίπτωση της Κρήτης έτσι και για την κατάκτηση της Κύπρου, οι αραβικές πηγές έχουν λίγα να μας προσφέρουν συγκριτικά με τη σπουδαιότητα αυτού του γεγονότος[145]. Ο Yahya al Antaki (περ. 980 – μετά το 1066), πάντως, μας πληροφορεί, ότι στην Κύπρο επιτέθηκε στους Βυζαντινούς, ένας αιγυπτιακός στόλος αποτελούμενος από 32 πολεμικά πλοία[146]. Οι Βυζαντινοί αντιμετώπισαν επιτυχώς την αραβική επίθεση και έτσι ολοκληρώθηκε η κατάκτηση του νησιού[147].

Είδαμε παραπάνω, ότι δύο φορές ο βυζαντινός στρατός αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τις επιχειρήσεις του, λόγω της σιτοδείας που έπληττε την Κιλικία αυτήν την περίοδο. Είναι λογικό, ότι οι συνεχείς πολεμικές συρράξεις στο έδαφός της, συνετέλεσαν στη δημιουργία προβλημάτων

---

143. Umar Kamal-Tawfīk, *Πρόδρομοι των σταυροφοριών στην αραβική Ανατολή. Ο αυτοκράτορας Ιωάννης Τζιμισκής και η ανατολική του πολιτική* [στα αραβικά], Αλεξάνδρεια 1967, 17-8.

144. Βλ. Α. Γ. Κ. Σαββιδης, Προσωπογραφικὸ σημείωμα γιὰ τὸν ἀπελευθερωτὴ τῆς Κύπρου Νικήτα Χαλκούτζη καὶ γιὰ τὴν χρονολογία ἀνακατάληψης τῆς μεγαλονήσου (965 μ. Χ.), *Ἐπετ. Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 2 (1993), 371-378 [=Του ιδιου, *Βυζαντινή προσωπογραφία, τοπική ιστορία και βυζαντινοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα 1994, 57-64], όπου και η προηγούμενη βιβλιογραφία. Εσφαλμένη η άποψη του Tibi, Byzantine-Fatimid Relations, 94, ότι ο Νικήτας Χαλκούτζης δεν ήταν άλλος από τον πρωταγωνιστή της Σικελικής εκστρατείας, τον πατρίκιο και δρουγγάριο του στόλου Νικήτα, για την ταυτότητα του οποίου βλ. προσφάτως Β. Βλυσιδου, Η υποχώρηση από την Σικελία και η κυριαρχία της Ν. Ιταλίας 756-976, στον τόμο Β. Βλυσιδου-Σ. Λαμπακης-Μ. Λεοντσινη-Τ. Λουγγης, *Βυζαντινά Στρατεύματα στη Δύση (5ος-11ος αι.)*, Αθήνα 2008, 383 και σημ. 771.

145. Για την κατάκτηση της Κύπρου στις βυζαντινές πηγές, βλ. Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών*, τ. 3, 503. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 270.

146. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 106:

" و غزاها في المدّة من مصر جمع كثير في اثنين و ثلاثين مركباً حربيّة ". Η ίδια εκστρατεία αναφέρεται και στον Κώδικα AR-288, 446, με τη διαφορά ότι εκεί ο συγγραφέας αναφέρει ότι ο αραβικός στόλος επιχείρησε εναντίον της Κρήτης και όχι της Κύπρου:

" و غرق المراكب إلى أقريطس ...ستة عشر رجلا ".

147. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 106: " فاستظهروا الروم عليهم ... و عاد الباقون منهزمين ".

σιτοδείας, ωστόσο ώς ένα σημείο η έλλειψη τροφίμων στην Κιλικία οφείλεται και στην τακτική που ακολουθούσε ο Νικηφόρος, να καταστρέφει τις γεωργικές εκτάσεις της περιοχής, προκαλώντας έτσι πιο εύκολη την παράδοση των λιμοκτονούντων εχθρών του[148] και δημιουργώντας σοβαρά προβλήματα εξεύρεσης οικονομικών πόρων για τον αντίπαλο του Sayf al-Dawla, που όπως ήταν φυσικό δεν μπορούσε πλέον να φορολογήσει τις κατεστραμμένες γεωργικές εκτάσεις[149]. Ας αναφέρουμε εδώ το παράδειγμα της ΄Ayn Zarba: μετά την κατάκτηση της πόλης, μαζί με την καταστροφή των τειχών, ο Νικηφόρος διέταξε και το κόψιμο όλων των χουρμαδιών της περιοχής, το σύνολο των οποίων έφθανε στα 40.000- 50.000 δέντρα[150]. Στο Χαλέπι, πάλι, το 962/351 οι Βυζαντινοί, πριν την αποχώρησή τους από την πόλη, φρόντισαν να καταστρέψουν όλα τα αποθέματα σε λάδι[151]. Η μετανάστευση 50.000 κατοίκων της Κιλικίας προς το εσωτερικό της Συρίας, και ιδίως προς τη Δαμασκό, λόγω των προβλημάτων που προκαλούσε η έλλειψη τροφίμων στην περιοχή, φανερώνει την έκταση του προβλήματος[152]. Παραδίδει ο Yaḥyā Al-Anṭaḳī, (περ. 980 –μετά το 1066) για αυτό το γεγονός:

> *Μετανάστευσαν από τις μεθοριακές περιοχές προς τη Δαμασκό και τη Ραμάλα, αλλά και σε άλλες πόλεις, πολλοί άνθρωποι, εξαιτίας της σιτοδείας και του φόβου που προκαλούσαν οι Βυζαντινοί*[153].

---

148. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 137. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 83. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiňa, *Χαρακτηριστικά*, 227. Αυτή η τακτική του Νικηφόρου αναφέρεται και στις βυζαντινές πηγές, βλ. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, 58: «*καρτερῶς τά τε λήϊα καὶ τοὺς λειμῶνας, τοῖς ἄνθεσι καὶ παντοίων δένδρων ... ὅσα οἶδε φέρειν ὀπώρας παντοίας χυμούς*».

149. Mcgeer, *Dragon's Teeth*, 245.

150. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 333. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 180. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 139. Ibn Al-Ʒbrī, *Ta' rīkh,,* 62. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 6. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ.15, 255. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 237.

151. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 334. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 141. Ibn Al-Ʒbrī, *Ta' rīkh,* 62. Ibn Kathīr, *al-Bīdāya,* τ. 15, 254. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 279.

152. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 338. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 156. Ibn Al-Ʒbrī, *Ta' rīkh,* 63.

153. Yaḥyā Al-Anṭaḳī , *Ta' rīkh,* 105-106 :

" و انتقل من الثغر إلى دمشق و إلى الرملة و إلى غيرهما من البلدان خلق كثير هرباً من الغلاء و الخوف من الروم "

Οι εξελίξεις στη Σικελία

Ένα χρόνο πριν την ανάληψη της αυτοκρατορικής εξουσίας από τον Νικηφόρο Φωκά, δηλαδή το 962/351, οι Άραβες, υπό την ηγεσία του Aḥmad bin Ḥasan, κατόρθωσαν να κυριεύσουν την πόλη του Ταυρομενίου[154]. Η κατακτημένη πόλη μετονομάστηκε σε αλ-Μουιζία (المعزية), προς τιμή του Φατιμίδη χαλίφη, επικυρίαρχου των Καλμπιδών, al- Múizz[155]. Πραγματικά, μετά και την κατάληψη του Ταυρομενίου, στη Σικελία είχε παραμείνει μοναδικός θύλακας των Βυζαντινών η πόλη της Ραμέτας. Οι Άραβες του νησιού δεν άργησαν να στραφούν εναντίον της και έτσι ξεκίνησε η πολύμηνη πολιορκία της στα τέλη του 963/352[156].

Οι χριστιανοί της Ραμέτας στράφηκαν για βοήθεια στον νέο αυτοκράτορα Νικηφόρο Φωκά[157], του οποίου ο συνονόματος παππούς είχε παλιότερα διαπρέψει στο μέτωπο της Σικελίας[158]. Ο Φωκάς απάντησε θετικά στο αίτημα τους[159], το οποίο άλλωστε λειτουργούσε ως αφορμή για

---

154. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 275-6. Ibn Ẓāfir, *Akhbār*, τ. 1, 175. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 442. Tibi, Byzantine-Fatimid Relations, 94. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 509. Για την αραβική Σικελία, βλ. Ahmad Aziz, *A History of Islamic Sicily*, Edinburg 1975 και F. Gabrieli-U. Scerrato, *Gli Arabi in Italia: cultura, contatti e tradizioni*, Milano 1979, 307-42 και 359-98.

155. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 276:

" و سمّيت المعزية ، نسبة إلى المعز العلويّ صاحب أفريقية " Tibi, Byzantine-Fatimid Relations, 94. M. Miotto, *Ο Ανταγωνισμός Βυζαντίου και Χαλιφάτου των Φατιμιδών στην Εγγύς Ανατολή και η δράση των ιταλικών πόλεων στην περιοχή κατά τον 10ο και τον 11ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2008, 97.

156. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiṅa, *Χαρακτηριστικά*, 229. Tibi, Byzantine-Fatimid Relations, 94. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 511.

157. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284: " و أرسلوا إلى ملك القسطنطينية ... ينجدهم بالعساكر ".

158. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 262-3: *Ἀλλ' ἀναγκαῖον εἰπεῖν ἐπιδραμόντας, τίς ἡ πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς δασμοφορία, καὶ ὅθεν εἴληφε τὴν ἀρχήν... καὶ οὕτως τοὺς ἐγχωρίους εἴασε τὴν ἑαυτῶν χώραν ἀδεῶς κατοικεῖν.*

159. Ωστόσο, είναι αλήθεια, ότι ακόμη ένα κίνητρο του Νικηφόρου για την πραγματοποίηση της εκστρατείας στη Σικελία ήταν η επιθυμία του να σταματήσουν οι πληρωμές των δασμών στους εκεί Άραβες, όπως ορίζονταν στη συνθήκη που είχε συνομολογήσει ο Κωνσταντίνος Ζ΄ μετά την ήττα του εκστρατευτικού του σώματος, βλ. Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών*, τ. 3, 500. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 262. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiṅa,, *Χαρακτηριστικά*, 229. Βλυσιδου, *Αριστοκρατικές Οικογένειες*, 161.

την εκτέλεση μιας ήδη σχεδιασμένης επέμβασης στην Σικελία[160] και έπειτα από λίγο καιρό, και συγκεκριμένα το 964/353, απέστειλε ένα στράτευμα 40.000 ανδρών, ώστε να βοηθήσει τους πολιορκημένους της Ραμέτας[161]. Η εκστρατεία αυτή έχει δίκαια παραλληλισθεί από σύγχρονους ερευνητές με αυτήν της Κρήτης[162]. Μαθαίνοντας τα νέα για την αποστολή του βυζαντινού εκστρατευτικού σώματος ο εμίρης της Σικελίας, Aḥmad bin Ḥasan, στράφηκε με τη σειρά του για βοήθεια στον Φατιμίδη χαλίφη al-Múizz[163]. Ο Φατιμίδης ετοίμασε ένα στράτευμα και αφού όρισε επικεφαλής του, τον πατέρα του εμίρη της Σικελίας, το απέστειλε στη Σικελία[164].

Επακολούθησε η έλευση του βυζαντινού στρατού. Η αποβίβαση έγινε στην πόλη της Μεσσήνης[165]. Οι Βυζαντινοί κινήθηκαν προς τη Ραμέτα, ενώ ο αραβικός στρατός χωρίστηκε στα δύο: ένα μικρό του τμήμα παρέμεινε έξω από την πολιορκημένη πόλη, ενώ οι υπόλοιποι κινήθηκαν για να αντιμετωπίσουν τους Βυζαντινούς[166]. Αρχικά η μάχη[167] εξελισσόταν ευνοϊκά για τους Βυζαντινούς οι οποίοι *ματαιόδοξοι για το πλήθος τους*[168] συγκρούονταν με τους Άραβες, που *είχαν επιλέξει το θάνατο*[169]. Η κατάσταση άλλαξε δραματικά μετά τον θάνατο του Βυζαντινού διοικητή

---

160. Βλυσιδου, Η υποχώρηση από τη Σικελία [βλ. σημ. 144], 382.

161. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284: " فجهّز إليهم عسكراً ... في البحر " Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiňa,, *Χαρακτηριστικά*, 229. Miotto, *Ανταγωνισμός Βυζαντίου και Χαλιφάτου*, 97.

162. Βλυσιδου, Η υποχώρηση από τη Σικελία, 382-3. Για τη στρατηγική σύνδεση Κρήτης-Σικελίας στο μέτωπο της Ανατολικής Μεσογείου βλ. Lounghis, Byzantium in the Eastern Mediterranean, 85. Makrypoulias, Byzantine Expeditions, 350.

163. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 266.

164. Ibn Al- Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 266. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiňa,A, *Χαρακτηριστικά*, 229.

165. Ibn Al- Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284: " فأما الروم فإنهم وصلوا ... مسيني في شوّال "

166. Ibn Al- Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284: " و وصل الروم أحاطوا ... تقدّم الروم إلى القتال "

167. Ο Λέων Διάκονος, *Ιστορία* , 66 αναφέρει ότι πριν να λάβει χώρα αυτή η μάχη, οι Βυζαντινοί είχαν κατορθώσει να απελευθερώσουν τις Συρακούσες, την Ιμέρα, το Ταυρομένιο και τους Λεοντίνους: *καὶ τοσαύτης εὐετηρίας ἀπέλαυσαν παρὰ τὴν ἀρχήν, ὡς αὐτοβοεὶ τὰς κλεινὰς καὶ περιπύστους Συρακούσας ἑλεῖν καὶ Ἱμέραν, καὶ προσέτι Ταυρομένειον καὶ Λεοντίνους ἀναιμωτὶ παραστήσασθαι.* Η Βλυσιδου, Υποχώρηση από τη Σικελία, 383-4, παρατηρεί ότι το χωρίο αυτό φανερώνει μόνο τις προσδοκίες της Κωνσταντινούπολης για την επιχείρηση και όχι πραγματικά γεγονότα.

168. Ibn Al- Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 284: " و هم مدلون بكثرتهم ".

169. Ibn Al- Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 285: " إختاروا الموت ".

Μανουήλ Φωκά[170], ο χαμός του οποίου οδήγησε στην άτακτη υποχώρηση των Βυζαντινών[171]. Αρκετοί στρατιώτες του βυζαντινού στρατού κατά την υποχώρηση έχασαν τη ζωή τους πέφτοντας σε ένα τεράστιο χαντάκι που βρισκόταν στην περιοχή που εξελίχθηκε η μάχη[172]. Όταν σταμάτησε η καταδίωξη των Βυζαντινών, οι Άραβες επιδόθηκαν στη λαφυραγώγηση του βυζαντινού στρατοπέδου[173].

Τα νέα για την ήττα των βυζαντινών όπλων έφτασαν γρήγορα στους πολιορκημένους της Ραμέτας. Η κατάσταση μέσα στο βυζαντινό φρούριο, μετά από την πολύμηνη πολιορκία, είχε καταστεί τόσο δύσκολη που έσπρωξε τους χριστιανούς υπερασπιστές του σε μια κίνηση απελπισίας: όσους θεώρησαν ανίκανους να προσφέρουν στην άμυνα της πόλης, τους έβγαλαν έξω από τα τείχη[174]. Η αποτρόπαια, όμως, αυτή πράξη δεν έσωσε την Ραμέτα από την αραβική άλωση: σύντομα οι Άραβες βρισκόντουσαν μέσα στην πόλη σφάζοντας τους άνδρες και αιχμαλωτίζοντας τα γυναικόπαιδα[175].

Εν τω μεταξύ τα απομεινάρια του βυζαντινού στρατού, μαζί με χριστιανούς κάτοικους από το νησί της Σικελίας και της γειτονικής Ρίας που επέλεξαν να τους ακολουθήσουν, επιβιβάστηκαν στα βυζαντινά πλοία με σκοπό να επιστρέψουν στη Βασιλεύουσα[176]. Ο εμίρης της Σικελίας Aḥmad bin Ḥasan δεν έχασε την ευκαιρία να επιτεθεί στους αποδιοργανωμένους Βυζαντινούς και στη ναυμαχία που ακολούθησε οι Βυζαντινοί ηττήθηκαν κατά κράτος, ενώ ο δρουγγάριος του στόλου

170. Στον θάνατο του Μανουήλ αναφέρεται και ο επίσκοπος της Κρεμώνας, ο οποίος, όμως, λανθασμένα παραδίδει ότι ο Μανουήλ εκτελέστηκε από τους Άραβες, αφού πρώτα είχε αιχμαλωτιστεί, βλ. Λιουτπράνδος, De legatione Constantinopolitana, στο Liutprandi Episcopi Cremonensis, *Opera omnia*, SRG, έκδ. G.H. Pertz – E. Dümmler, Αννόβερο 1877, 155: «*ante triennium cum Manuele patricio, Nicephori nepote ... comprehenderunt capiteque truncum suspenderunt*».

171. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 285. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 266. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, 67. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 527.

172. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 285. Ibn Kathīr, *al-Bīdāya,* τ. 15, 266.

173. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 285: " و كانت الحرب ...الأسرى و الرؤوس ".

174. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 285: " فأخرجوا ... و بقي المقاتلة ". Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 529.

175. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 285: "فزحف إليهم المسلمون ... شيئاً كثيراً عظيماً " Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiňa, *Χαρακτηριστικά*, 230. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 530.

176. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 285. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 266.

Νικήτας, αιχμαλωτίστηκε[177]. Είναι άξιο παρατήρησης ότι μόνο μετά την αραβική νίκη στη Ραμέτα έλαβε χώρα κάποια ναυτική σύγκρουση των δύο εμπόλεμων, γεγονός που μπορεί να εξηγηθεί από τη μεσαιωνική πρακτική της αποφυγής ναυτικών συγκρούσεων εάν δεν εξασφαλιστεί σίγουρη ναυτική υπεροχή[178]. Οι τελευταίες χριστιανικές κοινότητες του νησιού αναγκάστηκαν εκ των πραγμάτων να συνθηκολογήσουν με τους Άραβες[179] προσφέροντάς τους μεγάλα χρηματικά ποσά[180].

Ο Νικηφόρος κατακτά τη Μοψουεστία και την Ταρσό[181].

Αναφερθήκαμε παραπάνω στις άσχημες συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή της Κιλικίας λόγω των ετήσιων πολεμικών συρράξεων μεταξύ Αράβων και Βυζαντινών που έλαβαν χώρα στην περιοχή. Η κατάσταση είχε φέρει σε τέτοια θέση τους Άραβες ώστε οι κάτοικοι της Μοψουεστίας και της Ταρσού αναγκάστηκαν να στραφούν για

---

177. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 285. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 266. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 267. Στον Λέοντα Διάκονο ωστόσο δεν γίνεται αναφορά για κάποια ναυμαχία. Αντίθετα οι Άραβες πολεμιστές κατόρθωσαν να αιχμαλωτίσουν τις περισσότερες βυζαντινές τριήρεις με αιφνιδιαστική έφοδο στο βυζαντινό αγκυροβόλιο, βλ. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, 67: *οἱ δέ , ἐπεὶ τὸν πεζὸν στρατὸν παρεστήσαντο, ἐπὶ τὴν ᾐϊόνα ταχυδρομήσαντες, ἵνα αἱ Ῥωμαϊκαὶ τριήρεις ὑφώρμουν, ἐγκρατεῖς ἐξ ἐφόδου τῶν πλείστων ἐγένοντο.* Σχετικά με το γεγονός βλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 530 σημ. 1.

178. Ο Λέων ΣΤ΄ προέτρεπε τους Βυζαντινούς ναυάρχους να αποφεύγουν τις συγκρούσεις εκ παρατάξεως εάν δεν είχαν απόλυτη τακτική υπεροχή, βλ. Λέων ΣΤ΄, *Τακτικά*, έκδ. G. T. Dennis, *The Taktika of Leo VI. Text, translation and commentary* [CFHB 49], Washington 2010, 19, λζ΄-λθ΄, 516-518: *Διὰ τοῦτο χρή σε ἀεὶ παραφυλάττεσθαι καὶ μὴ πρὸς δημοσίας, ὡς εἴρηται, παρατάξεις ἀποθρασύνεσθαιμάλιστα ἐν πλοίοις ... καὶ προθύμους εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐναντίων ἐγχείρησιν.* Για τις ναυτικές τακτικές Αράβων και Βυζαντινών βλ. V. Christides, Military intelligence in Arabo-Byzantine naval warfare, στο: *Το εμπόλεμο Βυζάντιο* [βλ. σημ.80], 269-281.

179. Ενώ αργότερα, το 967, ακολούθησε συνθήκη μεταξύ του al- Múizz και του Νικηφόρου, βλ. Tibi, Byzantine-Fatimid Relations, 95.

180. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 285: " و سارت سرايا المسلمين ... أموال و هادنوهم ".

181. Το συγκεκριμένο θέμα πραγματεύεται η Σ. Αποστολοπουλου, Η άλωση της Μοψουεστίας (±965) και της Ταρσού (965), *Graeco-Arabica* 1 (1982), 157-67. Η συγκεκριμένη μελέτη είναι αξιόλογη, μολονότι θα πρέπει να διορθωθεί το εξής: η πρώτη, από τις δύο, αραβικές πηγές που χρησιμοποιούνται δεν είναι ο Miskawayh, αλλά ο Dhahabī (*Ta' rīkh).*

βοήθεια στον ίδιο τον Νικηφόρο Φωκά. Έτσι το 965/354 ο Νικηφόρος συναντήθηκε με έναν Άραβα πρεσβευτή, ο οποίος πρότεινε στον Βυζαντινό αυτοκράτορα να αποδεχτεί τις πληρωμές φόρων από τις δύο μεγάλες πόλεις των thughūr και σε αντάλλαγμα να αποστείλει σε αυτές κάποιους συντρόφους του[182].

Οι αραβικές πηγές δεν μας διευκολύνουν στο να αποσαφηνίσουμε τί ακριβώς προτεινόταν στον Νικηφόρο. Από τη μια θα μπορούσε να θεωρηθεί, ότι οι αραβικές πόλεις είχαν αποφασίσει να γίνουν υποτελείς στον Βυζαντινό αυτοκράτορα και οι σύντροφοι που θα αποστέλλονταν, θα έπαιζαν τον ρόλο των διοικητών αυτών των πόλεων. Από την άλλη υπάρχει το ενδεχόμενο οι αραβικές πόλεις να προσπάθησαν να εξαγοράσουν μια περίοδο ειρήνης με το Βυζάντιο και οι απεσταλμένοι του Φωκά να λειτουργούσαν ως όμηροι-εγγυητές για την τήρηση της ειρήνης από τους Βυζαντινούς. Η εξέλιξη των πραγμάτων φανερώνει, κατά τη γνώμη μου, ότι θα πρέπει να δεχτούμε τη δεύτερη υπόθεση.

Όπως και να έχει, ο Νικηφόρος, αρχικά, αποφάσισε να αποδεχτεί την πρόταση των Αράβων[183]. Αργότερα, όμως, πληροφορήθηκε, ότι η εξαθλίωση των κατοίκων των δύο πόλεων, λόγω της σιτοδείας και του λιμού, είχε φτάσει σε τέτοιο σημείο που είχαν καταντήσει να τρέφονται από το κρέας σκυλιών και νεκρών ζώων[184]. Αναφέρεται μάλιστα, ότι στην Ταρσό κάθε μέρα ξεψυχούσαν από την πείνα περίπου 300 άνθρωποι[185]. Οι πληροφορίες αυτές έκαναν τον Νικηφόρο να αλλάξει γνώμη. Αφού πρώτα έκαψε την επιστολή πάνω στο κεφάλι του Άραβα πρεσβευτή, αναφώνησε, σύμφωνα με τον Miskawayh (932-1030), θυμωμένος:

---

182. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341. Ibn Al- Athīr, *al- Kāmil*, τ .7, 287. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 193. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 324.

183. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 287. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 193. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18.

184. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 107. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 287. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 324. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 193. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 269-70.

185. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 287. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta' rīkh,*64. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 324. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 193. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 270. Αλλού αναφέρεται, ότι όταν οι Βυζαντινοί κατέκτησαν την Ταρσό οι μισοί κάτοικοί της είχαν πεθάνει από την πείνα. Βλ. Κώδικας AR-288, 452: " بعد أن مات نصف أهلها بالجوع "

Εσείς ομοιάζετε με φίδι που το χειμώνα, εάν το χτυπήσει η παγωνιά, μαραζώνει και εξασθενεί μέχρι που κάποιος μπορεί να το πιστέψει για νεκρό και εάν το πάρει κάποιος άνθρωπος γιατρεύοντας το και ζεσταίνοντας το, αυτό αναζωογονείται και τον δαγκώνει. Έτσι και εσείς μου προσφέρετε την υπακοή σας επειδή εξασθενίσατε, αλλά αν σας αφήσω να επανέλθετε στην πρωτύτερη (καλή) κατάστασή σας, θα πάθω κακό από εσάς...» και είπε στον πρεσβευτή: «Πήγαινε σε αυτούς και γνωστοποίησέ τους, ότι δεν έχω για αυτούς τίποτα άλλο εκτός από το ξίφος μου[186].

Ακολούθησε μια μεγάλη εκστρατεία του Νικηφόρου, το 965/354, ο οποίος έσπευσε να εκμεταλλευτεί τη δυσχερέστατη θέση των Αράβων. Ο βυζαντινός στρατός με επικεφαλής τον ίδιο έφθασε πρώτα μπροστά από τη Μοψουεστία[187], οι κάτοικοι της οποίας αν και εξαθλιωμένοι από την πείνα, αποφάσισαν να αντισταθούν στα βυζαντινά στρατεύματα[188]. Ωστόσο, όταν ο βυζαντινός στρατός κατόρθωσε να προκαλέσει εκτεταμένες φθορές στα τείχη της πόλης[189], οι υπερασπιστές της σκέφτηκαν να δώσουν στον Νικηφόρο όλους τους Βυζαντινούς αιχμαλώτους που βρίσκονταν στην

186. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341:

" مثلكم مثل الحية في الشتاء إذا لحقها البرد و ذبلت و ضعفت حتى يقدّر من رآها أنها قد ماتت فإن أخذها إنسان و أحسن إليها و أدفأها انتعشت و لدغته و أنتم إنما بخعتم بالطاعة لما ضعفتم و إن تركتكم حتى تستقيم أحوالكم تأذّيت بكم ... و قال : امض إليها و عرّفهم أنه ليس عندي إلا السيف "

Η ίδια πληροφορία στους: Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 287. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta' rīkh,* 64. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 193. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 324. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 555.

187. Ο Miskawayh (932-1030) βέβαια αναφέρει, ότι αρχικά ηγέτης του βυζαντινού στρατού που έφθασε έξω από τη Μοψουεστία ήταν κάποιος στρατηγός, τον οποίο δεν κατονομάζει, και ύστερα κατέφθασε και ο Νικηφόρος, οπότε και τέθηκε επικεφαλής του στρατεύματος. βλ. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341:

" ثم أن ملك الروم أنفذ ...ثم جاء الملك بنفسه ".

188. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 287. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 290. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308.

189. Οι πληροφορίες των αραβικών πηγών για καταστροφή μεγάλου μέρους των τειχών της Μοψουεστίας επιβεβαιώνονται και από τον Λέοντα Διάκονο *Ιστορία*, 52-3, ο οποίος αποδίδει την άλωση της πόλης στην επιτυχημένη επιχείρηση των Βυζαντινών να υποσκάψουν τα θεμέλια των τειχών: *τῶν πύργων παραγαγὼν ἄνδρας ἀωρὶ τῶν νυκτῶν ἀνορύττειν ἠρέμα ἐνεκελεύσατο... ὅσον ἐκκρεμὲς ἦν τοῦ τείχους καὶ ὑπόκεινον, κατασεισθὲν εἰς γῆν κατεφέρετο.*

πόλη τους, ώστε να κερδίσουν τον οίκτο του αυτοκράτορα[190]. Η ενέργεια αυτή προκάλεσε τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που προσδοκούσαν οι Άραβες, αφού οι απελευθερωμένοι Βυζαντινοί πληροφόρησαν τον Νικηφόρο για την άθλια κατάσταση των πολιορκημένων και ότι αν συνέχιζε την πολιορκία σύντομα θα κατακτούσε την πόλη[191]. Έτσι οι μάχες ανάμεσα στους δυο στρατούς συνεχίστηκαν με τους κατοίκους της Μοψουεστίας να αμύνονται θαρραλέα. Γρήγορα, όμως, η αντίστασή τους κάμφθηκε και έτσι στις 13 του ισλαμικού μήνα Ρατζάμπ (10 Ιουλίου 965) οι Βυζαντινοί βρίσκονταν μέσα στην πόλη και παρ' όλο που την είσοδο τους στην πόλη ακολούθησαν εκτεταμένες σφαγές, κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν ένα τεράστιο πλήθος αιχμαλώτων, ο αριθμός των οποίων σε ορισμένες αραβικές πηγές φθάνει στον υπερβολικό αριθμό των 200.000 ανθρώπων[192]. Αρκετοί από αυτούς είχαν καταφέρει να γλυτώσουν προσωρινά την αιχμαλωσία δραπετεύοντας προς την Kafrabya, όμως τους ακολούθησαν οι Βυζαντινοί και τους συνέλαβαν κατακτώντας συγχρόνως και την πόλη[193]. Το σύνολο των αιχμαλώτων οδηγήθηκε στα βυζαντινά εδάφη, ενώ ο βυζαντινός στρατός συνέχισε την πορεία του για την Ταρσό[194].

Εκτός, όμως, από τους αιχμαλώτους που οδηγήθηκαν στο Βυζάντιο, 100 προύχοντες της Μοψουεστίας ακολούθησαν τους Βυζαντινούς

---

190. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18: " و كان السبب في فتح المصدّيصة أنّهم ... عليهم الملك نقفور فأخرجوهم ".

191. Dhahabī *Ta' rīkh,* τ. 26, 18: " فعرّفه الأسارى بعدم الأقوات ، و أطمعوه في فتحها ، فزحف عليها "

192. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 190. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam*, τ. 14, 162. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 287. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta' rīkh,* 64. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 443. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 194. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 290. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 269. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308. Canard, *H'amdanides*, 821-2.

193. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 107:

" و عاد نقفور إلى المصدّيصة و حاصرها و فتحها بالسيف ...و ملك الروم أيضاً كفربيّا "

194. Miskawayh, *Tadjārib,* τ. 5, 341: " ثم سار عنها إلى طرسوس " Σύμφωνα με τον Σκυλίτζη, *Σύνοψις Ιστοριών*, 268-9, στην Ταρσό, ήδη βρισκόταν κάποιο απόσπασμα του βυζαντινού στρατού με διοικητή τον Λέοντα Φωκά που την πολιορκούσε ταυτόχρονα με την πολιορκία της Μοψουεστίας από τον Νικηφόρο: *Ἤρος δὲ ἀρχομένου πάλιν εἰσῆλθεν ἐν Κιλικίᾳ, καὶ διχῇ διελὼν τὰ στρατεύματα τὴν μὲν Ταρσὸν πολιορκεῖν ἀφῆκε Λέοντα τὸν ἀδελφόν, αὐτὸς δὲ τὸ λοιπὸν ἀράμενος τῆς στρατιᾶς τῇ Μόψου ἑστίᾳ προσέσχεν.* Αποστολοπουλου, *Η άλωση της Μοψουεστίας*, 160.

στην Ταρσό[195]. Σύμφωνα με τη διήγηση του Dhahabī (1274-1348)[196] τους αιχμαλώτους αυτούς ο Νικηφόρος, διέταξε να τους αποκεφαλίσουν μπροστά στα τείχη της Ταρσού ώστε να τρομοκρατηθούν οι υπερασπιστές της, οι οποίοι με τη σειρά τους εκτέλεσαν πάνω στα τείχη

195. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 560.

196. Υπάρχουν λόγοι για τους οποίους θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί στα όσα διηγείται ο Dhahabī. Πρώτον σε καμία άλλη πηγή, αραβική ή βυζαντινή, δεν αναφέρεται το συγκεκριμένο περιστατικό, ενώ η ευγενική συμπεριφορά του Νικηφόρου απέναντι στους κατοίκους της Ταρσού, την οποία επισημαίνουν οι περισσότεροι Άραβες ιστορικοί, θα ήταν σχεδόν ανεξήγητη, με βάση τον χαρακτήρα του Νικηφόρου, σε περίπτωση που πρωτύτερα είχε δει την εκτέλεση 3.000 συμπατριωτών του από τους μουσουλμάνους της Ταρσού. Ωστόσο και ο Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 107, χωρίς να κάνει βέβαια λόγο για σφαγές, σημειώνει: *Και οδήγησαν το σύνολο των κατοίκων της Μοψουεστίας στο Βυζάντιο και πέρασαν με αυτούς από την Ταρσό για να τους δούν οι κάτοικοί της.* βλ.:

" و ساقوا جميع أهل المصدّيصة إلى بلد الروم ، و اجتازوا بهم إلى طرسوس حتى نظرهم أهلها ".

Οι διαφορές ανάμεσα στις δύο πηγές δεν αφορούν μόνο το γεγονός της εκτέλεσης των αιχμαλώτων. Στην πρώτη ο Νικηφόρος διαλέγει 100 αιχμαλώτους από τους αριστοκράτες της Μοψουεστίας και μεταφέρει μόνο αυτούς μπροστά στα τείχη της Ταρσού, ενώ οι υπόλοιποι μεταφέρονται απ' ευθείας από τη Μοψουεστία στο Βυζάντιο. Στη δεύτερη ο Νικηφόρος δεν έχει ακόμα κατευθυνθεί στην Ταρσό και τους αιχμαλώτους τους μεταφέρει μπροστά από τα τείχη της Ταρσού –από τη Kafrabya, αυτήν τη φορά και όχι από τη Μοψουεστία– ένα απόσπασμα του βυζαντινού στρατού που είχε καταδιώξει όσους από τους κατοίκους της Μοψουεστίας δραπέτευσαν όταν αυτή αλώθηκε. Πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι δεν είναι η πρώτη φορά που μαρτυρείται προσπάθεια του Νικηφόρου να κάμψει το ηθικό των πολιορκημένων τρομοκρατώντας τους με αποτρόπαιες πράξεις. Στην Κρήτη κεφάλια μουσουλμάνων καρφώθηκαν στις λόγχες και τοποθετήθηκαν απέναντι από τα τείχη του Χάνδακα, ενώ έπειτα ο ίδιος διέταξε να τα εκσφενδονίσουν μέσα στην πόλη με τη βοήθεια των πολιορκητικών μηχανημάτων, βλ. Λέων Διάκονος, *Ιστορία,* 15. Ατταλειάτης, *Ιστορία,* 228. Θεοδόσιος Διάκονος, *Ἅλωσις τῆς Κρήτης,* 10 και 14, στίχ. 338. Ο Θεοδόσιος μάλιστα (στίχ. 349-350) παρεμβάλλει (μεταγραμμένες στο ελληνικό αλφάβητο και ελαφρώς παρεφθαρμένες) αυτούσιες τις κραυγές αγανάκτησης και απόγνωσης των Αράβων που προκλήθηκαν από τις ενέργειες του Νικηφόρου: βλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 104 σημ. 1. Παναγιωτακης, *Θεοδόσιος ο Διάκονος,* 144 και Ν. Ε. Οικονομακης, Οἱ ἀραβικοὶ στίχοι τοῦ ποιήματος τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Διακόνου «Ἅλωσις τῆς Κρήτης», *Κρητολογία* 16-19 (1984), 81-97. Ο Bianquis, Sayf al-Dawla, 108, τονίζει ότι η «πολιτική τρόμου» που εφήρμοσε ο Νικηφόρος απέναντι στους Άραβες συνίστατο σε δύο μέρη: α) Σφαγές μεγάλου αριθμού αμάχων πολιτών. β) Συστηματική καταστροφή των γεωργικών εκτάσεων στην αραβική επικράτεια.

3.000 Βυζαντινούς που βρίσκονταν αιχμάλωτοι στα χέρια τους[197]. Όμως, οι κάτοικοι της Ταρσού μετά από κάποιες αψιμαχίες, απογοητευμένοι από την έλλειψη προμηθειών στο εσωτερικό της πόλης και από την απουσία οποιασδήποτε βοήθειας από το Sayf al-Dawla[198], ζήτησαν από τον Νικηφόρο να τους παραχωρήσει το amān[199]. Ο Νικηφόρος κατά τη διάρκεια ενός δείπνου που παρέθεσε στους άρχοντες της πόλης, τους έδωσε εγγυήσεις, ότι κανένας δε θα τους ενοχλούσε κατά την αποχώρησή τους και μάλιστα τους επέτρεψε ο καθένας να πάρει ό,τι είχε τη δυνατότητα να μεταφέρει από την προσωπική του περιουσία και από τον οπλισμό του[200]. Τους πληροφόρησε όμως, γεμάτος καχυποψία, ότι είχε φτάσει σε αυτόν ένα νέο σύμφωνα με το οποίο ο Καφούρ έστελνε προμήθειες στους κατοίκους της Ταρσού[201] και έτσι τους ρώτησε, αν σκοπεύουν να δεχτούν τη βοήθεια της Αιγύπτου και να τον προδώσουν[202]. Οι κάτοικοι

197. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18: " و أخذوا من أعيانهم ماية ضربوا رقابهم ... و كانوا ثلاثة آلاف " Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 560.

198. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 19: " و ضعفت عزائمهم ... و انقطعت المواد عنهم "

199. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 287. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 269. Bosworth, The city of Tarsus, 278.

200. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341. Yaḥyā Al-Anṭakī, *Ta' rīkh,* 108. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 190. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 287. Yaqūt Al-Ḥamawī, *Mujam al-Buldān*, τ. 6, 256. Ibn Al-Ϝbrī, *Ta' rīkh,* 64.Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 194. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308. Λέων Διάκονος, *Ιστορία* , 60. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 572-3.

201. Την απόπειρα αποστολής αιγυπτιακών εφοδίων στους πολιορκημένους της Ταρσού αναφέρουν και Βυζαντινοί ιστορικοί, βλ. Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3, 502. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 269-70. Πβλ. Αποστολοπουλου, *Η άλωση της Μοψουεστίας*, 161-2. Al-Djanzārī,, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr*, 46-7. Bianquis, Sayf al-Dawla, 108. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 576. Οι κάτοικοι της Ταρσού είχαν προηγουμένως απευθυνθεί τόσο στους Ιχσιντίδες όσο και στη Βαγδάτη, για να τους δοθεί βοήθεια, ώστε να αντιμετωπίσουν τη βυζαντινή απειλή, βλ. Bosworth, The city of Tarsus, 280.

202. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 84. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 19. Από ένα πολύ ενδιαφέρον απόσπασμα των *Τακτικών* του Νικηφόρου Ουρανού, συνάγεται πως οι Βυζαντινοί είχαν πλήρη γνώση του ότι οι κάτοικοι των αραβικών πόλεων της Κιλικίας, όταν αντιμετώπιζαν βυζαντινές επιθέσεις στρέφονταν πάντοτε για βοήθεια στις άλλες ισλαμικές δυνάμεις και ιδίως στους ηγεμόνες της Συρίας, βλ. *Ἐκ τῶν Τακτικῶν Νικηφόρου τοῦ Οὐρανοῦ* [κεφάλαια 56-65), έκδ. Ε. McGeer, *Sowing the dragon's teeth. Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Washington 2008, 79-167, κυρίως 154: *οἱ γὰρ ἐχθροὶ στενοχωρούμενοι εἰς τὰς τροφὰς ἀποστέλλουσιν εἰς τὰς ἐσωτέρας χώρας τῆς Συρίας καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ*

της Ταρσού, του απάντησαν: «*Μα το Θεό (δε θα σε προδίδαμε) ακόμη και εάν ερχόντουσαν όλοι οι στρατοί του Ισλάμ*»[203].

Τελικά η παράδοση της πόλης πραγματοποιήθηκε (10 Αυγούστου 965/ 10 Sẖaban 354[204]) και ο Νικηφόρος διέταξε σώματα του βυζαντινού στρατού να συνοδεύσουν τους πρόσφυγες οπουδήποτε ήθελαν αυτοί να κατευθυνθούν, ώστε να τους παρέχουν ασφάλεια[205]. Όταν μάλιστα μια ομάδα Αρμενίων του βυζαντινού στρατού επιχείρησε να επιτεθεί στους πρόσφυγες της Ταρσού, ο Νικηφόρος Φωκάς, γνωστός για την εμμονή του στη στρατιωτική πειθαρχία[206], διέταξε τον ακρωτηριασμό των άκρων τους και τη ρινοκόπηση ως τιμωρία για την απείθειά τους[207].

Ο Νικηφόρος, αντίθετα με ότι έπραξε στην Ανάζαρβο, αυτή τη φόρα έδειξε ότι είχε έρθει για να μείνει. Όχι μόνο δεν κατέστρεψε τα τείχη, αλλά διέταξε την ανοικοδόμηση των πόλεων, και ιδίως της Ταρσού, καθώς και την εισαγωγή προμηθειών στις δύο πόλεις[208]. Η εισαγωγή προμηθειών

εἰς τὰς πολιτείας, καὶ μηνύουσιν εἰς τὰ μασγίδια πρὸς τοὺς ματαβάδας τὰς ἐλθούσας εἰς αὐτοὺς συμφορὰς καὶ τὴν στενοχωροῦσαν αὐτοὺς ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ. μηνύουσι δὲ πρὸς αὐτοὺς τοιαῦτα, "ὅτι τοῦ κάστρου ἡμῶν ἐμβαίνοντος εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων, ἵνα ἀφανισθῶσι πᾶσαι αἱ χῶραι τῶν Σαρακηνῶν," καὶ ἐκ τούτου διεγείρονται οἱ Σαρακηνοὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν καὶ τῆς πίστεως αὐτῶν, καὶ διαφημίζουσι εἰς τὰς γυρόθεν χώρας καὶ πανταχοῦ, καὶ συνάγουσι τὴν λεγομένην παρ' αὐτῶν μισθοδοσίαν, λογάρια καὶ σῖτον πολὺν καὶ ἄλλας χρείας, καὶ ἀποστέλλουσιν αὐτὰ εἰς τοὺς πολεμουμένους καὶ στενοχωρουμένους, ἐξαιρέτως δὲ ἀποστέλλουσιν αὐτοῖς πλησμονὴν λογαρίου.

203. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 19: " لا ، و الله لو جاءت جيوش الإسلام كلها "

204. Al-Djanzārī,, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr*, 45.

205. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 108. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 287. Ibn Al-Ꞿbrī, *Ta' rīkh,* 64. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 443. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 194. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 290. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 574. Canard, *H'amdanides*, 822-3.

206. Χαρακτηριστικό είναι το επεισόδιο που αναφέρει ο Λέων Διάκονος *Ιστορία*, 57-8: ο Νικηφόρος διέταξε τη ρινοκόπηση ενός λοχαγού του βυζαντινού στρατού, επειδή αυτός τον είχε παρακούσει και δεν είχε εκτελέσει την εντολή του, να ρινοκοπήσει και να μαστιγώσει κάποιον ριψάσπιδα στρατιώτη: *Ἐν ᾧ δὲ τὴν πορείαν διήνυε, τῶν ψιλῶν τις στρατιωτῶν, πρὸς τὴν δυσχωρίαν ὀκλάσας ... δέος ἐνῆκε παντὶ τῷ στρατῷ, μηκέτι ἀμελῶς διακεῖσθαι περὶ τὸν οἰκεῖον ὁπλισμόν.*

207. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341. Ibn Ibn Al-Ꞿbrī, *Ta' rīkh,* 64. Bosworth, The city of Tarsus, 279. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 575.

208. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 108. Ibn Al-Athīr,

στην πόλη έριξε κατακόρυφα τις τιμές, οι οποίες είχαν εκτιναχτεί στα ύψη λόγω του λιμού[209]. Επίσης, πριν την αποχώρησή του από την περιοχή διόρισε κάποιον διοικητή της Ταρσού πλαισιωμένο από μια φρουρά 5.000 ανδρών, ενώ διοικητής ορίστηκε και στη Μοψουεστία[210]. Σύντομα η εικόνα των δύο πόλεων άλλαξε τόσο πολύ, που αρκετοί μουσουλμάνοι, από αυτούς που τις είχαν εγκαταλείψει μετά την κατάκτηση τους από τον Νικηφόρο, αποφάσισαν να επιστρέψουν στις εστίες τους[211]. Μάλιστα, μερικοί από αυτούς επέλεξαν ακόμη και να εκχριστιανιστούν, ώστε να ενσωματωθούν πλήρως στη βυζαντινή κοινωνία[212]. Ωστόσο, η ανοικοδόμηση και η οχύρωση της Ταρσού δεν έγινε με σκοπό την επιστροφή των μουσουλμάνων κατοίκων της. Στόχος του Νικηφόρου ήταν να καταστεί η Ταρσός το κέντρο επιχειρήσεων[213] του βυζαντινού στρατού εναντίον των Αράβων, λόγω της κατάλληλης γεωγραφικής της θέσης[214].

---

al- Kāmil, τ. 7, 287. Ibn Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 443. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 194. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 290. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308. Al-Djanzārī, *Τα χερσαία ισλαμικά thughūr*, 48. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 577.

209. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 64. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 194.

210. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 108. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 190. Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 64. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18. Dhahabī, *Duwal*, τ.1, 324. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 561.

211. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 287. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 443. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 194. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 290.

212. Miskawayh *Tadjārib*, τ. 5, 342. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 162. Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 64. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 443. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 194. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 18. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 290. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 269.

213. Έως τότε τέτοιο κέντρο εθεωρείτο η Καισάρεια της Καππαδοκίας, την οποία ο Νικηφόρος Φωκάς είχε ανοικοδομήσει και οχυρώσει κατάλληλα, βλ. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 341. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 101. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 287. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 193. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 17-8. Dhahabī, *Duwal*, τ. 1, 324. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 3, 339. Βέβαια η Καισάρεια είχε επιλεγεί για τον ρόλο αυτόν ήδη από την εποχή του Βασιλείου Α΄, βλ. Βλυσιδου, *Αριστοκρατικές Οικογένειες*, 97.

214. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 194. Ibn Kathīr, *al-Bīdāya,* τ. 15, 270.

Η αποδυνάμωση των Χαμδανιδών

Μετά την κατάκτηση της Ταρσού ο Νικηφόρος αποφάσισε να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη. Ο δομέστικος της Ανατολής Ιωάννης Τζιμισκής ζήτησε από τον Φωκά την άδεια να κατευθυνθεί προς τη Mayyāfāriḳīn, ώστε να αντιμετωπίσει τον Sayf al-Dawla που βρισκόταν εκεί[215]. Ωστόσο, ο Νικηφόρος διαφώνησε με την πρόταση του ανιψιού του και τον διέταξε να τον ακολουθήσει στην πρωτεύουσα[216]. Κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει ποιοί ήταν οι πραγματικοί λόγοι της άρνησης του Νικηφόρου, ωστόσο είναι αλήθεια ότι ο Sayf al-Dawla δεν ήταν ο επίφοβος αντίπαλος, τον οποίο οι Βυζαντινοί λίγα χρόνια πριν έτρεμαν. Ο Χαμδανίδης εμίρης σοβαρά άρρωστος[217] έβλεπε τη συνοχή του εμιράτου του να διαλύεται τόσο από τις επιθέσεις του Νικηφόρου Φωκά αλλά και επειδή αρκετοί υποτελείς του βλέποντας το κύρος της δυναστείας να καταρρέει από τις συνεχείς νίκες των Βυζαντινών, πίστεψαν, ότι ήρθε ο καιρός να αυτονομηθούν[218].

Ήδη από το 964/353 ο πρώην μαμελούκος του Sayf al-Dawla, Nadjā, τον οποίο είδαμε να ηγείται σε εκστρατείες εναντίον των Βυζαντινών, στασίασε εναντίον του αρχηγού του. Αρχικά ο Nadjā κατέλαβε τη Mayyāfāriḳīn[219], αλλά όταν ο Sayf al-Dawla κατευθύνθηκε σε αυτήν, ο Nadjā επέλεξε να μην του αντιπαρατεθεί και έτσι δραπέτευσε από την πόλη[220]. Έπειτα από λίγο ο Nadjā έπεφτε νεκρός[221], αλλά δεν ήταν ο μόνος

---

215. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 288. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 194. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308.

216. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 288. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 194. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308.

217. Γράφει ο Yaḳūt Al-Ḥamawī *Mujam*, τ. 3, 13: *Είχε γεράσει ο Sayf al-Dawla και επέστρεψε στη Mayyāfāriḳīn εγκαταλείποντας τα thughur άδεια από υπερασπιστές*:

" عجز سيف الدولة و ضعف فترك الشام ... من الحماة فارغاً " .

218. Miotto, *Ανταγωνισμός Βυζαντίου και Χαλιφάτου*, 72. Mcgeer, *Dragon's Teeth*, 245.

219. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 103-4. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 281. Ibn Ẓāfir, *Akhbār al-Duwal*, τ. 1, 76. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 85. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 264. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 306-7. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 459-61.

220. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 107. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 281. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 307.

221. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 189. Dhahabī, *Ta' rīkh, al -Islām,* τ. 26, 17. Ibn Kathīr,

που θα προκαλούσε προβλήματα στον Sayf al-Dawla.

Το επόμενο έτος, 965/354, ένας από τους κατοίκους της Ταρσού που μετά την κατάληψη της πόλης από τους Βυζαντινούς εγκαταστάθηκε στην Αντιόχεια, ονόματι Rashīq al-Nasīmī[222], σε συνεργασία με τον πλούσιο Αντιοχέα Ibn al-Ahwāzī, μετά από επανάσταση κυρίευσαν την Αντιόχεια[223]. Οι δύο άνδρες δεν αρκέστηκαν στην κατοχή της Αντιόχειας και σύντομα εξεστράτευσαν εναντίον του Χαλεπιού[224]. Οι επαναστάτες φαίνεται είχαν κινηθεί έχοντας και τις ευλογίες των Βυζαντινών, με τους οποίους είχαν φροντίσει να συνεννοηθούν, και με τις υποσχέσεις για πληρωμές φόρων προς αυτούς, να κερδίσουν την αναγνώριση του νεοσύστατου κράτους τους[225]. Ο αντιπρόσωπος του Sayf al-Dawla στην πόλη του Χαλεπιού, Qarghuwayh, οχυρώθηκε στην ακρόπολη της πόλης περιμένοντας την άφιξη της στρατιωτικής βοήθειας, που του απέστειλε ο Sayf al-Dawla[226]. Μαθαίνοντας για την άφιξη του στρατού του Χαμδανίδη εμίρη, ο Ibn al-Ahwāzī επέστρεψε στην Αντιόχεια, ενώ ο Rashīq al-Nasīmī δε στάθηκε τόσο τυχερός: ένας βεδουίνος αφού τον αποκεφάλισε, έστειλε το κεφάλι του στον Qarghuwayh[227]. Λίγο μετά και ο ίδιος ο Ibn al-Ahwāzī θα αιχμαλωτιζόταν από τις δυνάμεις του Sayf al-Dawla[228]. Το ίδιο έτος

---

al- Bīdāya, τ. 15, 264. Bianquis, Sayf al-Dawla, 108. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 592.

222. Ο Rashīq al-Nasīmī ήταν ένας από τους επιφανείς κάτοικους της Ταρσού που είχε διαπραγματευτεί με τον Νικηφόρο για την παράδοση της πόλης του, βλ. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Yaḳūt Al-Ḥamawī, *Mujam al-Buldān*, τ. 6, 256. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 20.

223. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 108. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 288. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 85-6. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 270. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 308-9. Miotto, *Ανταγωνισμός Βυζαντίου και Χαλιφάτου*, 77. Bianquis, Sayf al-Dawla, 108-9. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 597.

224. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 109. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 288. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 290. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 270. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 309. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 86. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 598.

225. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 20: " فكاتب ملك الروم على حمل ... ثلاثين درهماً "

Kamal S. Salibi, *Syria under Islam. Empire on Trial 634-1097*, Νέα Υόρκη 1977, 68.

226. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil,* τ. 7, 288. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 290. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 271.

227. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 342. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 109. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil,* τ. 7, 288. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 87. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 290. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 271.

228. Miskawayh *Tadjārib*, τ. 5, 343. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 115. Ibn Al-Athīr, *al-*

εκδηλώθηκε και η επανάσταση του Καραμίτη Marwān[229]. Αρκετές πόλεις πέρασαν στην κατοχή του, με κυριότερη τη Ḥimṣ [230]. Η καταστολή της επανάστασης αυτής αποδείχθηκε δύσκολο έργο και πραγματοποιήθηκε μόνο, όταν ο Marwān υπέκυψε σε τραύμα που απέκτησε σε μια από τις πολλές μάχες που έδωσε εναντίον των δυνάμεων του Sayf al-Dawla [231].

Τον επόμενο χρόνο, 966/355, οι βυζαντινές επιθέσεις συνεχίστηκαν[232]. Σύμφωνα με ορισμένους Άραβες ιστορικούς, ο στόχος της συγκεκριμένης εκστρατείας ήταν μεγαλόπνοος: η κατάκτηση της Ιερουσαλήμ. Επιθυμία του Νικηφόρου ήταν να εκδικηθεί τον φόνο του πατριάρχη των Ιεροσολύμων και την καταστροφή της εκκλησίας του Παναγίου Τάφου[233], ενώ στην πρόταση του Sayf al-Dawla να τον πληρώσει για να εξαγοράσει την ειρήνη, ο Νικηφόρος απάντησε, ότι δεν δέχεται να σταματήσει τις επιθέσεις του, παρά μόνο αν του παραχωρηθεί η μισή Συρία[234]. Εξοργισμένος ο Χαμδανίδης εμίρης είπε: «*Μα τον Θεό δε θα του παραχωρήσω ούτε μια πέτρα*»[235] και στράφηκε για βοήθεια στον αδερφό του Nāser al-Dawla[236].

Kāmil, τ.7, 288. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 88. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 271. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 309.

229. Για τους Καραμίτες και τις κοινωνικο-θρησκευτικές προεκτάσεις του κινήματός τους, βλ. Tahu Al-Wall, *Καραμίτες. Η πρώτη σοσιαλιστική κίνηση στο Ισλάμ* [στα αραβικά], Βηρυτός 1981. Hodgson, *Venture of Islam*, 490-1. J. J. Saunders, *A History of Medieval Islam*, Λονδίνο 1978, 130-1.

230. Ibn Al, -Athīr *al- Kāmil*, τ. 7, 290. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 309. Salibi, *Syria,* 68. Bianquis, Sayf al-Dawla, 108.

231. Ibn Al -Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 290. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 309. Salibi, *Syria,* 68.

232. Οι Βυζαντινοί ιστορικοί (Λέων Διάκονος, Ζωναράς, Σκυλίτζης) συγχέουν τις δύο εκστρατείες (αυτή του 966 και την εκστρατεία του 968/969) και αναφέρονται σε μια μονάχα εκστρατεία, την οποία τοποθετούν στο 966. Συγκεκριμένα, ενώ αναφέρουν την κάθοδο των Βυζαντινών μέχρι τα εδάφη του Λιβάνου, που όπως θα δούμε, χρονολογείται το 968, αναφέρουν περιστατικά, όπως την ανακάλυψη του κεραμιδιού με τη μορφή του Κυρίου, τα οποία οι Άραβες ιστορικοί τοποθετούν στην εκστρατεία του 966.

233. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 24: " و كان الذي جرّ خروجه و أحنقه إحراق بيعة القدس في هذا العام ".

234. Dhahabī ī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 24:

" فراسل سيف الدولة ملك الروم و بذل مالاً ... إلى ناحية الموصل على الشام "

235. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 24: " فقال سيف الدولة : و الله لا أعطيه و لا حجراً واحداً ".

236. Dhahabī *Ta' rīkh,* τ. 26, 23: " فبعث سيف الدولة يستنجد أخاه ناصر الدولة ". Το κάθε ένα από τα δύο εμιράτα των Χαμδανιδών (του Χαλεπιού και της Μοσούλης) ασκούσε ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική και η συνεργασία των δυνάμεων τους δεν ήταν ποτέ δεδομένη, βλ. Miotto, *Ανταγωνισμός Βυζαντίου και Χαλιφάτου*, 69.

Ο βυζαντινός στρατός κατέφθασε πρώτα μπροστά στην Αντιόχεια, την οποία όμως δεν πολιόρκησε, αφού οι κάτοικοι αποδέχτηκαν τις προτάσεις του Νικηφόρου. Εκτός από τα χρήματα που του έδωσαν, του παραχώρησαν και το χέρι του Άγιου Ιωάννη του Προδρόμου[237], ενώ του επέτρεψαν να μπει στην πόλη να προσκυνήσει τα χριστιανικά της ιερά[238]. Έπειτα, ο Νικηφόρος κατευθύνθηκε προς τη Manbidj, της οποίας οι κάτοικοι εξήλθαν για να προϋπαντήσουν τον βασιλιά και να τον παρακαλέσουν να συνεχίσει την πορεία του, χωρίς να πειράξει την πόλη, κάτι που ο Νικηφόρος αποδέχτηκε, αφού, όμως, ζήτησε ως αντάλλαγμα το περίφημο κεραμίδι στο οποίο είχε αποτυπωθεί η μορφή του προσώπου του Ιησού Χριστού[239]. Ακολούθησαν οι κατακτήσεις των φρουρίων Tīzīn και Artāḥ[240], η συνέχεια, όμως, της εκστρατείας δεν είχε ανάλογη επιτυχία: τα Άδανα και η Αντιόχεια –σε μία δεύτερη πολιορκία της– αντιστάθηκαν στους Βυζαντινούς, οι οποίοι επέστρεψαν στην Ταρσό, αφού προκάλεσαν εκτεταμένες καταστροφές στα περίχωρα των πόλεων αυτών[241].

Αυτή τη χρονιά έλαβε χώρα και η ανταλλαγή αιχμαλώτων[242] μεταξύ των Χαμδανιδών και των Βυζαντινών[243], για την πραγματοποίηση

---

237. Βλέπε όμως Α. Κολια – Δερμιτζακη, *Ο βυζαντινός «ιερός πόλεμος». Η έννοια και η προβολή του θρησκευτικού πολέμου στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1991, 282 σημ. 162.

238. Dhahabī, *Ta' rīkh,,* τ. 26, 24:

." و إنّ أهل أنطاكية راسلوا نقفور ... و أن يدخل بعية أنطاكية ليُصلّي فيها و يسير إلى بيت المقدس "

239. Ο Yaḥyā, Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,*, 115. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 24. Ο Λέων Διάκονος 70-1 μιλά για την Έδεσσα και όχι για την Ιεράπολη. Αντίθετα άλλοι Βυζαντινοί, όπως και οι Άραβες, αναφέρουν την Ιεράπολη, βλ. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 271. Μιχαήλ Γλυκάς, *Βίβλος Χρονική*, 569. Βλ. και F. Halkin, Inedits Byzantins d'Ochrida, Candie et Moscou [Subs. Hag. 38], Bruxelles 1963, 253-260 [14. Translation par Nicephore Phocas de la brique miraculeuse d'Hierapolis (BHG 3 801 n)].

240. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 116: " و عاد و نزل تيزين ففتحها و سبى أهلها ، و فتح حصن أرتاح "

241. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 116. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 295. Ibn Al-ʿIbrī, *Ta' rīkh,*64. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 444. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 25. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 291. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 283. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 309.

242. Περί των ανταλλαγών αιχμαλώτων μεταξύ Βυζαντινών και Αράβων βλ. Al Odetallah, *Άραβες και Βυζαντινοί.* M. Campagnolo-Pothitou, Les échanges de prisonniers entre Byzance et l'Islam aux IXe et Xe siècles, *Journal of Oriental and African Studies* 7 (1995), 1-55.

243. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 346. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 113. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 190. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 175. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 296. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 85. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 444. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ.

της οποίας οι διαπραγματεύσεις πρέπει να είχαν ξεκινήσει ήδη από το 964/353[244]. Μεταξύ των Αράβων που οι Βυζαντινοί αντάλλαξαν με τους δικούς τους αιχμαλώτους, βρισκόταν και ο ποιητής Abū Firās. Κατά τη διάρκεια αυτής της ανταλλαγής αποδείχθηκε στην πράξη πόσο είχαν αλλάξει οι ισορροπίες στις βυζαντινο-αραβικές σχέσεις. Οι Βυζαντινοί διέθεταν πολύ περισσότερους αιχμαλώτους από όσους οι Άραβες και για την απελευθέρωση των υπόλοιπων αιχμαλώτων του ο Sayf al-Dawla αναγκάστηκε να αγοράσει για 72 δηνάρια κάθε αιχμάλωτο που βρισκόταν στα χέρια των Βυζαντινών[245]. Όταν τα χρήματα του Sayf al-Dawla τέλειωσαν, ο Χαμδανίδης εμίρης ζήτησε από τους Βυζαντινούς να απελευθερώσουν τους εναπομείναντες Άραβες και τους υποσχόταν ότι θα τους πλήρωνε στο μέλλον. Οι Βυζαντινοί αποδέχτηκαν την πρόταση, αφού πρώτα πήραν ως όμηρο τον γραμματέα του Sayf al-Dawla[246].

Η κατάρρευση της δύναμης των Χαμδανιδών ολοκληρώθηκε με τον θάνατο του Sayf al-Dawla το 967/356[247]. Ο μεγάλος Άραβας ηγεμόνας πέθανε στο Χαλέπι και η σορός του μεταφέρθηκε στην πόλη της Mayyāfāriḳīn, όπου και ενταφιάστηκε[248]. Είναι χαρακτηριστικό, ότι ο Ibn Ẓāfir (1171-1216) τοποθετεί όλες τις κατακτήσεις των Βυζαντινών,

---

26, 21. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 291-2. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 284. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 11.

244. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 106. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 14. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 551.

245. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 114. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 85. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 292. Bianquis, Sayf al-Dawla, 108.

246. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 85. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 292. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 594-5.

247. Miskawayh, *Tadjārib*, τ. 5, 356. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 116. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 197. Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 64. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 446. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 27. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 293. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 16. Ibrāhīm-Ḥassin-Nīaiṅa, *Χαρακτηριστικά*, 228. Salibi, *Syria,* 68-9. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 606. Ο Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 310 τοποθετεί το θάνατο του Sayf al-Dawla στο έτος 355 της Εγίρας. βλ.:

" و في صفر من سنة خمسة و خمسين و ثلثمائة توفي سيف الدولة "

248. Ibn Al- Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 301-2. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 446. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 293. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 310. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 18. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 608.

πλην του Χαλεπιού, μετά τον θάνατο του Sayf al-Dawla[249]. Φυσικά, είναι λανθασμένη η χρονολόγηση των γεγονότων από τον Ibn Ẓāfir, φανερώνει, όμως, την αντίληψη των Αράβων, ότι μετά τον θάνατο του Χαμδανίδη εμίρη ο Νικηφόρος φάνταζε ασταμάτητος.

Διάδοχος του Sayf al-Dawla ορίστηκε ο γιος του, Sád al-Dawla Sharīf[250], αν και η εξουσία του ήταν τόσο αδύναμη που ακόμη και ο ίδιος του ο θείος ο Abū Firās δεν αναγνώρισε την επικυριαρχία του. Λίγο αργότερα πάντως ο Sád al-Dawla κατέφερε να κατανικήσει το θείο του, ο οποίος εκτελέστηκε για την απείθεια του[251]. Η αδυναμία του Sád al-Dawla δεν του άφησε περιθώρια να αντιδράσει στη νέα επίθεση του Νικηφόρου το 968-9/358-9. Πρώτος στόχος του βυζαντινού στρατού υπήρξε η Αντιόχεια. Η πολιορκία της πόλης κράτησε λίγο, αφού ο Νικηφόρος αποφάσισε να κατευθυνθεί παραθαλάσσια[252], πληροφόρησε, όμως, τους κατοίκους της Αντιόχειας ότι μετά από λίγο θα επιστρέψει[253]. Η εκστρατεία αυτή κατέληξε στην Τρίπολη, όπου οι Βυζαντινοί, αφού έκαψαν οτιδήποτε υπήρχε γύρω από την πόλη, επιτέθηκαν στο γειτονικό φρούριο Αράκα (Άρκα), το οποίο με ευκολία κατέκτησαν[254]. Μεταξύ των άλλων που οι

249. Ibn Ẓāfir, *Akhbār*, τ. 1, 78: " و لما مات اشتد استيلاء العدو ... فاستولى على الشام "

250. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 197. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 302. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 293. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 310.

251. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 307. Ibn Ẓāfir, *Akhbār*, τ. 1, 90-1. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 447. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 31. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 310. Salibi, *Syria,* 69. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 801.

252. Ο Ζωναράς *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3, 503 ωστόσο αναφέρει ότι προηγήθηκε της πολιορκίας της Αντιόχειας, η εκστρατεία που έφθασε στο εσωτερικό του Λιβάνου: *εἶτα τῇ Συρίᾳ ἐπῆλθε καὶ πόλεις ἐκπορθήσας καὶ χώρας ἑλὼν πρὸς τῷ Λιβάνῳ... τὴν τῶν πόλεων ὑπερκειμένην ἐπανελήλυθεν.* Όπως θα δούμε, όμως, η πορεία των Βυζαντινών σε αυτήν την εκστρατεία ήταν η ακόλουθη: πολιορκία της Αντιόχειας – λύση της πολιορκίας και επιθέσεις που έφθασαν μέχρι τη Λαοδίκεια – κατάκτηση περίπου δέκα οχτώ πόλεων – επιστροφή στην Αντιόχεια – οικοδόμηση του φρουρίου Μπάγρας – επιστροφή του Νικηφόρου στην Κωνσταντινούπολη.

253. Yaḥyā Al-Anṭakī, *Ta' rīkh,* 125. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 32. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 18. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, 70.

254. Yaḥyā Al-Anṭakī, *Ta' rīkh,* 125. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 201. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 313. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 93. Ibn Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 66. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 449. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 196. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 32. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 295. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 312. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, 71.

Βυζαντινοί αιχμαλώτισαν σε αυτό το φρούριο, ήταν και ο εμίρης της Τρίπολης, τον οποίο πρωτύτερα οι κάτοικοι της πόλης είχαν αναγκάσει να την εγκαταλείψει, λόγω της κακής του διακυβέρνησης. Μαζί του είχε μεταφέρει ολόκληρη την περιουσία του, που και αυτή περιήλθε στα χέρια των Βυζαντινών[255].

Η Τρίπολη δεν ήταν η μόνη πόλη που επλήγη από τον βυζαντινό στρατό. Στο μεταξύ ο Νικηφόρος είχε κατευθυνθεί προς τη Ḥimṣ, την οποία βρήκε έρημη: όλοι οι κάτοικοί της στο άκουσμα της είδησης, ότι ο Νικηφόρος πλησίασε στην περιοχή τους, εγκατέλειψαν την πόλη τους[256]. Ο Νικηφόρος πυρπόλησε τη Ḥimṣ, αφού πρώτα πήρε από την εκκλησία της πόλης την κάρα του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου[257] και έπειτα κατευθύνθηκε στις παραθαλάσσιες περιοχές νότια της Ταρσού κατακτώντας 18 πόλεις (μεταξύ αυτών τις Kafarṭāb, Ḥamā και Máarrat al-Númān)[258]. Ας δούμε τί γράφει ο Ibn Al-Athīr (1160-1233) για αυτήν την περίοδο: «(ο Νικηφόρος) έμεινε στη Συρία δύο μήνες πηγαίνοντας σε όποια περιοχή ήθελε και καταστρέφοντας ο τιδήποτε επιθυμούσε και κανένας δεν τον εμπόδισε... και στις καρδιές των μουσουλμάνων υπήρχε μεγάλος φόβος για τους Βυζαντινούς»[259]. Στο ίδιο πνεύμα σχολιάζει ο Ibn Al-Adīm (1192-1262): «Είχαν γίνει οι εκστρατείες για τους Βυζαντινούς και τους χριστιανούς σαν εκδρομές και γιορτές»[260]. Αυτή η αλλαγή στην ισορροπία ισχύος είναι εμφανής και στο έργο του Άραβα γεωγράφου του 10ου αιώνα, Al-Muqaddasī (945/6-991), ο οποίος περιγράφοντας την

255. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 126. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 313. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 196-7. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 312. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 808.

256. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 191. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 313. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 449. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 197. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 295. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 312.

257. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 125. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 32. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 295. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 19. Abd Al-Azīz Al-Sālim, *Η Τρίπολη της Συρίας στην ισλαμική ιστορία* [στα αραβικά], Αλεξάνδρεια 1966, 45-6.

258. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 125. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 313. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 84. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 449. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 32. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 312. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 18-9. Salibi, *Syria,* 70. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 806-7.

259. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 313: " وأقام في الشام شهرين يقصد أيّ موضع شاء ، و يخرّب ما ... وصار للروم الهيبة العظيمة في قلوب المسلمين " شاء، ولا يمنعه أحد

260. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 84: " و صارت وقعاته للروم و النّصارى كالنزه و الأعياد ".

οικτρή κατάσταση των thughūr της εποχής του, τονίζει το φόβο και την ανασφάλεια που ένιωθαν οι κάτοικοι της Συρίας λόγω των βυζαντινών επιθέσεων[261]. Τέλος ο Νικηφόρος έφθασε μέχρι τη Latakia (Λαοδίκεια). Όταν εμφανίστηκε ο στρατός του Νικηφόρου έξω από την πόλη, εξήλθε ο εμίρης της al-Faṣīṣ, ο οποίος ήταν παλαιός γνωστός της οικογένειας των Φωκάδων[262]. Ο Νικηφόρος του έδωσε τη θέση του στρατηγού (Sardighūs) και έτσι ουσιαστικά η Λαοδικεία κατέστη προτεκτοράτο του Βυζαντίου[263].

Ο Νικηφόρος ήθελε, πάντως, να συνεχίσει την εκστρατεία βαδίζοντας εναντίον της Αντιόχειας και του Χαλεπιού, ωστόσο, αναφέρουν ορισμένες αραβικές πήγες, οι πληροφορίες για τις προετοιμασίες των κατοίκων αυτών των πόλεων, έκαναν τον βασιλέα να αποφασίσει να επιστρέψει στο Βυζάντιο[264]. Βέβαια η δικαιολογία ότι ο Νικηφόρος διέκοψε την εκστρατεία μόνο και μόνο επειδή έμαθε ότι οι κάτοικοι της Αντιόχειας και του Χαλεπιού προετοίμαζαν τις πόλεις τους για ενδεχόμενη πολιορκία δύσκολα μπορεί να γίνει πιστευτή[265]. Οι Άραβες ιστοριογράφοι δίνουν και άλλες εξηγήσεις: από τη μία έχουμε την άποψη, ότι η επιστροφή των Βυζαντινών οφείλεται στην εξάπλωση ασθενειών στο βυζαντινό στρατόπεδο που προκάλεσαν αρκετούς θανάτους[266], ενώ από την άλλη υπάρχει η πληροφορία, ότι οι Βυζαντινοί στρατιώτες είχαν κουραστεί, λόγω του μεγάλου χρονικού διαστήματος που βρίσκονταν μακριά από τις πατρίδες τους[267]. Ο Ibn Al-Ibrī (1226-1286) αναφέρει την εξάπλωση

---

261. AL-Muqqadasī, *Aḥsan al-Taqāsīm fi Ma`rifat al-Aqālīm*, έκδ. M. J. De Goeje, Λάιντεν 1906: " الّا انهم على خوف من الروم و في جلا ، و الاطراف قد خربت و امر الثغور قد انقضى ".

262. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 92-3: " يوسف الفصيص ... فانحدر إليه " SCHLUMBERGER, *Νικηφόρος Φωκάς,* 808-9.

263. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 93: " أهل اللاّذقية ... فوافقه على رهائن ". SALIBI, *Syria,* 70.

264. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil,* τ. 7, 313-4: " فامتنع من ذلك... فأراد أن يحصر ".

265. Μάλιστα σε αραβικές πηγές αναφέρεται, ότι η μόνη προετοιμασία των κατοίκων της Αντιόχειας ήταν να χαρίσουν ένα μεγάλο χρηματικό ποσό στο Νικηφόρο, ώστε να μην πολιορκήσει την πόλη τους, βλ. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 33:

" فأرضاه أهل أنطاكية بمال عظيم " Ίσως πάντως τα χρήματα αυτά που προσέφεραν οι κάτοικοι της Αντιόχειας στον Νικηφόρο Φωκά να σχετίζονται με την πληροφορία, ότι ο Νικηφόρος επιστρέφοντας στο Βυζάντιο, από αυτή την εκστρατεία, απελευθέρωσε 1.000 αιχμαλώτους μπροστά από την Αντιόχεια, βλ. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 127. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 19.

266. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 314: " كان سبب عودهم كثرة الأمراض و الموت "

267. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 314: " ضجروا من طول .. على عزم العود ".

ασθενειών στο βυζαντινό στρατό και την κόπωση των στρατιωτών του και αποδίδει σε αυτά τη ματαίωση μιας επίθεσης εναντίον των Ιεροσολύμων στα πλαίσια αυτής της εκστρατείας[268].

Πάντως κατά τη διάρκεια της επιστροφής του ο Νικηφόρος οικοδόμησε και οχύρωσε, απέναντι από την Αντιόχεια, το φρούριο Baghrās στο οποίο διόρισε υπεύθυνο τον Μιχαήλ Βούρτζη[269]. Σύντομα στην περιοχή κατέφθασε και ο στρατοπεδάρχης Πέτρος, ο οποίος σε συνεργασία με τις δυνάμεις του Baghrās (οι οποίες, σύμφωνα με τον Λέοντα Διάκονο, ανέρχονταν σε 500 ιππείς και 1.000 πεζούς στρατιώτες[270]) αλλά και με τη βοήθεια του τοπικού χριστιανικού στοιχείου, επιδόθηκε στη λεηλασία και την καταστροφή των περιχώρων της Αντιόχειας[271].

Παρόλη βέβαια την πρόωρη επιστροφή, η εκστρατεία θεωρήθηκε επιτυχημένη, γεγονός που επιβεβαίωνε, με τον πιο απόλυτο τρόπο, το τεράστιο πλήθος αιχμαλώτων, 100.000[272] σύμφωνα με ορισμένους Άραβες ιστορικούς [273], που έφεραν οι Βυζαντινοί μαζί τους πίσω στην πατρίδα. Λίγο μετά την επιστροφή του Νικηφόρου στην αυτοκρατορία εκδηλώθηκε ακόμη μια επανάσταση στο εμιράτο των Χαμδανιδών. Ο άλλοτε πιστός αξιωματικός του Sayf al-Dawla, Qarghuwayh, αποφάσισε να οικειοποιηθεί την ηγεμονία του Χαλεπιού[274]. Η εξέλιξη αυτής της επανάστασης θα μας απασχολήσει αργότερα.

---

268. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 201. Ibn Al-ʿbrī, *Ta' rīkh,* 66. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiṅa, *Χαρακτηριστικά*, 228. Schlumberger *Νικηφόρος Φωκάς,* 811.

269. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 127. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 93. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, 74. Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3 , 508. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 271-2. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 813.

270. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, 74: *φάλαγγα τοιγαροῦν πεντακοσίων ἱππέων, καὶ σπεῖραν χιλίων πεζῶν ἐν τῷ φρουρίῳ καταλιπών.*

271. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 127-8. Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3, 508. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 272. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 814.

272. Δώδεκα χιλιάδες από αυτούς αιχμαλωτίστηκαν στα περίχωρα της Αντιόχειας. βλ. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 189. Ibn Kathīr, *al-Bīdāya,* τ. 15, 313.

273. Hamadānī, *Takmila,* τ. 1, 201. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 314. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 93. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 197. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 317. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 312.

274. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 128. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 314. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 93. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 449. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 295. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 312-3. IdrĪs b. Al-Ḥasan,ʹ *Uyūn al-Akhbār,* 133.

Η κατάκτηση της Αντιόχειας[275]

Το 969/359 έλαβε χώρα η τελευταία εκστρατεία των Βυζαντινών εναντίον των Αράβων, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Νικηφόρου Φωκά. Δύο μήνες πριν την αρχή αυτής της εκστρατείας οι Βυζαντινοί, σύμφωνα πάντα με ορισμένες αραβικές πηγές, είχαν κυριεύσει, ανάμεσα στα πολλά φρούρια της περιοχής, και κάποιο με το όνομα Λουκά[276]. Στην πραγματικότητα, όμως, ποτέ δεν πραγματοποιήθηκε κάποια μάχη μεταξύ του βυζαντινού στρατού και των κατοίκων του. Οι κάτοικοι, όλοι τους χριστιανοί[277], προχώρησαν σε μια ιδιότυπη συμφωνία με τους Βυζαντινούς: θα κατέφευγαν στην Αντιόχεια, στην οποία θα παρουσιάζονταν ως πρόσφυγες που αναζητούσαν σωτηρία από τις επιθέσεις των Βυζαντινών[278]. Όταν οι Βυζαντινοί κάποια στιγμή θα αποφάσιζαν να επιτεθούν στην Αντιόχεια, οι χριστιανοί αυτοί θα λειτουργούσαν ως η «πέμπτη φάλαγγα»[279].

Λίγο καιρό μετά, οι χριστιανοί έγραψαν στον Βυζαντινό στρατηγό Ṭarbāzī[280] πληροφορώντας τον, ότι μέσα στην πόλη επικρατούσε

275. Για μια συνοπτική επισκόπηση της ιστορίας της Αντιόχειας την περίοδο των βυζαντινο-αραβικών συγκρούσεων, βλ. H. N. Kennedy, Antioch: From Byzantium to Islam and back again, σσ. 181-98, στο: H. N. Kennedy, *The Byzantine and Early Islamic Near East*, Λονδίνο 2006.

276. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 197.

277. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 94. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 197. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 313.

278. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 94.Ibn Al-Ɑbrī, *Ta' rīkh,* 66. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 197. Ibrāhīm-Ḥassin-Nían̓a, *Χαρακτηριστικά*, 228-9.

279. Ibn Al-Athīr, *al-Kāmil*, τ. 7, 318. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 94. Ibn Al-Ɑbrī *Ta' rīkh,* 66. Nuwarī, *Nihāyat,* τ. 23, 197. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 313. Πβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 825. Στο εγχειρίδιο τακτικής του Νικηφόρου Ουρανού προτείνεται η εκτέλεση οποιουδήποτε χριστιανού συλλαμβανόταν σε αραβική κατακτημένη πόλη, λόγω της απροθυμίας του να συντρέξει στις επιχειρήσεις των ομόθρησκών του. Η προτεινόμενη αυτή τακτική μας επιτρέπει να αμφιβάλλουμε για το κατά πόσο η βοήθεια που προσέφερε το τοπικό χριστιανικό στοιχείο στους Βυζαντινούς ήταν πάντοτε οικειοθελής. βλ. *Ἐκ τῶν Τακτικῶν Νικηφόρου τοῦ Οὐρανοῦ*, 158: *καὶ τοῦτο δὲ ἵνα προλαλήσῃς εἰς τὸ κάστρον ὅτι, καὶ οἱ Μαγαρίται ὅλοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Σύροι τοῦ αὐτοῦ κάστρου ὅσοι οὐ προσφύγωσιν ἄν εἰς ἡμᾶς πρὶν κρατηθῇ τὸ κάστρον, πάντες ἵνα ἀποκεφαλισθῶσι.*

280. Σύμφωνα με πολλούς μελετητές, ο Ṭarbāzī των αραβικών πηγών είναι ο στρατοπεδάρχης Πέτρος Φωκάς, βλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 814-5.

κατάσταση αναρχίας και ότι, αν ήθελαν οι Βυζαντινοί να κατακτήσουν την Αντιόχεια, αυτή ήταν η κατάλληλη στιγμή[281]. Οι πληροφορίες των κατοίκων του Λουκά δεν ήταν λανθασμένες: ο πρώην διοικητής της Αντιόχειας Muḥammad al-Ṣalaḥi, αντιπρόσωπος του Sayf al-Dawla, είχε αναγκαστεί να αποδράσει από την πόλη φοβούμενος την αντίδραση του Sayf al-Dawla στις φήμες (άγνωστο το κατά πόσο ήταν αληθινές) ότι είχε δωροδοκηθεί από τους Βυζαντινούς, για να τους παραδώσει την πόλη [282] και λίγο αργότερα το κενό εξουσίας κατάφερε να το εκμεταλλευθεί ο al-Rúaīlī[283]. Με βάση τις εκ των έσω πληροφορίες οι Βυζαντινοί σύντομα (οι αραβικές πηγές δεν συμφωνούν στο ποιος ήταν επικεφαλής αυτής της εκστρατείας[284]), βρέθηκαν μπροστά στα τείχη της Αντιόχειας, ενώ οι χριστιανοί του Λουκά δεν αμέλησαν τις υποχρεώσεις τους: είχαν αναλάβει τη φύλαξη των τειχών, που προστάτευαν την πόλη της Αντιόχειας από την πλευρά του όρους που βρίσκεται δίπλα στην πόλη. Σύντομα τα τείχη σε εκείνο το σημείο άδειασαν και οι Βυζαντινοί εισήλθαν στην πόλη[285]. Ο χριστιανός ιστορικός Yaḥyā Al-Anṭaḳī (περ. 980 – μετά το 1066) περίτεχνα αποσιωπά τη βοήθεια των χριστιανών της πόλης προς τους

281. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 94: " و كاتبوا الطّربازي حين خرج ... بها سلطان "

282. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 25. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 11-2. πρβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 596.

283. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 134. Dhahabī *Ta' rīkh,* τ. 26, 44. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 26.

284. Αναφέρεται σε ορισμένες ο αδερφός του Νικηφόρου Φωκά, Λέων. βλ. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318: " فلما كان بعد انتقالهم ... أخي تقفور الملك " Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,*dun, *Ta' rīkh,* τ. 4, 313: " و جاء بعد شهرين ... نازل أنطاكية " Στον Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 94 γίνεται λόγος για τον Τζιμισκή και τον Ṭarbāzī: " فجاء الرّوم إليها مع الطّربازي و يانس بن شمشقيق " Αλλού επικεφαλής εμφανίζεται ο ίδιος ο Νικηφόρος. βλ. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 201: " بأن الروم وردوا مع نقفور ، فأحاطوا بسور أنطاكية و ملكوا البلد ". Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 45:

" وردوا مع نقفور فأحاطوا بأنطاكية و ملكوها بالأمان " Τη λανθασμένη πληροφορία των Ibn Al-Djawzī και Dhahabī υιοθετούν και οι Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiňa, *Χαρακτηριστικά*, 229. Όπως είναι φυσικό πιο ακριβής είναι η διήγηση του Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 134, ο οποίος αναφέρει τη συνεργασία μεταξύ του Πέτρου Φωκά και του Μιχαήλ Βούρτζη (για τον οποίο βλ. J.-C. Cheynet – J.-F. Vannier *Etudes Prosopographiques* [Byzantina Sorbonensia 5], Paris 1986, 18-24).

" و وافى في الحال بطرس الإسطراطوبدرج و معه عسكر ضخم ... المقيم بحصن بغراس "

285. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 94. Ibn Al-ʿibrī, *Ta' rīkh,* 66. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 197. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 313. Βλ. Επίσης Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 826.

Βυζαντινούς, αποδίδοντας την είσοδο των τελευταίων στην αδυναμία των υπερασπιστών της να επανδρώσουν πλήρως όλο το μήκος των αμυντικών τειχών[286].

Σε μια ύστατη προσπάθεια να απωθήσουν τους Βυζαντινούς οι Άραβες δημιούργησαν μια ζώνη πυρός[287] η οποία, όμως, βοήθησε μόνο τον al-Rúaīlī, μαζί με 5.000 ανθρώπους, να δραπετεύσουν προς το εσωτερικό της Συρίας[288]. Μετά την κατάκτηση της πόλης οι Βυζαντινοί διαίρεσαν τον πληθυσμό της σε δύο ομάδες. Από τη μια οι ηλικιωμένοι και τα παιδιά διατάχτηκαν να εγκαταλείψουν την πόλη[289] ενώ από την

286. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 134:

" و ضجع أهلها في حراستها ... فرآه الروم خالياً ، فبادروا بالطّلوع إليه "

Παρόμοια ο Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 272 αποδίδει την άλωση της Αντιόχειας, στις πληροφορίες ενός Άραβα που δωροδοκήθηκε από τον Βούρτζη.

287. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 135: " و طرح المسلمون النار لتحول بينهم و بين الروم " Με τον Yaḥyā Al-Anṭaḳī συμφωνεί και η μαρτυρία του Σκυλίτζη, *Σύνοψις Ιστοριών*, 273: *καὶ γὰρ δὴ μαθόντες οἱ Ἀντιοχεῖς τὴν τῶν πύργων κατάσχεσιν συνέρρεον πανταχόθεν καὶ ἐκπολιορκεῖν τοὺς πύργους ἠπείγοντο, βέλη ἀφιέντες παντοδαπὰ καὶ μηχανὰς ποικίλας καὶ πῦρ ὑφῆπτον, καὶ ἄλλα ἐποίουν.* Σύμφωνα, όμως, με τον Λέοντα Διάκονο, την πόλη πυρπόλησαν οι Βυζαντινοί. Το παραπάνω γεγονός σε συνδυασμό με τη διαταγή που είχε δώσει ο Νικηφόρος, όπως μας παραδίδει ο ίδιος ιστορικός, να μη λεηλατηθεί η πόλη όταν κατακτηθεί, φανερώνει, κατά τη γνώμη μου, το λόγο της δυσφορίας του Νικηφόρου απέναντι στον Μιχαήλ Βούρτζη, βλ. Λέων Διάκονος, *Ιστορία*, 81-2: *ἅς δὴ τοῖς καταλειφθεῖσι πρὸς αὐτοῦ εἰς τὸ ταύτην λεηλατεῖν στρατιώταις ἐπέσκηπτε... ἐγκρατεῖς δὲ τῶν τειχῶν τὸν τρόπον τοῦτον Ῥωμαίους γεγενημένους καταβῆναί τε τῶν πύργων, καὶ τετραχῶς τὸ ἄστυ πυρπολεῖν.* Ο Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 829, αποδέχεται ότι αυτοί που πυρπόλησαν την πόλη ήταν οι Βυζαντινοί και όχι οι Άραβες.

Και ο Yaḥyā Al-Anṭaḳī, όπως θα δούμε παρακάτω, αποδίδει στο γεγονός της πυρπόλησης της πόλης, τον θυμό του Νικηφόρου απέναντι στους κατακτητές της πόλης , με τη διαφορά ότι εδώ ο Νικηφόρος φαίνεται να απογοητεύτηκε από την ανικανότητα των Βυζαντινών στρατηγών να αντιμετωπίσουν εγκαίρως την πυρκαγιά. Αντίθετα από τους δύο αυτούς ιστορικούς, ο Ζωναράς αποδίδει τον λόγο του θυμού του Νικηφόρου στην ύπαρξη ενός χρησμού σύμφωνα με τον οποίο την άλωση της Αντιόχειας θα ακολουθούσε η δολοφονία του αυτοκράτορα, βλ. Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών,* τ. 3, 509: *ὅτι παρὰ πᾶσι πεφήμιστο τῇ τῆς Ἀντιοχείας ἁλώσει ἕψεσθαι καὶ τοῦ κρατοῦντος τὸν ὄλεθρον.* Για την ύπαρξη του χρησμού αυτού, βλέπε επίσης Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 272. Μιχαήλ Γλυκάς, *Βίβλος Χρονική*, 571. Επίσης βλ. Βλυσιδου, *Αριστοκρατικές Οικογένειες*, 154-6.

288. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 135. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 44. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 27.

289. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 201. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318. Ibn

άλλη οι νέοι άνδρες και οι νεαρές γυναίκες, ο αριθμός των οποίων έφθανε στις 20.000, οδηγήθηκαν αιχμάλωτοι στο Βυζάντιο[290].

Η συνθήκη του 969

Την περίοδο που οι Βυζαντινοί κατακτούσαν την Αντιόχεια, ο στασιαστής Qarghuwayh βρισκόταν στο Χαλέπι πολιορκημένος από τον Sád al-Dawla[291]. Αυτή η εμφύλια αραβική διαμάχη δεν επρόκειτο να τελειώσει εκείνη τη στιγμή. Ο Sád al-Dawla αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πολιορκία της πόλης, όταν πληροφορήθηκε ότι ένας τεράστιος βυζαντινός στρατός κατευθύνεται στο Χαλέπι[292]. Ορισμένοι Άραβες ιστορικοί αναφέρουν, ότι ο ίδιος ο Qarghuwayh είχε ζητήσει από τους Βυζαντινούς βοήθεια για να αντιμετωπίσει τον Sád al-Dawla[293]. Οι Βυζαντινοί, όμως, αποφάσισαν να εκμεταλλευτούν προς όφελός τους την αδυναμία του στασιαστή και ο Qarghuwayh εξακολούθησε να βρίσκεται πολιορκημένος στην ακρόπολη της πόλης, αυτή τη φορά, όμως, οι επιτιθέμενοι ήταν οι ίδιοι οι Βυζαντινοί[294]. Παρά την πολιορκία της ακρόπολης, η οποία διήρκησε 27 ημέρες, οι διπλωματικές επαφές των Βυζαντινών με τον Qarghuwayh δεν διεκόπησαν [295]. Αυτές με τη σειρά τους οδήγησαν σε συνθήκη ειρήνης μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών, με όρους εξαιρετικά ευνοϊκούς για τους Βυζαντινούς. Οι Άραβες

Al-Ɂbrī, *Ta' rīkh,* 66. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 197. Dhahabī *Ta' rīkh,* τ. 26, 45. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 55.

290. Ibn Al-Djawzī, *al-Muntaẓam,* τ. 14, 201. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318.Ibn Al-Ɂbrī, *Ta' rīkh,* 66. Nuwayrī, *Nihāyat,* τ. 23, 197-8. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 45. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 320. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 313. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 55. Ibrāhīm-Ḥassin-Níaiṅa, *Χαρακτηριστικά*, 229.

291. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 133. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 94. Dhahabī, *Ta' rīkh,* τ. 26, 44. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 314.

292. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 135. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 95. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 314.

293. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 94: " و كتب قرويه ألى الرّوم ... لنجدته ". Salibi, *Syria,* 70.

294. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318. Ibn Al-ʿadīm,, *Zubdat*, 95. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 450. Ibn Al -Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 295. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 314. Πβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 837.

295. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 135. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318. Miotto, *Ανταγωνισμός Βυζαντίου και Χαλιφάτου*, 79-80.

ιστορικοί τόνισαν, ότι η συνθήκη του 969 αποτελεί την πιο ατιμωτική για τους Άραβες συνθήκη[296] που υπεγράφη καθ' όλη τη διάρκεια των βυζαντινο-αραβικών σχέσεων[297]. Παρότι όμως, ο Νικηφόρος, τη χρονική στιγμή της σύναψης της συνθήκης, είχε ήδη δολοφονηθεί, μόνο στη δική του πολιτική πρέπει να αποδώσουμε αυτή την επιτυχία[298].

Ο Qarghuwayh υποχρεώθηκε[299] να πληρώνει ετήσιους φόρους (ποσό που ξεπερνούσε τις 700.000 δηνάρια[300]) στον Βυζαντινό αυτοκράτορα, ενώ συγχρόνως αναλάμβανε την υποχρέωση σε περίπτωση που οι Βυζαντινοί προχωρούσαν σε νέες επιδρομές εναντίον των μουσουλμάνων, να φροντίσει για την ομαλή τροφοδοσία του βυζαντινού στρατεύματος[301]. Στη συνθήκη ορίζονταν, ως περιοχές της αρμοδιότητας του Qarghuwayh, το Χαλέπι, η Ḥamā, η Ḥimṣ,η Kafarṭab, η Máarrat al-Númān, η Máarrat Miṣrīn, η Ḳinnasrīn,η Απάμεια, Shayzar, η Σαλμία (سلمية)και οποιοδήποτε φρούριο ή χωριό υπήρχε στις περιοχές ανάμεσα σε αυτές τις πόλεις[302].

Στη συνθήκη κανονίζονταν λεπτομερέστατα μια πλειάδα άλλων ζητημάτων: ρυθμιζόταν ποιος θα διαδεχόταν τον Qarghuwayh μετά τον θάνατο του[303], επιβαλλόταν στον Qarghuwayh να εμποδίζει κάθε αραβική επιδρομή στα βυζαντινά εδάφη[304] και συγχρόνως να ενημερώνει τους Βυζαντινούς για οποιαδήποτε εκστρατεία ετοίμαζαν οι Άραβες[305]. Σε

296. Η συνθήκη έπαψε να ισχύει το 977 όταν το Χαλέπι κατακτήθηκε από τον Αμπού αλ-Μαούλι, βλ. Salibi, *Syria,* 71.

297. Khaḍar' Abīd, *Ιστορία,* 160.

298. Άλλωστε είναι βέβαιο ότι το νέο της δολοφονίας του Νικηφόρου δεν είχε φθάσει ακόμη στο Χαλέπι. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 838.

299. Αναλυτικά για τη συνθήκη αυτή, βλ. Umar Kamal-Tawfīk, *Ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Φωκάς και η επανάκτηση των Αγίων Τόπων* [στα αραβικά], Αλεξάνδρεια 1959, 14-47.

300. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 95: " و أن يحمل إليهم ... ستعمائة ألف درهم ".

301. Ibn Al -Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 318-9. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 96. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 295. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 314.

302. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 319. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 95-6. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 450. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 295. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 314. Ιβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 839.

303. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 96: " و شرطوا أن الأمير ... ينصدّبّوا أحداً " πβλ. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 840.

304. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 96: " و إن عسكر إسلاميّ ... لينفذ إليه من يدفعه ".

305. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 96: " و متى المسلمون ... لينظروا في أمرهما ".

περίπτωση που οι Βυζαντινοί εξεστράτευαν εναντίον κάποιου λαού, που δεν ήταν μουσουλμανικός, ο εμίρης του Χαλεπιού ήταν υποχρεωμένος να συμμετάσχει στον πόλεμο στο πλευρό των Βυζαντινών[306]. Τέλος, εκτός από τις εμπορικές ρυθμίσεις της συνθήκης, σπουδαιότητα είχαν και οι όροι που επέβαλαν οι Βυζαντινοί σχετικά με τις συνθήκες που θα αντιμετώπιζαν οι χριστιανοί στο εμιράτο: απαγορεύτηκαν οι τιμωρίες για όσους αλλαξοπιστούσαν[307] (είτε αυτοί ήταν χριστιανοί είτε μουσουλμάνοι[308]), ενώ ο Qarghuwayh ήταν υποχρεωμένος να υποδέχεται με τιμές, και να συμπεριφέρεται αναλόγως, τον Πατριάρχη ή τους επισκόπους που θα επισκέπτονταν την επικράτεια του[309]. Ένας αντιπρόσωπος του Βυζαντινού βασιλιά θα παρέμενε στη πόλη επιβλέποντας τη καλή εφαρμογή των συμφωνηθέντων[310], ενώ για τον ίδιο λόγο οι Βυζαντινοί δεν αμέλησαν να λάβουν και ομήρους-εγγυητές[311].

Οι αφηγήσεις των Αράβων για το πρόσωπο του Νικηφόρου διακατέχονται από αισθήματα απέχθειας, αλλά και θαυμασμού. Συχνός ήταν ο λόγος για τον φόβο που προκαλούσε στις καρδιές των μουσουλμάνων[312], ενώ από αρκετούς ιστορικούς του Ισλάμ εκφράζεται η βεβαιότητα ότι σε περίπτωση που αυτός δεν πέθαινε τόσο νωρίς, κανένας δε θα μπορούσε να του σταθεί εμπόδιο στην κατάκτηση ολόκληρης της Συρίας και της Αιγύπτου[313]. Και παρόλο, που όλοι οι μουσουλμάνοι

306. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 96: " و إن غزا الروم غير ملّة الإسلام ... كما يأمر ". .

307. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 97: " و أيّ مسلم دخل في دين النّصرانيّة ... فلا سبيل للرّوم عليه "

308. Ουσιαστικά βέβαια ο συγκεκριμένος όρος λειτουργούσε προς όφελος των χριστιανών, αφού ούτως ή άλλως στα ισλαμικά εδάφη, όπως είναι φυσικό, ο ασπασμός του Ισλάμ από κάποιον χριστιανό δεν ετιμωρείτο.

309. Ibn Al-ʿadīm, *Zubdat*, 97: " و للرّوم أن يعمروا ... و يكرمهم المسلمون ". El Cheikh, *Byzantium*, 168. Schlumberger, *Νικηφόρος Φωκάς,* 841.

310. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,*135: " و أن يكون لملك الروم صاحباً مقيماً بحلب "

311. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 319. Abū Al-Fidā, *al-Mukhtaṣar*, τ. 1, 450. Ibn Al-Wardī, *Ta' rīkh,* τ. 1, 295. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 314.

312.Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 137. Ibn Al-Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 320. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 55.

313. Yaḥyā Al-Anṭaḳī, *Ta' rīkh,* 136-7. Ibn Al- Athīr, *al- Kāmil*, τ. 7, 320. Ibn Khaldūn, *Ta' rīkh,* τ. 4, 314. Κατά τον Λέοντα Διάκονο, *Ιστορία*, 81, όχι μόνο την Αίγυπτο και τη Συρία θα κατακτούσε ο Νικηφόρος, εάν δεν τον δολοφονούσαν, αλλά θα έφθανε ώς τα πέρατα της Οικουμένης προσαρτώντας ακόμη και την Ινδία: *εἰ γὰρ μὴ τῇ τούτου ἀναιρέσει εἰς τὸ ἔμπαλιν ἡ τύχη τούτοις ἀπέτρεχεν, οὐδὲν ἐνέδει, ἐπιβιοῦντος ἐκείνου,*

ιστορικοί δεν παραλείπουν να αναφέρουν, ότι τις επιτυχίες του Νικηφόρου βοήθησαν οι εμφύλιες διαμάχες των Αράβων[314], ο Ibn Taghrī Birdī (1410-1470) παρατηρούσε, ότι άνδρας με τις ικανότητές του είχε να εμφανιστεί από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου[315].

Τα δύο αυτά συναισθήματα, μίσος και θαυμασμός, συνοψίζονται τέλεια στο έργο του Ibn Kathīr (1301-1373), ο οποίος γράφει για τον Νικηφόρο:

«Ήταν αυτός ο καταραμένος από τους πιο σκληρόκαρδους βασιλιάδες, ο πιο άπιστος από όλους ... αυτός που σκότωσε τους περισσότερους μουσουλμάνους στον καιρό του. Και κατακτήθηκαν στις μέρες του, ο Θεός να τον καταραστεί, οι περισσότερες από τις παραθαλάσσιες περιοχές, τις οποίες απέσπασε από τα χέρια των μουσουλμάνων με τη βία και διατηρήθηκαν υποταγμένες στα χέρια του και προσαρτήθηκαν στο βασίλειο των Βυζαντινών και όλα αυτά λόγω της ραθυμίας του λαού την εποχή εκείνη»[316].

μὴ τὰ ὅρια πήξασθαι τῆς σφῶν ἐπικρατείας πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον κατὰ τὴν Ἰνδικήν, καὶ αὖθις ἐπὶ δυόμενον πρὸς αὐτὰ τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα.

314. Περιγραφή των σχέσεων μεταξύ των αραβοϊσλαμικών κρατών την εποχή του Νικηφόρου Φωκά: F. Dachraoui, *Le Califat fatimide au Maghreb, 296-362/909-973. Histoire politique et institutions*, Τύνιδα 1981, 244-250. Για την αραβική πεποίθηση ότι κύριος λόγος των βυζαντινών επιτυχιών ήταν η διχόνοια στο εσωτερικό του Ισλάμ, βλ. M. Canard, L'impérialisme des Fâtimides et leur propagande, *Annales de l'Institut d'Etudes Orientales de la Faculté des lettres d'Alger* VI (1942-7), 156-193, ανατ. στον τόμο του ιδιου, *Miscellanea Orientalia* [μελέτη II], Variorum Reprints, London, 1973, ιδίως 190-192.

315. Ibn Taghrī Birdī, *al-Nudjūm*, τ. 4, 56:

" و كان شجاعاً مدبّرا سيوسا لم يُر مثله من عهد إسكندر ذى القرنين ".

316. Ibn Kathīr, *al- Bīdāya,* τ. 15, 288:

" كان هذا الملعون من أغلظ الملوك قلبا ، و أشدّهم كفرا ... و أكثرهم قتالا للمسلمين في زمانه ، استحوذ في أيامه ، لعنه الله ، على كثير من السواحل ، أو أكثرها ، و انتزعها من أيدى المسلمين قسرا و استمرّت في يده قهرا ، و أضيفت إلى مملكة الروم قدرا ، و ذلك لتقصير أهل ذلك الزمان "

The Wars between Nicephorus Phocas and the Arabs

This article attempts to present the conflicts between the Byzantines and the Arabs, in the period that Nicephorus Phocas was active on the eastern front. It aims to fill certain gaps in the history of this period in the light of medieval Arabic sources.

Arab historiographers and geographers recount the deeds of Nicephorus Phocas, both as Domestic and as Emperor, informing us of how the Islamic world reacted to Byzantium's renewed aggressiveness.

Except for the military sector, historians can benefit from the information provided by the Arabic sources regarding internal affairs of the Byzantine Empire, such as the bad relations of Nicephorus Phocas with the circle of Emperor Romanos II or the active role of the Armenians in the wars of that period.

This study focuses also on all the conflicts of Nicephorus Phocas, both with the Hamdanids and with the Arabs of Sicily, but also on the campaigns against Crete and Cyprus. Particular attention is given to the demeanor of the Byzantine Emperor in these operations, as seen by the Arabic sources.